

ЛЮБОВ
ЗАБАШТА

...

ОИ

КАТРАНЕ
КАТРАНОЧКУ

2КРБ.17КОН.

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ЛЮБОВЬ ВАСИЛЬЕВНА ЗАБАШТА.

Ой катран, мой катраночек

(Избранное)

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *В. М. Доворець*
Художній редактор *В. В. Машков*
Технічний редактор *Ю. З. Тронік*
Коректори *Т. Г. Білецька, Л. Г. Лященко*

Виготовлено на Київській книжковій друкарні
№ 5 Комітету по пресі при Раді Міністрів
УРСР, Київ, Рєпіна, 4.

БФ 30047. Здано на виробництво 1.VII 1968 р.

Підписано до друку 21.XI 1968 р. Папір № 2.

Формат 70×108¹/₃₂. Фізичн. друк. арк. 18,75.

Умовн. друк. арк. 26,25+1 вкл. Обліково-

видавн. арк. 17,395. Ціна 2 крб. 17 коп.

Замовл. № 242. Тираж 8000.

ДО БЕРЕГІВ ПОЕЗІЇ Й КРАСИ

Поезія — велична ріка, до котрої вливаються води численних річок, струмків і протоків... Це звичне й поширене порівняння само напрошується стосовно сьогоденної української поезії, такої багатой на чисті, чесні, вродливі таланти. Тим часом образ поезії-ріки, як і всяке порівняння, виражає лише одну сторону нашого поетичного багатства. Серед дніпрових хвиль не впізнаєш і не вирізниш ту, що бере початки з світлого степового джерела десь на Полтавщині, і ту, що прикотилася придеснянськими луками з Чернігівських лісів. А в мистецтві, як знаємо, все інакше. Поезія — поняття загальне, але не існує «збірних» поетів, позбавлених власного обличчя. Живе слово не відокремиш від живого серця. Кожне серце б'ється своїм ритмом...

Щиро людське, надихане жаданням добра і краси, сповнене гострим почуттям справедливості, поетичне слово Любові Забашти передусім приваблює своєю злитністю з індивідуальністю самої поетеси. Воно несе в собі зримі риси цікавого й багатого характеру, живі пристрасті, боління, радощі й страждання. Саме тому це слово виокремлюється серед багатьох інших, торкає якісь особливі душевні струни, — ті, які, можливо, не дано торкнути іншому поетові.

Перед нами та справжня художня індивідуальність, яка виростає із здатності жити інтересами загальними, сприймати, як власні, чужі радощі й болі. Більш за все поетеса ненавидить егоїстичну, байдужу й холодну «творчість», якої немало було в колишні роки, та й тепер про неї рано говорити в минулому часі. Проблема покликання поезії й поета завжди гостро турбувала Л. Забашту, в багатьох віршах на різних етапах творчості вона міркує з цього приводу. «Притча про бездушну поезію» — так називається один з таких віршів. Йдеться в

ньому про поета, який не зміг «втоптати стежечки до серця людського». Творчість його пройшла мимо людей і життя, і в смертний час свій поет залишився самотнім, один на один із своєю немічною і нікому не потрібною поезією:

Вона прийшла до нього,
Коли поет лежав на смертному одрі...
Була в химерному бароковім вінку
Із паперових, надто дивних квітів,
З обличчям-маскою. Із усміхом незмінним,
Що мов закам'янів. Без співчуття,
Без радощів, без горя і без музи.

Поет не пізнав своє дивне дитя у вінку із паперових, несправжніх квітів. Він наївно гадав, роками римуючи холодні й бездушні рядки, що вони здатні пережити свого «творця». Та мертвонароджене слово не було сприйняте людьми.

Девіз Л. Забашти — «Ні одного бездумного рядка, ні однієї мислі неживої, ні одного неvistражданого слова!..». Скажемо прямо, що не завжди й в усьому авторці щастило утриматися на здекларованому нею рівні поезії. Але ж важливе вже саме прагнення шукати свого синього птаха-поезію серед людей праці, нести слово підтримки і віхи тим, хто відчуває в них потребу.

Світ почувань, прагнень і надій Л. Забашти цілком визначений: він співпадає, він нероздільний із уявленням про людську гідність і щастя, властивими людині простого життя й праці, «великому племені трудовому». Що саме тут душа її поезії, найпростіше було б проілюструвати такими віршами, як «Балада про хліб», або віршем про поетову матір, що «уміла ходить лиш босоніж по рідній землі», «щоб цю землю завжди відчувати, щоб за неї болить і боротись до смерті й страждать».

Потрібна пристрасть, внутрішнє горіння, активність слова і дії — тоді слова стають поезією, підробити яку неможливо. І якщо говорити про характер поетичності у віршах Забашти,

Перші вірші, написані сімнадцятилітньою дівчиною, з'явилися 1935 року. В них виливалися свіжі, безпосередні почуття молодості і безхмарного щастя, віра в красу людини і життя: «Захочу я — вплету у русі коси усі ромашки з польових до-ріг, захочу я — і вип'ю роси, що впали діамантами до ніг» («О юність, юність»). В роки війни Л. Забашта пізнала інші сторони життя, трагічні й тяжкі. Війна залишила глибокий слід у свідомості поетеси і в її творчості. Пройдуть роки, а грізні примари війни виникатимуть в її уяві, і одну з перших своїх книжок вона красномовно назве «Щоб мовчали гарма-ти» (1952).

Перша збірка Л. Забашти була написана в процесі спілкуван-ня з людьми праці і присвячена трудівникам. «Нові береги» (1950) — це спроба дати поетичний образ кораблебудівників, людей, окрилених мрією, які не просто «виконують роботу», а творять, вкладаючи в свою справу все краще, що в них є. Нехай романтичний пафос часом здається привнесеним від характеру самої авторки, а її герої часом надто підняті над реальними умовами. Але це була перша стежечка до справж-ньої поезії, я б сказав, «поезії людської чистоти», яку про-кладала Л. Забашта і на якій вона згодом знайшла себе оста-точно.

«Майстри кораблів» привабили поетесу не тільки тому, що їх професія — це була й її професія. Корабель не порівнюється з жодним іншим витвором людських рук — це готовий символ, реальне вираження образу і образу дуже поетичного.

Кращі вірші Л. Забашти про людей-трудівників приваблюють тим, що поетеса вміє відчутно передати чистоту помислів, віру так званої «малої» людини в небуденність свого призначення на землі, віру в свої власні кораблі й вітрила.

Якщо на перших порах ця «поезія душевної чистоти» у вір-шах Забашти оповита тільки почуттям замилювання, то в на-ступних збірках (починаючи десь від книг «Квіт папороті» (1960) та «Пісня і хліб» (1961) лірична реакція на світ ста-

вала складнішою. Поетеса вже не просто оспівує красу душі людської, а вболіває за неї, бентежить її долю, бо все більше переконується в тому, що добру й красі часто буває тяжко і незатишно в житті і що справа поезії — активно стояти на сторожі їх. Все частіше звертається вона до ситуацій і обставин драматичних, трагічних. І характер емоцій поетеси вже сприймається не як почуття, а глибоке переживання. Л. Забашта успішно вчиться найбагороднішого мистецтва співстраждати з людьми, «роздарувать серце своє». Їй болить трагедія людини самотньої, людини нещасливої і взагалі проблема «невлаштованості людського серця». «Коли людину стрінете в путі, яку женуть у далеч бурі сиві... не обминіть її, спокійні і щасливі», — палко закликає поетеса. Її хвилює питання, що діяти людині «в самоті і в біді», вона прагне «зійти дівочою сльозою, що може щастя вберегти», а водночас «впасти громом» на «лихих лакуз нікчемних», на «запобігливих і чемних». Але й це ще була не та лірична якість, яка сьогодні притаманна творчості Забашти. Що ж, втішити людину в горі — це вже добре. Та чи досить цього? І якщо перейти від житейського досвіду до серйозного погляду на завдання поезії, то неодмінно прийдемо до тієї вічної істини, що справжньої любові немає без гніву, ненависті. То ще не найскладніше: «як захистити дівча» від лихого погляду. А як захистити Справедливість, Добро, Красу — з великої букви? На цю тему поетеса багато думає в своїх віршах. І все частіше зустрічаємося з палким бажанням знайти слово, яке б «пало, а не в'яло», вражало, мов блискавиця, було «завжди у життя на посту». І вже поетеса не хоче «солодкої пісні», прагне творчості, яка попелить ворога:

Вірш мусить бути вибухом,
Криком, плачем чи реготом,
Або звучать, як фанфари,
Що армію кличуть у бій.

Як у марафонському бігу,
Мусять серця розриватись
Від ритму його, від шкорої,
Від велетенських дум.

(«Не треба багато віршів»)

У віршах «Живим Джіокондам», «Раби речей і бранці глупоти», «Народе мій» та інших Л. Забашта знайшла свій власний пафос — пафос любові, поєднаної з гнівом, ніжності — з ненавистю. Сьогодні її найбільше ваблять характери мужні, здатні на героїчну самопожертву в ім'я добра і справедливості. Поетеса знаходить їх в історичному минулому і сьогоденності. Ідеал справжньої людини-борця, ідеал митця вимальовується з віршів «Серце Шопена», «Мені Лорка явився вві сні», «Маруся Богуславка», «Балада про Роксолану», «Триптих про Довженка» та багато інших. Герой Л. Забашти — людина простої праці і великої душі. Простота і гармонійність життя, духовність, любов до рідної землі — ось риси народного характеру і народної моралі, вікові звички селянина-хлібороба, якими визначається і характер ліричного «я»:

Хай будуть книги й друзі при столі,
Хай будуть пісня й мила вишиванка,
Хай людські болячі, радіщі й жалі
Заходять в хату з ранку і до ранку!

(«Раби речей і бранці глупоти»)

А водночас у творчості Л. Забашти дуже сильно звучить антиміщанський пафос. Гнів і зневага спрямовуються проти нещирості й себелюбства, пустого чванства і кар'єризму, взагалі — будь-яких виявів людської пустоти. Цей протест піднімається до справжньої громадянської мужності у збірках «Вірю людині» (1963) і «Незабудки» (1966).

Талант Л. Забашти головним чином ліричний. Природно, що немале місце в її доробку посідає лірика інтимна, позначена жіночою ніжністю чуттів, глибиною переживання. Чимало з

віршів цього циклу, покладені композиторами на музику, стали популярними піснями («Ой вербиченько», «Червона ружа», «Криниця мого дитинства», «Затрембітай мені, вівчарику, здалека», «Дівоча хустина», «Червоні маки», «Засихає в степу материнка», «Дніпровський вальс» та ін.). Ліриці Любові Забашти притаманне сильне і глибоке почуття, право на яке людина здобуває в неустанній боротьбі. Драматизм почуття, злетити й падіння його, торжество, щастя, надія, розчарування переплітаються в поезії, як і в самому житті, запам'ятовуються читачеві своєю бурхливою силою:

Бо все одно я буду так любити,
Щоб почуттів на частки не ділити,
І вірити, коли й не буде віри,
Обкрадена — любитиму без міри,
Забута — довго згадувати буду,
Нестиму вік жагу, а не остуду.

Л. Забашта багато працює в жанрі поеми і драматичної поеми, зробивши дуже помітний вклад в цьому напрямку. Жанр драматичної поеми, видно, не випадково полюбився їй — тут є простір для зображення драматичних і героїчних ситуацій, сильних людських характерів, здатних на самопожертву. Поеми «Олекса Борканюк», «Троянди на камені» одержали загальне визнання, відомі вони і всесоюзному читачеві. Гострі конфлікти, напружені сюжети, високі пориви, які рухають діями і помислами героїв, пафос людського горіння і самовіддачі в ім'я високого ідеалу — все це не може не захоплювати в драматичних поемах Л. Забашти. У поемі «Олекса Борканюк» авторка створила живий образ героя-комуніста, борця за визволення українського Закарпаття з-під іноземного поневолення. Л. Забашта добре вивчила обставини життя, звичаї і побут, особливості мови. Палкий пафос і ніжний ліризм, чудові малюнки природи, драматизм зображених подій вигідно виділяють «Олексу Борканюка» серед багатьох творів цього жанру.

Та, мабуть, найбільшою удачею авторки є поема «Тернова доля». Л. Забашта вклала в цей твір всю пристрасть серця і оте, набуте творчим досвідом уміння бути ніжною і мужньою водночас, непримиренною до всякого зла і несправедливості. Тарас Шевченко постає в поемі живою людиною, великим страдником, але передусім — немеркнучим для поколінь прикладом незламного духу і непокори.

Талант Забашти — багатий, різносторонній. Він виявився, головним чином, в ліриці: і громадянсько-публіцистичній, і в інтимній, яка, до речі, також драматична, бентежна, також сповнена духом боротьби за щастя, і в пісенній творчості, і в епічних та драматичних жанрах поезії. А останнім часом Забашта спробувала свої сили й у великій прозі. Внутрішні ж образні якості її слова лишаються одними — це слово, здобуте з глибини, гранично щире, запальне і чесне:

Відшукаю найдужчих, і з ними у завтра піду,
І в обійми візьму всіх, що долі дістали тернові,
Доки там, де колись будяки красувались в саду,
Не розквітнуть троянди, як символ життя і любові.

(«Чистоту своїх дум...»)

На цьому шляху поетесу чекають нові радісні творчі звершення, і свіжий вітер правдивого життя напинає чисті вітрила її поетичних кораблів.

В. ІВАНИСЕНКО

І. ДЕРЕВО МОЇХ СПОДІВАНЬ

* *
*

Намалюйте свободу
м'ятежну, як буряна ніч,
Не підкуплену сильними,
не обдурену,
не задаровану!
Щоб у неї світились доброта і гуманність
із віч,
Прометеева мужність,
для кожного серця
розкована.
Зодягніть її в барви жовтневих гарячих
вогнів,
Наче древній Феміді, дайте меч
справедливості в руки,
І нехай її мужність, хай великий і
праведний гнів
Служать поступу людства
і величним
звитягам науки.
Хай у неї в очах
світить розум всесильний
життя,
Щоби глупство тупе
зів'ядало від погляду того!
Хай в руках в неї буде
Справедливості сонячний стяг,
А під ноги ляга
ще ніким не відкрита дорога.

Його не можна спляти, не можна спалити
й ославить,
Воно, як життя,
Дерево моїх сподівань.

Воно, як Сізіф, може смерть закувати в кайдани
І листям довіри засипать сліди наших ран,
Звільнити слова від порожнечі й омани,
Дерево моїх сподівань.

* *
*

Мов позолочені пілюлі, є слова,
А є важкі — які ламають скелю...
Прийшов Франко в мою малу оселю,
Де тата й нені слово ожива.
Не відаю, то, може, був Мойсей
З Франковими блакитними очима,
І цілий світ за ним стояв незримо
Біля похилих батьківських дверей.
Так важко мені йти було тоді,
Такі колючі терни рвали ноги...
А він гукнув: — Візьми свої тривоги
І йди вперед, наперекір біді!
Не зневіряйся, як Авірони ті,
Не піддавайся тим, котрі сильніші!
Візьми мої, вогнем налиті вірші
І помисли величні та святі...

Народе мій! Як макове зерно,
З нас кожен вироста, щоб відпалати...
Та добре те, що є в нас рідна мати,
Франка й Тараса мужнє рамено...

БАЖАННЯ

Усі, як є, Тіберії й Нерони
Петроніїв не варті і Сенек!
Упали дикі звичаї й закони,
Як ті хиткі, скороминучі трони,
Лишилась тільки згадка — ім'ярек.

Нерон для слави може підпалити
Священний Рим, колиску власних мрій,
На арфі грать, хоч ще гарячі плити,
Співать осанну мужності своїй.

І майже батька, вчителя Сенеку
До смерті може засудить Нерон,
Та піде сам Сенека в путь далеку,
Зневаживши Нероновий закон.

Відкриє вени тихо у купелі
Незбагнений, гарячий, вольовий...
І будуть славить вічно менестрелі
І дух, і шлях, і розум той живий.

Узяти б всім поетам у старого
Його вогонь, його сміливий лет!
Бо знати тільки мужності дорогу
Повинен той, хто зве себе — поет.

ЕВКСІНСЬКИЙ ПОНТ

Як міф, далекий Рим в ці дні,
Далекі цезарі, і трони,
І ті Овідії Назони,
Що помирали в чужині.

Та ближчий серцю і миліш
Мені Овідій. Тон глузливий
І своєвольний, і сміливий
«Метаморфоз» гарячий вірш.

І хай Вергілія рядки —
Сама довершеність, можливо!
Я фасти Публія дражливі
Читаю завжди залюбки.

Коли ганебне рабства зло
Пекло Овідія до болю,
Вергілій їв і пив уволю
За імператорським столом.

Вергілій в золоті щодня
Склада царю Октавіану
І «Енеїду», і осанну,
Назон же йде у заслання.
Вергілій створить, щоб продать,
Енея, славного троянця,
У предки Августу.
В вигнанця
За злото правди не узять!

Він шле із Понта плач-сльозу.
Мов купина неопалима
Судьба цього вигнанця Риму,
А гнів скорбот несе грозу.

«Послання з Понта», там, де ти
Стекло Овідія сльозою,
Я припадаю над тобою,
Щоб непокори дух нести.

* *
*

Люби життя у боротьбі щоденній,
В засмаглості його безмежних нив...
Людина йде землею, ніби геній,
Який собі світила підкорив.

Люби життя у беручкій напрузі,
Коли скресає заскорузлий лід,
Коли тебе зреклися раптом друзі,
Ступаючи у чийсь фальшивий слід.

Люби життя, допоки сили й злету,
Люби й тоді, коли все важче йти,
Приймай сердець гарячу естафету,
Топчи холодну пиху глупоти.

Люби життя, але умій при цьому
Ти ненавидить всяку цвіль і гнидь,
Надбай для неї доста бурі й грому,
Щоб не в'ялить її, а спопелить!

ΠΑΝΤΕΟΝ ВЕЛИКИХ

Із цвинтаря старого Дідубе
Везуть Пшавелу на стрімку Мтацмінду
Шість круторогих Пшавії волів.
На їх рогах, як в горах, зацвіли
Тюльпанами тремтливими свічки.
Вшановують Пшавелу сазандари,
В величний проводжають Пантеон.
Здається, що учора він помер,
Таке лице незаймане і чисте,
Немовби пахне лугом і травою,
В якій він захотів прийняти смерть.
Співець в труні врочистій, на гарбі
Пливе над натовпом в обійми рідних гір,
В обійми славного співця Бараташвілі,
У Церетелі й Чавчавадзе дім.
Це на горі Давида вдячні діти
Народного поета покладуть,
Де і йому відведено гніздов'я
Серед орлів грузинських незабутніх.
Лунає пісня Пшава, і сія
Малої Грузії той Пантеон величний,
Неначе корабель, що вже підняв
Всі паруси, гаптовані вогнями.
Пливуть свічки, і підійма мене
Могутня хвиля полум'я і пісні,
І вже тюльпани свічечок цвітуть
На кручі дніпровій біля Аскольда.
Мені здалось, що це везуть воли
Ген по шляхах моєї України —

Сковороду з Чорнухи, з Полтавщини,
Марка Вовчка із Нальчика, з Кавказу,
І Леонтовича із Марківець малих,
Руданського із Ялти, а за ним
З Кобеляків Федьковича старого
В вишиваній сорочці буковинській.
Он Лисенка везуть і Українку,
Безсмертну нашу доньку Прометєя,
Із цвинтаря того, де клали бік у бік
Перекупку з бійцем, поета з катом.
І зацвіта кохана Україна
Тюльпанами веселих свічечок,
Які пунктирами проклали шлях народу
До пантеону вічності і слави.

РІГ БЕЗСМЕРТЯ

Ти ждеш, що по тобі заграє рiг безсмертя,
Тому поезія для тебе самоціль.
Поете, мій бідарю, в'язню слова,
Ти добровільно збудував собі
Отой чертог, оту важку храмину,
Сидиш у ній і колупаєш вірші.
Ну а вони — летять тобі назад,
Мов каменюки з пращі, б'ють тебе
У беззахисну голову всивілу
З невидимого диво-бумеранга.

Вже твій народ живе в космічній ері
І менует круг місяця веде,
А ти, мов Дон-Кіхот, воюєш десь,
Щоб по тобі заграли в рiг безсмертя.

ХВАЛА БАЙДУЖОСТІ

Хвала тобі, байдужий лоботрясе,
За те, що ходиш, як отой пінгвін,
Вдоволений своєю глупотою,
Й хизуєшся манишкою тією,
Яка біліш снігів Кіліманджаро,
Та не твоїми випрана руками.

Хвала тобі за те, що ти, пінгвіне,
Не любиш книг і любиш пінгвінят
І пінгвініху власну, та й любові
Відводиш педантично — вихідний.

Ти забуваєш легко про батьків
І про свою печальну материзну,
Традиції готовий поспіль ти
Обстригти, наче нігті у суботу.

Ти уминаєш, йолопе, ромштекс
І запиваєш пивом, витираєш
Масні вуста, як президент величний,
Та байдуже тобі, що президенти,
Що королі й міністри тчуть розбрат,
Ти скинешся, як риба, лиш тоді,
Як сам відчуєш добрий землетрус
І задзвенить виделка між зубів.
Ти помираєш, в кріслі сидячи,
Від грипу чи інфаркту міокарда
В ту мить, як диктор в голубий екран
Оповістить про кимсь забитий гол.

...Хвала тобі, байдужий лоботрясе!

ДІАЛОГ ВІЧНОЇ ЖІНОЧОСТІ З РОДЕНОМ

— Виліпи з мене, великий Родене, кохання.

Руки мої, гнучкі, як ліани,

Тіло моє, піддатливе тільки для милого,

Порух душі до сонця, до вічно прекрасного.—

Виліпив. Глянула.

— Нене, невже оце я така натхненна і юна?

Скульпторе славний, доки майстри відливали

із бронзи

Твій «Поцілунок», зрадити встигнув коханий...

Виліпи з мене смуток найвищий і розпач,

Щоб сльози стояли в очах, як озера,

І засторога до вірності кликала юних.

Виліпив... Глянула...

— Нене, невже оце я була така нещаслива?

Пощо ж я живу і всміхаюсь і пісню співаю?

А бронза кричить, що в горі такому

Треба із кручі кинутись в море услід за Сафо.

Майстре великий. Виліпи з мене ти терпеливість

жіночу

І мудрість життя...

— Ні, не беруся,— мовив Роден.

«Мудрість» мою, в бронзу іще не відлиту,

Тухлими яйцями стріли колись парижани

Перед святим Пантеоном великих.

Я зрозумів: мудрість і терпеливість —

То сестри одвічні,

Тільки у бронзі чи в камені —

Смертному їх не збагнути.

СМЕРТЬ РЕМБРАНДТА

Вмирай, владарю пензля... Твій час пробив...
В убогому єврейському кварталі
Тебе старці ховатимуть нужденні
В одній могилі з в'язнем юродивим,
З повією старою й сутенером,
І по тобі заскиглить тільки пес,
Голодний пес, що жде об'їдків з тризни.

Ні Саскія, ні Хендрике не кинуть
В твою могилу квітів і землі,
Вони самі давно лежать в могилах,
Нуждою зморені і зламані злослів'ям,
А Саскія всю вихаркала кров
В мережані багаті простирадла,
Даровані батьками на весілля.

Розпродують картини, як товар
Залежаний, нікому не потрібний.
Півфлоріна за «Стоффельс край вікна»
І флорін за «Морильника щурів».

О, слава Йсу, що схована «Даная»,
Й ніхто твою кохану не діткне
За голизу й безпомічність жіночу.

...Перевертайсь в могилі сотий раз,
Даремне все... Ти нищих не зупиниш,
На кутні посміються вороги,

Бо скоро світ прозріє і, як пес,
Як блудний син впаде тобі до ніг
І мовить: — Майстре, о безсмертний майстре,
Прости дітей сліпих і нетямущих!

ІЗ ЦИКЛУ «ПОРТРЕТИ МИТЦІВ»

Артисти О. Кусенко

Заборгувала тобі я, Оленько,
Українська горлице з лицем туркені.
Білі ниті вплелися в волосся,
Розсипалися на жіночій рамені.
Голосом, станом людей чарувала,
Визріла в чорну, вродливу вишеньку,
Тримали за руки, щоб зорею не стала,
А вона таки стала зорею, ой лишенько!

Кому з того лишенько, а я, шалена,
Бігла до театру в мороз і в хвищу...
В глухому куточку — храм Мельпомени:
Кинула на кін — любов найвищу.

Кинула на кін усю свою доленьку,
Горіла так, як горять комети,
Ждали під театром свою тополеньку
Молоді художники, молоді поети.
Ждали Україну з смоляними косами,
Свою веселку, свою стоцвітницю,
Свою бандуроньку багатоголосую,
Свою безталанну, свою обітницю.

Їхали з сіл, грузли в баюрах,
Мерзли під театром за тими квіточками,
Української драми колоратура
Дзвеніла усіма своїми дзвіночками.

Відійшли в минуле хороші звичаї,
На руках з театру виносили колись.
Коней олімпійських замінили трамваї
Чи то тролейбуси... Мо, й квітів немає?
Поаплодували та й розійшлись.

Була б мужчиною, твоїм поклонником,
На руках носила б Мельпомени жрицю,
Куди їм, сучасним коліноприклонникам,
В руках тримати таку жар-птицю.
Обпеклися... На пальці свої похукали...
Тобі б в дружини самого Зевеса.
Стояли, зітхали, очима лупали,
По серцю важкі пройшлися колеса.

Зіграй нам, Оленько, гордість жіночу,
Її так топчуть сучасні Ромео,
Зіграй нам, Оленько, українські ночі,
Бо ти ж сама України мева.

Відпливають літа бригантинами в морі,
Тобі ж — новітні Софокли наснилися,
Повідсміхалися Олині зорі,
І, може, всоте сльозами вмилася.

Для мене в тобі — України звучать ювілеї,
В таких, як ти (хлюпни, Україно, талантів щедріше!),
Бучма, Ужвій, Мілютенко... Великі мої корифеї!
Про вас треба книги писати, а не просто — вірші.

Сестро моя, вишневице! Калино червона незламана!
Прийшли Старицький і Тобілевичі — низько

вклонилися в ноги,

Самому Шекспіру здала учора екзамен,
Гоголь, як свій, зайшов у твої чертоги.

Ти віддаєш душу народу своєму по краплині,
А ми беремо, як належне, і мовчимо, як затяті...
Де ж ті поети, що в тобі знайшли, як в людині,
Свої слова вродливі й крилаті?

* *
*

Умирають поети так, як вмирають сонця:
Холодіє їх тіло, а світло від них ще струмує...
Ми ховаєм у землю їхній мозок і їхні серця,
А з собою берем той вогонь, що, мов кратер, нуртує.

Ми спочатку не в силі досягнути і глибше збагнути
Всю глобальність великих, всю нікчемність безвольних
поетів.

Умирають поети, а їх вірші підводяться, йдуть
Спадкоємцями дум по незатишній нашій планеті.

І для мертвих для них ні до чого хвала і хула,
Слово правди завжди і по смерті стає стоязиким,
Щоб виводить полки на борню проти нищості й зла,
Вибухає вогнем і кричить неприборканим криком.

І коли Дон-Кіхотом ти ішов на цупкі вітряки,
Підіймався і падав, розбиваючи в кров свої руки —
І тоді ти поет, і з тобою у змові віки,
Хай оцінять вони твої пошуки марні і муки.

Та якщо ти брехав і за гроші виносив на торг
Куцу правду, якій відтинали чи ноги, чи руки,
Тоді бійся, що прийде вона з мертвого правити борг,
І тебе прокленуть власні діти твої і онуки.

Отоді не дивуй, що схитнувся облудний твій трон.
Зупиняй карусель і облиш ти мерзенні потуги,
Переплутавши світ, як біблейський старий Вавілон,
Ти відкриєш його лиш тоді, як народишся вдруге.

Умирають поети так, як вмирають сонця:
Холодіє їх тіло, а світло від них ще струмує...
Ми ховаєм у землю їхній мозок і їхні серця,
А з собою берем той вогонь, що, мов кратер, нуртує.

РЕРІХ НА УКРАЇНІ

Базаре України, о базаре,
Тебе не люблять лише бездари.

Коники-вогники, баранці врунисті,
Стрічки, і плахти, й гарячі млинці,
Дівчата-сопілочки, та ще й гармоністи,
У кожного сонечко, сонце в руці.

А в тих козаків шаровари — як вітер,
Як синєє море, як хвилі метуть...
А в тих українок не щічки — а квіти,
Надивишся вдень, а вночі не заснуть.

Походжає Реріх і в серце вбирає
Гаму стодзвонну барв і вогнів.
Роки пролинуть, і десь з Гімалаїв
Воскресне веселка далеких днів.

І скаже художник: — Не був би я майстром,
Коли б не бачив, Україно, тебе,
Фарб полонези, намиста і тайстри,
Червоне, зелене і голубе...

Усе віддаси... Котися, гармоніє,
Із світу у світ квітневим хоралом.
Фарба бере в полон і видзвонює.
Сезан і Моне — на коліна впали.

ПРО ПЛАГІАТИ *

Художник сам створив прекрасний світ:
Сніги з блакиттю, чорні руки віт,
Дуби могутні, поле у жнива,
Коли коса в косарика співа.

Він достеменно вивчив, як сніги
Натхненними стають після юги,
Коли повіє вільгістю й весною.
Він сам створив (не сліпо переніс!)
На полотно весняно-мрійний ліс
З його неповторною красою.

Чого те варте, він один лиш знав,
Природу, наче дівчину, кохав,
І покінчив з собою в ту хвилину,
Коли хтось плагіатом обізвав
Його за ним же створену картину.

А ви, творці убогі, живете,
І крадете один в одного слово,
Народжене у муках і святе,
Та з року в рік звикаєте до того,
Що ходять в книгах вірші-двійники,
Приглянешся, а то ж близнята-діти,
А тим, хто напрокат бере чужі думки,
Давно б пора від сорому згоріти!

* Художник Костянтин Крижицький не виніс несправедливого звинувачення в плагіаті картини «Повіяло весною» і покінчив з собою.

ОСТАННЄ ПОБАЧЕННЯ ГЕЙНЕ З ВЕНЕРОЮ МІЛОССЬКОЮ

— Відвезіть мене в Лувр,— попросив наостанку
Свою вірну Матильду, останню жону і коханку.

За вікном — білі мухи, дорога у «Білу легенду»,
Де «Сілезькі ткачі», «Біла казка» і болю розвої.
Він нащадкам лишив лиш пісні, як гіркі дивіденди,
Та мелодію вічну — «Коли розлучаються двоє».

Рвали серце смички, а у Луврі доріг не сходити:
Джіоконди усмішка, неповторність екстазу творців...
Біла постать Венери на білім, як сніг, оксамиті...
Він дививсь, і ридав, і востанне бажанням горів.

А Венера світила голизнаю своєю знадливою,
Білі перса пливли, як планети, в безмежжя віків,
Перед немічним ним видавалась такою щасливою,
Він в істеричі бився і нізащо вмирать не хотів!

— О глумливість хвороби! Чому вічно прекрасна
і юна
Ти, Венеро Мілосська, що світу вродила дитя?
А у серці моїм — тільки болю обірвані струни,
Невситима жага до пісень, до любові й життя.

Він в істеричі бився, і шедеври у Луврі ридали
Над його геніальним, останнім поривом трагічним...
І Венера Мілосська зійшла із свого п'єдесталу,
Щоб повести поета у вічність...

АНХІЛ МАРІН*

А як же пісня, як же пісня та,
Якій колись зашили ви уста?
Чи заніміла, вмерла, без'язика,
Залякана, замучена, німа?
О ні, вона, немов самофракійська Ніка,
Чоло своє високе підійма.

Ні бич адату, ні можуть аллаха
Не вбили пісні юної Анхіл!
Їй не страшна ані петля, ні плаха,
Ні крик горгон потворних і горил,
Ні та плита могильна в горах синіх,
Яку прокляв над чотками мулла...
Анхіл Марін! Моя земна гордине,
Тебе убито, пісня ж — ожила!

О, нетривкі умовностей штахети:
Їх перша буря валить і зміта!
Та з-під могильних плит встають поети
І розверзають замкнені вуста!

* Анхіл Марін — аварська поетеса ХІХ ст., якій зашили вуста, а потім люто вбили за те, що вона наважилася складати пісні, неугодні муалі.

* *
*

О кленові долоні, я ступаю на вас,
І несе мене осінь на долонях жовтогарячих...
Хто сказав, що настав мій осінній задумливий час,
Коли бачу я все так прозоро дитинно-дитяче.

Хай мене проводжають рубінові очі калин,
Янтареві плафони шипшини коханого лісу,
Лугових перстачів несподіваний плин,—
Я з червоних дубів посаджу собі в серці завісу.

Де я бачила вас, піраміди червоних дубів?
Щедрі неліні осені, зайнялися вогнем — і палають!
У сусіда в саду... Він горів та зарано згорів,
Його душу тепер десь студенти по книгах вивчають.

Він один з багатьох — певне, просто великий трудар.
Дві сріблясті ялини і дуб в кармазинах червоних...
Наче з Січі прийшов, щоб по осені снівся пожар,
Як ідуть козаки розпрягати натомлених коней.

Ходить смуток тепер в полуничних гарячих кущах,
Володимирські коні рвуться від Кончої пуші...
Чом ти в дуба не зріс? Чом раптово зачах на очах?
З пращі серця свого чому стріли не шлеш невмирущі?

О шануйте, прошу, те, що руки садили співця,
Біло-жовтий ромен там, де трепетно рвійна трепета.
Вічний сон за вікном...

час виорює ниву лиця...

Бережіть же дуби...

Ті червоні дуби

із гарячого серця поета.

ПРИТЧА ПРО БЕЗДУШНУ ПОЕЗІЮ

Вона прийшла до нього,
Коли поет лежав на смертному одрі...
Була в химерному бароковім вінку
Із паперових, надто дивних квітів,
З обличчям-маскою. Із усміхом незмінним,
Що мов закам'янів. Без співчуття,
Без радощів, без горя і без муки.
Була прямолінійна, ніби дошка,
І рухалась, мов манекен.

Була дивачкою, не схожою на жодну із дівчат,
Ним бачених в житті.
Сказала: «Я поезія — твоє дитя».

Відразу не повірив... Мав крикнути від болю,
Але пізнав. Пізнав і квіти паперові,
І риси, такі знайомі, й сміх,
Що мав засвідчити її щасливість непорушну,
І холод, ледь прикритий сміхом тим,—
Він пробивавсь наперекір всьому з її очей.

Спинилася, безстрасна, безчуттєва,
На грудях руки склала й мовила:
— Поете, ти вмираєш, значить, час і мій пробив!

Було не схоже це на жертву, ні...
Скоріше на приреченість печальну.

— О ні! — сказав поет.— Коли творив, я мріяв,
Що ти переживеш мене, поезіє моя!

— Тоді для чого ж,— вона гукнула з гнівом,—
Ти створив мене дивачкою, не схожою на тих,
З ким жить повинна я? Чом не вдихнув ти в мене
Того вогню, що в людських грудях б'ється,
Не отеплив мене любов'ю, співчуттям,

І душу не розкрив для горя людського,
І для очей не дав пекучих сліз печалі?
Чом підмінив ти усміхом незмінним
Всю гаму почуттів в мені, поете?

Ти досягнув становища високого і чину,
Ти маєш те, про що не смів і думать,
Та не втоптав ти стежечки, поете,
До людських душ. Не вклав їх серце в мене.

Ти плачеш, бач, ти плачеш, а мені
Звелів лише всміхатись. Що ж, це краще,
Що я помру з тобою. Жить буде інша,
Від того, дужого, що завжди йде з народом,

Що болі й радощі його до серця візьме,
Кого натхне не власна велич, ні,
На творення поезії живої.

— Чекай, я хочу жить,— гукнув поет,—
Щоб все почать спочатку,

Спокутувати помилки свої!..—
Торкнув її, але вона, поезія,
Була вже мертвою...

.
Так пережив поет свої творіння.

* *
*

Князю, князю, гей, Бояне,
 де зоря твоя упала?
Людське серце океанне
 все на пісню переткала...
І євшаном, й квітом рути
 сходить слово над віками,
Більше серця не діткнути
 аж до крові п'ястуками.
Мертве з мертвим помирає,
 а живе — іде по світу,
Україна назбирає
 у Бояна зелен-квіту:
Арфами, арфами
 золотими, запашними
Обізвилися гаї
 самодзвонними...

СОПІЛКА І БАРАБАН

Пісня мала вуста сопілки,
Її голос був тонким і ніжним,
Та з'явився барабан і мовив:
— Згинь, ізійди з моєї дороги,
Я — всемогутній!

Сопілочка грала, сопілочка плакала,
А барабан дудів, ревів бичачим пухирем,
Аж доки його широкий, лисий лоб
Не почав тріщати з натуги.
Тоді барабан затих.

А сопілочка, яка не переставала плакати,
Почула нарешті, як дерева, і птиці, і квіти,
І мале дівча над криницею
Задзвеніли голосом ніжним,—
То був голос сопілки.

І тоді засміялась сопілка
Дрібно і весело,
І все навкруги засміялось,
Зрадівши, що барабана не стало.

ВЕРБА

Вона була немов зелений дощ,
Як та весна — ошатна і вродлива,
Та вдарив грім в її лице журливе,
Зламав її, як бідну нехворощ.

І, певне, все б скінчилося на тім,
Та вибухли із неї через муки
Могутні віти, вербні зелен-руки,
Мов полум'я у небі голубім.

Їх знов зсікли, зрубали віти вщент.
Умри, мовляв, щоб не лишилось й сліду,
Але вона крізь муки і обиду
Зелений відростила позумент.

Так і росте, вродлива нівроку,
А люди з подивом поглядають на ню,
І чимсь нагадує Україну карооку,
Що підвелась із попелу й вогню.

* *
*

Я радію, що маю свій унікальний сад.
В ньому можна сховатися від підлот і заздрих очей...
Привести в нього друзів і сказати: — Мій саде,
Витьохкуй ти їм солов'ями!

Зозульками сизими
Накуй ти, мій саде, кожному сто років життя.

Коли набридають ямби й верлібри Верхарна
й Верлена,

Я протоптую стежку до озера Тиші і Чистоти,
Я ціджу його води крізь пальці захоплення,
А неба бездонність і шумовиння хмарин
Ціджу через очі любові і пісні,
Як мама цідила колись молоко.

Я виходжу на луг, надивляюсь в свічадо озер,
Щоб не хотілось дивитись в жорстокі дзеркала,
Які щоденно збавляють вроду дівочу.
Я заглиблююсь в слово. Воно мудрішає ніби,
У всякому разі, статечно пливе
І б'ється у груди крильми велетенського птаха.
О слово моє, відродо й розрадо...
А як мені бути з тобою?
Вже стільки поети надбали тих слів,
Що ті, ніби забулки, марно шукають причалу...

КОЛОСКОВЕ

Охо-хо, проводжала жні́ва
Неутомна сторука жни́ця,
Висипалося зерно-золото
на розпечені дека душ,
А куди ж бо воно поділось?
Сльози капають, мов живиця...
У моєму співучім серці
найдорожчу струну не руш!

Продзвеніли, немов веселики,
мов намиста, квітучі дзвони,
Мої вірші, мої співаночки
та й затихли, як бідне «дзень»,
А були ж бо мені намистом
тільки сльози та ще прокльони,
А були ж бо для мене втіхою
сто моїх золотих пісень.

Прощавай, моя юнь, розстріляна,
Прорешечена кулеметами,
Прощавайте, мої недоспівані,
непокірні мої пісні,
Поховайте мене, як дівчину,
на Дівич-Горі під планетами,
На горі моїй Українській
розведіть солов'їв мені.

Хай за мене вони вилітують,
доспівають усе недоспіване

На своїй солов'їній мові,
 для якої нема кінця,
А із серця мого нехай вибухне
 біла папороть несподівано,
Я шукала її під зорями,
 як Україна свого вінця.

ПОСМЕРТНЕ СЛОВО БОРКАНЮКА,
ЗАДУШЕНЕ ПЕТЛЄЮ

Земле моя зореносице!
Гори мої Карпати!
Люблю вас, за вас помираю.
Люди, прощайте! Не йдіть тільки брат на брата,
Землю свою не киньте в журбу безкраю.
Серця ваші — ватри. Роздмухуйте їх вітрами.
Голови ваші — планети — не дайте їх у ярмо.
Люди землі, назовіться братами!
Раз на сім світі, тільки раз ми живемо...

Я б пішов на лева, щоб продовжить життя хоч
на мить.

Мить перед стратою — все одно зупинись!
Ти жахна і прекрасна.
Люди за ґратами... Серце моє болить...
Ламайте їх всюди...

Щодня...

Повсякчасно...

Ще гратують гноми до ґратів,
Ще стріляють в серця нам. Вішають.
Люди, не забувайте, хто ми,
І на землі — посвітлішає.

* *

*

Вилупилося із яйця неповторності
Слово, достойне великих моїх побратимів,
І понеслось шляхами непротореності,
Ніби ті гуси, що диво зробили в Римі.

Як сколихнуло вас, боязких, недолугих,
І підняло на чесних долонь п'єдестали.
Слухайте, генії, гляньте, славнії друзи,
Як ми з буремності раптом повиростали.

Духа людського не можна прибити до скелі
Так, як до скелі прибили боги Прометей.
Лиш догми й сосиски можна подати на тарелі.
Раптовно, мов Етна, завжди вибухає ідея.

НА РУІНАХ ХЕРСОНЕСА

Я вклякла на руїнах Херсонеса,
Здається, поруч олімпійські божества —
Зевс, Гея, Геліос і Деа —
Мені оповідають про минуле.

Я бачу пил доріг, гречанок смуглі ноги,
Сліди рабів, рабинь і чую голос пісні,
Яка квилела, звала вигнать геть
Тих переможців, що рабів плодили.

Століттями вона звучала тут,
Аж доки римські вої не лишили
Гречанок смуглих з дітьми від солдатів
Імперії величної. Вона ж
В жадобі забагато проковтнула
І лопнула від власного паскудства.

ПРО ЕРУДИЦІЮ

...А мама-ерудиція прийшла
Й потіпала поета по щоді...
— Чи знаєш ти, чому у мене
Зголодніли коні?
Ти їм давно вівса не підсипав,
А годував своїми казочками...
— Ну що ж? Я сам собі закон,— сказав поет.—
Не зазираю у еванглії чужі, аби напівсвідомо
Не запозичити, не вкрати в когось щось,
А бути самим собою, як бува
Самим собою сонце... Я ніяк не хочу
Відбитими думками франтувать,
Як лисий і беззубий місяченько,
Що мудреця вдає, не маючи нічого за душею.

Що ерудиція? Мені б не розхлюпнуть
Себе самого, бо піски навколо
І вип'ють все — ні краплі не лишиться,
А я лишуся голий, мов платан.

— А не діждешся ти, що електронні
Оті комп'ютери, які створили люди,
Мудрішими за тебе стануть, хлопче?

— А що воно таке? — спитав поет.

СЛАВА В БОРГ

А слава в борг... Ви чули отаке?
Немовби слава крам чи то м'ясиво,
Якого наїсишся і заснеш,
Промовивши: «От я й награвсь з вогнем!»

О, не кривить душею! Хто узявсь
Складати вірші так, задля розради,—
Незчується, як слава підповзе
І анакондою облута кожен нерв,
А на підмостки тюхтю поведе,
Ще й зайця зробить лютим матадором.

Тож головне — завчасно зупинитись,
Не дати їй бавитись, як лялькою, тобою,
Бо слава та зрадлива, як повія,
Хоч і велична зовні, як Афіна.

МОНОЛОГ ПОЕЗІЇ

На мене напали вірші-пірати
І серце роздерли в рану...

Геть ви, навіжені, геть,
Як пошесть якась чи хвороба,
Марних чекань кратер,
Офіра вічної згуби,
Оманних кохань
Зрадливі, мінливі губи,
Геть!

— Ти не хочеш нас?
Ти втомилося, серце людини?
Звичайне, маленьке серце зробили ми океанним...
І ти нас не хочеш?
Подумай...
А буде тиша... Німотна, байдужа, бездумна,
А буде щастя повний ковальський міх,
Будуть життя, і танці, і просто веселий сміх...
І навіть кохання... І незів'ялена врода
Мукам твоїм в нагороду.

Тільки не буде нас, поезій... Таємничих, наче ізвори,
Щирих, як очі дитинні, високих, як зорі.
Чіпких, як порятунок.
І будеш ти не людина, не поет, не світанок, не море,
Не чекання й розпука,
Не шлях метеора,—
А лише домовина.
Хочеш?

* *
*

Фантазіє людини, не скудній!
Розкрилюйся і перевершуй звичне,
Новому місту ймення дай величне,
Найкращі барви вибрати зумій!

І не повторюй вулиць у містах!
Назви їх, скажем, Вулиця Любові
Чи Ніжності. Хай мрії синій птах
Їм дасть імення світлі і шовкові.

Провулки радості, Проспекти красоти,
Бульвари мрій і Першого кохання,
Дівоча площа, Площа сподівання
Або Проспект Людської доброти...

Земля красивішою стане. Молодій,
Людська фантазіє, в алеях світанкових,
Ніжній і виливайсь у щире слово
На вулицях натхнення і надій!

ПІСНЯ ЛЕОНТОВИЧА

Він взяв її з народу теплих уст,
Поклав на ноти... Ох, як зашуміла
Ота ліщинонька в дніпровському саду
І ожила, зів'янута й змертвіла.

Сон трав, і часу сон, і сон синів,
Що, приспані, історію забули,
Забули слово рідних матерів,
Пісні, що відгули, як битов гули,
Розбиті вдрузки... Козака несуть,
І Україна сумно-думно квилить,
І сльози капають важкі, як сиза ртуть,
І кінь голівоньку за козаченьком хилить.

Заграв «Дударик», «Щедрик» задзвенів,
Сини зросли, як вірні омовони,
І Україна виплеснула гнів
На «месників», трусливих, як гібони.

Урвалась пісня... Хто, скажіть?
Кому

Вона у горлі стала?... В ніч січневу
Не в січі, не в відкритому бою
Обірвано веселку полудневу.
Шлях з Гайсина і Марківці малі,
Отецька хата з стріхою гнилою.
Ти вбитий тут і тут лежиш в землі,
А Україна плаче над тобою.
Убито пісню? Ні, вона жива...
Та де, Вкраїно, твій Леонковалло?
О, як його нам всім не доставало,
Щоб не глушила квіту сон-трава.

Народний генію, моя земна розрадо,
Мій саде, не зтолочений ніким!
Ти відбуяв пісенним водоспадом,
Як мисль високим, як любов земним.

Не пройдеш ти, не скінчишся ніколи!
Заходь у наше серце, ніби в дім,
І продзвени своїм «Безмежним полем»,
Своїм вогнем, своїм стоболим болем,
Як молодий весняно ранній грім.

З «Тарасом Бульбою», із «Місяченьком-князем»,
З Франковим вічним духом до змагань,
Ти став землі зеленорутим стражем,
Народу пам'яттю, його диханням стань!

Мандруй завжди від хати і до хати.
В народу слово взявши і пісні,
Сторицею умів ти віддавати
Свої могутні співи голосні.

Ти в пам'яті, мов пам'ятник високий,
Завжди живий і світлий поміж нас!
Щасливий край вродливий, кароокій,
Де жив Франко, жив Лисенко й Тарас!

* *
*

У всіх століттях Моцарти були,
І Моцарти, звичайно, і Сальєрі,
І горобці нікчемні, і орли
Писали вірші власні на папері.

Але в одних вони з'являлись нам
Насущним хлібом, слізьми і зітханням,
Надією людською, сподіванням,
А в інших — плевели отруйливим сміттям.

Їх стільки сялоось на білих шпальтах книг!
Із Моцартами в лютому двоборстві,
У вишуканості зверхній чи в потворстві —
Бувало, й слава сходила до них.

Та як було не довговічне те,
Дурійкою зацвівши — відцвітало
І по собі ні сліду не лишало, —
А Моцартове дерево — росте...

Заспівувач вмирає, а веде...
А підголоска слово кучеряве,
У найгучніші зібране октави,
Як та роса із листя опаде.

КАЖАНИ

Гидотні, із лицем дворняжки,
З собачими зубами і оскалом,
Вони воліли вирядитись в крила,
Тоненькі крила, крила унікальні.
На мишачих, на миршавих лапках,
Вибагливі, немов екранолети,
Вони шугають близько від землі
Гидкі, як миші, і швидкі, як птиці.

Та ба — одна відміна в кажанів:
Вони бояться сонця і пишцять,
Коли на сонце винести сірому,
Витріщують свої собачі зуби,
Готові вас щомиті укусити.
Їм не дано злетіти над дерева,
До неба синього і до високих зір,
А все ж пишчаються — ми маєм крила також,
І ви, сіроми, з нами не рівня!

О крила, крила! Скільки вже про них
Надбали слів поети необачні,
Але забули, певне, що в житті
Є крила мрій і крила гордих птиць,
А є ще чорні крила кажанові.

Обивателя злить, коли чимсь ти не схожий на нього,
Коли сміливих мрій вистачає у тебе на трьох,
Твій порив, твій вогонь

і твоя незвичайна дорога,
Він хотів би, щоб ти
животів, як на дереві мох.

Ні падінь, ні зітхань...

Ти заплакав,— так то ж гістерія!
Ні обурень, ні гніву,
ні правди, що часом — гірка...

Ти смієшся нарешті —
та як же радіти він сміє?

Обивателя злить,
коли хтось свою стежку шука.

А мені не байдуже, хоч вийшла в велику дорогу,
Обивателя сміх мене ранить і болем пройма,
Обивателя гнів десь у серці лишає тривогу,
Обивателі є? Значить, десь ми трудилися дарма...

Де ж ті струни людські? Ви заховані в серці
глибоко...

Ех, ударить мені б в ту таємну, чутливу струну,
Щоб безмежжя життя не сприймали вони однобоко,
І поезій полки я веду на щоденну війну.

ЯНТАРІ ДУШІ

Ну ти — поет, то й що, питають, з того?
Нейроніка твоя — немов замкнута в хижі.
А кожен гурт шука свого бога,
Твої ж пісні плывуть у Морі Тиші.

Де індикатори, які б збагнули точно
Все те, що ти вже знаєш достеменно,
Аналізатори працюють десь заочно,
І лиш гудуть напружено антени.

Які світи ти осягнув у схимі?
Ввійди в поля жагучі електронні,
Де кожен нерв на образі і римі,
А серце ловить хвилі мегафонні.

Родивсь Ейнштейн, щоб світ зробити мудрішим,
Продовжить Галілея у світи...
Є янтари душі — пісні і вірші,
Народжені у Морі Самоти.

Зелене житечко зійшло
На цій землі, такій рахманній,
І жати вийшло все село
Його сьогодні на світанні.

Двадцятилітні юнаки
Колись на цьому впали полі,
О поле, полечко моє,
Ти поховало юні долі.

Немов бджолинї рої,
Гуде людське многоголосся,
Чиї ж то очі, ох, чиї
Сльозу зронили між колосся?

До серця матері лягло
Тут шість доріг в годину грому,
Тут шість синів у даль пішло
Та й не вернулося додому.

І сльози капають з очей,
Немов оте добірне зерно.
Синів ростила для людей,
А хто ж їх матері поверне?

* *
*

Піду селом, де квітнуть вишні,
Знайду по серцю юнака,
Що не зрадливий і не пишний,
Того, що зустрічі шука.

Йому при серці молодому
Червону ружу приколю,
Він проведе мене додому
І тихо скаже: — Я люблю!

Обсипле вишня пелюстками
Мою незраджену любов,
І заплете вона вінками
Доріжку ту, де ти пройшов.

Піду туди, де дуб високий
Калину пестить на лужку,
Де жде коханий кароокій,
А він — єдиний на віку.

БІЛА ЧАЙКА

Радять мені жити без ілюзій,
Так, як ніби люди всі живуть,
А мене на дальнім виднокрузі
Білі чайки крилами зовуть.

А мені все сняться сині роси
І твоя задумлива печаль,
Майові неповторимі грози,
Із якими розлучатись жаль.

А любов — мов квітка ломикамінь,
І на скелі виросте вона.
Відпливають роки за роками,
Біла чайка з хвилі вирина.

* *
*

Є гармонія в ялиці,
У її статечній тиші,
В тім, як віти наодинці
Вона пестить і колише.

В тім, як вдягнена снігами,
Мов на вінчанні дівчина,
Ніжно білими руками
Закликає нас ялина.

Закликає все забути —
І содоми, і гомори,
З головою упірнути
В снігові пухкі комори.

* *
*

Славлю каву, геніальний напиток життя,
І святого Омара, скромного схимника з Мекки,
Що відкрив його людям.

Славлю мудру жар-птицю,
Що його із печери до кофейного дерева звала,
Славлю і того пастуха-ефіопа,
Що пригнав своїх кіз у кофейні гаї...

І веселого цапа,
Який перший пустився у твіст,
Пригостившись зернятками кави.

Слава мудрим купцям-бедуїнам, кулінарам всеможної
кави!

Слава й вам, кофеджі:

Ще араби і турки не встигли забути
Того, як смакує філіжанка смолистої кави
Під казочки «Шехерезади».

Слава й тобі, Делла Вале, римського папи посол,
Що ти научив європейців
Священнодіять за чашкою кави.

Слава і вам, каро-чорні зернята,
За те, що натхнення давали
Вольтеру й Руссо, Баху й Бальзаку,
А бідним поетам — вливали до пісні снагу.

* *
*

Висихає чорнило, не всихаєш, любове, лиш ти,
Синім сяйвом гориш і приходиш до мене в господу,
Од морозу жоржини і гайстри поникли в саду,
А кохання моє налилось гіркотою калини!

Чом дзвениш на вітрах, як намиста червоних калин,
Ти, чекання моє, і співаєш той трунок останній,
Ту останню жагу, за якою уже приплива
Білий айсберг мовчання і холодний летить
альбатрос?

II. ЧЕРВОНІ МАКИ

* *
*

Підківками срібними ходить зимний вечір,
Білі рукавички всім кладе на плечі.

— Здрастуйте, доріженьки голубі, пуховії,
Засвічу я вогники в хатах калиновії.

А ми теж ходитимем рідними Прилуками
Зі своїм коханням, зі своїми муками,

Ти — своєю стежкою, я — своєю стежкою,
Всі сніги протопчемо білою мережкою.

Може, ненароком десь тебе зустріну,
Руки свої білі на плече закину.

Де ж ти, моя мріє, мій єдиний суджений,
Та лиш путь леліє дальній, розгалужений.

Може, ти не поруч, а за тими гонами,
За стежками мрійними з білими попонами.

Полечу я пташкою, озовись, засмучений,
Десь же ти зі мною долею заручений.

А який ти будеш, хоч наснися нічкою,
Стану біля тебе я мрійною смерічкою.

* *
*

Прилетіли гуси, гуси чи то лебеді,
Попливли по Удаю, по воді.
Гуси мої, лебеді, лебедята,
А чи мене візьмете на крилята?

Я мала, як маківка у саду,
Я далеко ніжками не дійду.
А у вас тугії крила-крилоньки,
А у вас багато в небі силоньки.

Ви мене домчіте за моря,
Звідки сходить вранішня зоря,
Де великі ходять каравели,
Де пташиний світ стоїть веселий.

Кажуть, сніг там білий не простелеться,
Кажуть, не буває там метелиці
Ані криги білої на воді,
Розмовляють з сонечком лебеді.

Гуси мене, лебеді, не взяли,
За водою тихою попливли.

1930—1945

ЛЕБЕДІЛИ ЛЕБІДОНЬКИ

Лебеділи лебідоньки, літечком літаючи,
Лопотіли крилечками, літепло стрічаючи,
Лебеділи лебеді, леле, моя леле,
Літо пухом біло-білим доріженьку стеле.

Вилупились лебедята в лузі край болота
Із ячок-кришталечок — у пушку дрібнота,
Маю добре собі діло лебедят леліти,
Прилетіли, відшуміли білокрилі діти.

1930—1945

* *
*

Наче мама на великдень в хаті
Розіслала обрус голубий,
Прилетіли гуси сірі і лапаті,
Що ти хочеш, з ними те й роби.

Поговорим, гусоньки, поговоримо
Про озера наші і лужки,
Розкажіть, чи гарно там, за горами,
Та й мостіть гніздечка край ріки.

Виростайте, гусоньки, хай літається:
— Гилля, гилля, гусоньки, на став.—
Знаю я, що кожен повертається
В ті місця, де змалку виростав.

* *

*

Я сьогодні уперше зняла фартушок,
Свою форму шкільну, білі стьожки із кіс
І з тобою уперше пішла на лужок,
Де дзюркоче струмок і шепочеться ліс.

А про що мені очі сказали твої
Над ставком голубим, я ніяк не збагну.
В біло-білих садах золотисті рої
Розбудили врочисту землі тишину.

І схотілось мені, наче вишні в цвіту,
Одягнуть біло-білу на себе фату,
Ту, що в мамі у скрині лежить аж на дні,
Ту, що чомусь не можна вдягати мені.

Мабуть, треба ступить на дівочі путі,
Де зовуть солов'ї і троянди цвітуть.
Почекай, не зови, дай ще трохи в житті
У дитинстві мені золотому побуть!

1935

ЧЕРВОНІ МАКИ

Червоні маки, полум'я весни.
Вони цвіли так коротко, так мало!
Минув лиш день — і пелюстки опали...
І вже любов — лиш марення і сні.

Червоні маки. В ранній, ранній час
На грядці маминій ви так полум'яніли!
Яке кохання входило несміле,
Щоб повести у світлу юність нас.

Ах, перший поцілунок! Він отак
Згорів, як мак червоний при долині,
І дівчині, зовсім іще дитині,
Він замість серця дав червоний мак.

1936

ПЕРШЕ КОХАННЯ

Сонце щоки торкнеться, ти відкидаєш коси,
Вийдеш надвір із хати руса, простоволоса,
Вітер ранковий, свіжий вдарить в лице бадьоро,
Мрійний легкий світанок в небі окреслив гори.

Перша пташина пісня — мов золоті дзвіночки.
Мати прокинеться в хаті:

— Чому не спиться,
дочко?.. —

Йй ти несміло виллеш першу дівочу ласку:
— Мамо, ти знаєш, мамо! Стукає в серце казка!..

Тільки такої зроду серце моє не знало,
В казці тій стільки щастя — світу для нього мало!
В казці тій стільки звуків, мов у весні бентежній,
Мрій золотих дівочих, дивних стежок безмежних...

В казці тій стільки світла — сонце позаздрить
може!

Чомось мене світанок сяйвом своїм тривожить,
Чомось у надвечір'я з тихих вітрів п'янію,
Сни золоті незнані раптом вплетуться в мрію...

В серці відчую, мамо, ніжну грайливу хвилю,
Пісню свою за садом в синю криницю виллю...
В місяці бачу усміх, чий — і сама не знаю,
Пташкою хочу линуць в даль голубу,

безкраю.

Вітер у серці грає, наче там струни лютні,
Бачу я всюди очі, ніжні і незабутні...
— Доню, так це ж кохання,— мовить тривожно

мати,—

Ось чому в ніч весняну серце не хоче спати,
Ось чому пісня ллється, казкою світ здається...

* *
*

Я віночок сплету із ромашок
І з дівчатьми піду я в гай,
У діброві сполохаю пташок
І розбризкаю в горах ручай!

Наберу туесок полуниці
І до тебе пройду, мов тінь...
Будуть зорі, немов жар-птиці,
Залітати до нас в курінь.

Знаю, пройде все сон-травною,
Та боюся ступить туди,
Де в росі над Удай-рікою
Залишились твої сліди.

* *
*

Кажуть, юність нерозсудлива, тривожна,
Кажуть, юність — мов жар-птиця золота.
Полюбити навіть тричі, кажуть, можна,
Тільки папороть один раз зацвіта.

Де знайду я на Івана на Купала
Квітку папороті в лісі віковім?
Ти коханого, подружко, чарувала,
Зрада вдарила у серце, ніби грім.

Я ходила в темнім лузі, заросилась,
Все шукала папороті квіт,
Десь дівоча моя доля забарилась,
Зупинилась біля тесаних воріт.

* *
*

Шість стихій за мною ходить,
Шість стихій мене пантрує:
Що одна стихія — мрія,
Невловима, ефемерна,
Як поетова стежа.

А друга стихія — пісня,
Що від неї серцю тісно.
Як щемить воно, як плаче,
Цілий світ — то мій поріг —
Зорі, небо, ліс і поле,
Серденько ж неохололе
Вже шукає сто доріг.

А що третя — то музики,
Звуки ті, що ллються п'янку,
Все від форте до піано,
Ліст, Бетховен, Гріг, о нене,
Серце стало, мов шалене,
Тату, скрипочку купіть!

А четверта — Мельпомена,
Ходить, бродить біля мене,
На коліна дівку ставить,
І сміється, і лукавить,
Як ідуть усі із хати,
Починаю драми грати,

Я співаю, я німію,
Як артистка — лицедію.

А що п'ята — то затята,
Се любов до азіата,
До чорнявого вар'ята,
Що цілує, мов упир,
Що веде мене з собою
Зеленавою габою,
Як довічний командир.

А що шоста — гожа ружа...
Мова нені рідна дуже,
Золотиста і шовкова,
Не зроню я в ній ні слова.
Талану в людей попрошу,
Всі стихії заворожу,
Щоб шукати день у день,
Де ростуть пісні пісень.

ОСВІДЧЕННЯ

Перекочує море каміння,
Немов Демосфен у роті,
Між зубами бескиддя,
Шарудить язиком прибою
І на ранок стає красномовним,
Як древній філософ.
Краще, ніж я, повіда тобі про любов.

Ти все зрозумів, чорноокий?
Воно каже: — Не слухай селючки,
Я краще знаю за неї,
Що треба дівчині в двадцять дозрілих літ,
Ламай, мов пахку калину,
Її дикувату вроду,
А то перестигне калина,
Не піде й на коровай.

Цілуй її перса,
Які лиш я цілувало,
Обійми її ноги стрункі,
Як хвиля моя обіймає струнку Афродіту,
Коли та виходить на берег
Із білої піни морської.
Ти зрозумів, коханий?
Певне, що ні. Бо тоді б не тримав
Кінчики пальців моїх так благоговійно,
Немов тобі лячно, що з них
Спурхнуть метелики в плахтах полтавських
І виступить кров од колючих шипшин.

* *
*

Підбирала я ключі до серця,
підбирала,
Розгубилася — ніяк не відімкну...
— Зачекай, — зима мені сказала, —
Доки я збиратися почну.

Озува червоні черевички
Вже весна квітуча за селом.
Відімкнулось серце без відмички
І мене навіки прийняло.

* *
*

Поїзд гукне, і я попрощаюсь з тобою,
Чемно і чинно, як всі ці недовгі дні...
А небо хитнеться, і луг попливе габою,
Колеса ударять: «Дурні, дурні!»

Ліс за плечима... Ми в ньому могли блукати,
Рвать материнку, вдихати настій чебреців...
Спинити поїзд? «Ходімо!» — в одвіт сказати,
Руку свою затримать
На мить у твоїй руці?

Хай будуть дуби і сосни над нами зеленим
кличанням,
А світ весь хоромами світлими,
І все, що дзвенить в тобі,
Хай служить всьому земному, а не віршованим
реченням,
Небу, сонцю, любові, а не моїй журбі!

«Пізно... Запізно...» — вдарять колеса гірко.
До болю знайомі очі... Прощай, назавжди прощай!
...І я, розлучившись з любим, гасну сама, як зірка,
Що падає в цю мить із неба
В холодний нічний курай.

ДИВОЧА ПІСНЯ

Тяжко жити в світі без кохання,
Тяжко жити в світі в самоті,
Де ж ти, де ж ти, мріє моя рання,
Де ви, дні дівочі золоті?

Кличу тебе, соколе, здалека,
Може, ти сумуєш по мені,
Мов осиротілий той лелека,
Що згубив подругу в чужині.

Я для тебе душу зберігала,
Мов барвінок в нашому саду,
Я для тебе дум дзвінких надбала,
Не забудь подругу молоду.

Ще ж із квіту ні одну пелюстку
Не зронила я в самотині,
Не барися, щоб у серці пустку
Не поніс ти десь на чужині.

* *
*

Скибка дині чарджуйської — місяць в бездонному
небі...

Поцілуй мене так, щоб ця скибка нам стала
човном...

Ми закинем на зорі
Кохання золочений невід,
Попливе океаном,
налитим блакитним вином.

Обів'ю я тебе,
мов ліана високого дуба,
І відкрию тобі — потаємну усю таїну...
Засміються громи...
Краще згуба, ніж очі нелюба!
У цю ніч золоту
Я русявого сина зачну...

* *
*

Не шукайте розрив-травиці,
Милі подруги, красні дівиці,
Бо зв'язала його з собою
Я давно нерозрив-травою.

Не гадайте на нього, любі,
В дівич-вечір, в годину пізню,
Бо він іншу в цей час голубить
Ще й співає кохання пісню.

Не дивіться йому ув очі,
Бо одна на приміті в нього,
Що віддати його не хоче
Від ясного серденька свого.

* *
*

Вийми, мамо, хустку мені з скрині,
Синю, в диких рожах, ще дівочу,
Кажуть, мені ловко в тій хустині,
Хлопцю я сподобатися хочу.

Милий каже, в ній я — наче рожа,
Він дивився довго мені в очі.
Заміта сліди його пороша,
А душа забутися не хоче.

ТОПОЛІ

Мої тополі — то зелені смолоскипи
Від рідної землі у небеса,
Вогні жертовні воїнам убитим,
Вкраїни небагата краса.

Коріння їх вплелись в кістки козачі,
У скіфські, у сарматські черепи,
У очі їх, померхлі і незрячі,
Де слід проклять і вічний слід сльози.

Шуміть, мої зелені, і віками
В почесній варті стійте край могил
Із братськими, з козацькими кітками,
Де креше іскри вітер-легкокрил.

* *
*

День мій зацвів, як лілея,
Запахом, сяєвом чистим,
Тут біля хати твоєї
Я розгубила намисто.

Там я уперше пізнала
Силу терпких поцілунків,
Доля мені дарувала
Щастя невипитих трунків.

Мов кришталевая чаша,
Сяє любов іскриста,
Там, на Заріччі нашім,
Рожі зійшли з намиста.

* *
*

Знову, тату, ідеш на село,
де чекають обрізи і кулі,
Рідний дядько прийшов і упав тобі в хаті до ніг:
— Я куркуль?

Говори! — І заплакали діти послулі,
Сполотніла матуся з подвір'я ступа на поріг.

— Розкуркулив мене. Був однісінький кінь і корова.
Було м'ясо в борщі лиш в неділю і в свято у нас...
Ти забув, своячок, як на спині привозив я дрова,
Як хазяйських корів із тобою за Ічнею пас?

Ти забув, ти забув...—

І пішли ті колючі докори,
І погрози, й плачі, і прокльони гіркі, немалі.
— Ну, а ти не забув, як зерно заховав до комори,
А від голоду люди вмирали в твоєму селі?

Ну, а ти не забув, як радів ти тоді із прибутку,
Будував собі млин і на горі людському жирів?
Розкуркулив тебе я, мій родичу, хижий ублюдку,
Дуже добре зробив і ніколи про те не жалів.

Знову, батьку, ідеш на село...

Проводжаю тебе до порога.
Гострий полиск очей... та суворість священна твоя.
Каганець догоря, і у хаті панує тривога,
Та ранкова зоря вже в вікно твоїм дітям сія!

* *
*

Ми, малі, збирали колосочки,
І колола ноги нам стерня,
Подавали срібні голобочки,
Йшли по ріднім полю навмання.

Так поволі повнилась торбинка,
Все ввижався випечений хліб,
І маленька дівчинка Маринка
Віднайшла у полі цілий сніп.

Все б нічого. Поле ж куркуленка,
Налетів на неї він, мов крук,
І упала дівчинка маленька
Від його важких, жорстоких рук.

Вже її ніколи не підняти,
Колоски розсипались в степу,
Довго-довго голосила мати,
Проклинала доленьку скупу.

Потім вийшла, кажуть, в делегатки,
Потім (це вже бачила і я)
В Соловки чи, може, до Камчатки
Відправляла крука-крутія.

Ой не жаль було, що по дорозі
Віз його покрили порохи,
Тільки жаль, що на куркульським возі
Скиглять однолітки-дітлахи.

А мені ще довго снівся гірко
Плач дитячий, садинок сніп,
Колосків невиповнена мірка,
Чорний хліб, важкий селянський хліб.

В СТУДЕНТСЬКОМУ ГУРТОЖИТКУ

Ввійди в мою необжиту кімнату:
Два табурети, стіл корявий...
Справжній любові не треба багато,
Друже мій, молодий, кучерявий.

Книг на підлозі веселі стоси,
Твої і мої до купи збилися,
А за вікном травнева просинь.
Сьогодні місяць, як ми одружилися.

Невже ж бо місяць коротший миті?!
Заграли крізь вікна сонячні бліки,
Хороший мій, найкращий у світі,
Друже мій, єдиний навіки.

НА ШЛЯХАХ ВІЙНИ

Прощайте, мамині кохані,
Хороші очі. Прощавай
І ти, мій рідний, отчий край,
І ти, мій Дніпре. В час останній
Я батька й матір обійму,
Маленький вузличок візьму
В дорогу дальню. Край порога
Вклонюся батькові у ноги,
Піду в розхристану пітьму.

Стежками юності моєї
Ідуть чужинські батареї,
Ідуть чужинські тягачі,
Ридають села уночі.

Прощайте, мамині у квіті
Студентські платтячка, розшиті
Веселим хрестичком. І ви,
Мої волошки сині в житі,
І ви, топольки у блакиті,
Не похиляйте голови.

Мій тихий степ мечами крають,
І стогне зранена земля,
Вогнем свинцевим засівають
Мої засмучені поля.

Прощай, мій братику... Прости...
Хіба я знала, забіяко,

Що ти зриватимеш мости
І йтимеш з хлопцями в атаку?

Де я знайду шматок землі,
Що партизану став за хату,
І де складу присягу брату,
Сестринські виливши жалі?

Лежить Сибіру біла даль,
І Єнісей, немов кришталь,
Сієє кригою, і віє
Із України вітровій,
І пророста зерном надія
В душі розтерзаній моїй.

Барвінок стоптано хрещатий,
Немає батьківської хати,
І звістка, прислана здаля,
Все ятрить, ятрить свіжу рану.
Коли ж на тебе знов я гляну,
Моя кохана земля,
Моя українська земля?

1942

* *
*

Буває, від хати далеко-далеко
Мені пригадається дім біля кручі,
Похилена клуня і рідний лелека,
Пісні материнські, сумні і горючі.

Там сонях в городі сміється до сонця,
Вдягає корону із чистого злата,
Тугі гарбузи повились до віконця
По хаті, де місця не мала підлота.

Усе найрідніше не раз пригадаю:
І книги рядочком на вбогій полиці,
І чисті струмки біля нашого гаю,
І ви, мої подруги, любі сестриці.

Пройшла я наук після того не мало,
Але не забуду я — де б не ходила,—
Як пушкінське слово в цій хаті звучало,
Як слово Тараса дало мені крила!

КРИНИЦЯ МОГО ДИТИНСТВА

Кринице мого дитинства, де цямрини дзвонять рано,
Кринице моїх світанків і перших дівочих мрій,
Ти кличеш мене додому, ти пахнеш мені катраном,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж не обмілій.

Нехай напувають коней
у водах твоїх бездонних
І дівчина личко біле обмие в воді твоїй,
Кринице мого дитинства,
веселко моя стодзвонна,
Моя дзвонкова кринице,
дивися ж не обмілій!

Вертайте до неї знову
крізь роки і сиві далі,
Несіть їй свою тривогу і сонце своїх надій,
Несіть їй синівню радість
і вічні свої печалі,
Моя дзвонкова кринице,
дивися ж не обмілій!

III. НОВІ БЕРЕГИ

* *
*

Я бачила: береза крізь каску проросла,
Немов стріла, що стрелила назустріч сонцю й грому,
І хлопець молоденький із нашого села
Ніколи вже не вернеться до батьківського дому.

Я бачила: береза крізь каску проросла,
Берізонько, берізко, дівчино златокоса,
І хлопець молоденький із нашого села
Не піде вже зі мною по травах і по росах.

Були у нього очі — два сонячні світи,
Були вуста у нього — медові і гарячі...
Рости, моя берізонько, аж до небес рости,
Щоб воскресать у пам'яті його слова юначі...

* *
*

Ми топим кораблі. Рече важка сирена,
Дніпропетровськ сумує в даліні...

— Відкрий кінгстони! —

Хвиля б'є шалена,

І моторошно робиться мені.

Якесь безглуздя! Стільки праці, мислі,

І ночей безсонних, злетів і шукань.

І підкотилися до горла сльози стислі,

І Дніпр завмер у червінькову рань.

Стоять старі, суворі інженери,

Стоять майстри, умільці немалі...

І угинається від горя сивий берег,

І скорбно потопають кораблі.

Оце і все... А щогли, мов рамена,

Ще визирають де-не-де з води,

Мов корогви козацькі, мов знамена,

Які вони несли проти орди.

Мабуть, отак дивився Разін в хвилю,

Коли князівна канула на дно.

Ми мовчимо. Та нашому безсиллю

Велику силу мужності дано.

* *
*

Я — сестра-жалібниця... Я шукаю тебе у палатах...
О, які ж вони білі, як на Волзі всивілій сніги.
Я шукаю тебе...

Забинтовую ноги обтяти
І цілуюсь вночі з напівмертвим, другим.

Я його не люблю. О повір мені, друже далекий.
Я себе ненавиджу за те, що умію жаліть.
Помирають солдати. В небуття відлітають лелеки...
Я читаю їм вірші, та не можу словами зігріть.

Я читаю про вірність, а вони так благають цілунку
Чи хоч руку потримать у своїй, у безкровній руді...
Я чекаю тебе, як чекають свого порятунку,
Як чекають на тишу оглушені громом бійці.

* *
*

Над нами шуліками їхні важкі «месершміти»,
І небо в крові, і земля обгоріла в крові...
Гора розкололась, і лізуть, і сиплються звідти
В кривавому місиві мертві, а з ними живі.

Вагончик малий притулку на рейках шукає,
Земля розпанахана болем волає до нас.
А вітер січе, а дощ — мов з відра — не вгаває,
І вугіль намоклий в холодній теплушці погас.

Мій син простягає до мене малі рученята.
А що йому дам? Немає уже й сухаря.
Війною пропахла ночівля його небагата,
Пала в пожарищі бліда світанкова зоря.

Не слухать би нам, як строчать важкі кулемети,
Не бачить би нам, як падають бомби на шлях,
Як в небі свічею спалахують димні ракети
Й вогонь їх зелений холоне в дитячих очах.

Та все це нічого... І це ще знести я готова.
Та тільки не знаю, чи вистачить сили мені
Розлуку здолати... Немає від тебе ні слова.
Чи ти ще живий?

Чи жертвою впав на війні?

* *
*

Лист не знайшов адресата,
Лист повернувся назад...

Туго моя непочата,
Певне, мені не стрічати
Радісних днів зорепад.
Десь ти за синьою млою
Не попрощався зі мною.

Струни, не рвітесь, ще трохи пограйте тихо.
Надіє, не гасни, ще трохи в душі побрини.
Вже й наді мною стало навшпиньки лихо,
Лист повернувся з самого пекла війни.

Не розпечатаний... Чому?
Люди мене пожаліли?
Правду жорстоку люди сказати не схотіли?
Хто написав: «Адресата не знайдено»?..
Пошто моя польова, може, ти знищена
зайдами?

Може?
Дивиться в душу мою око чуже зловороже.
— Видержиш?

— Ні! Знаю, не стане сили,
Знаю, умру біля твоєї могили.

Лист... Ти ж не читав, а в ньому:
«Всякий, який не є, ти повертайсь додому,

Що б там не сталося — будеш мені
найрідніший,
Будеш мені наймиліший, найближчий,
найкращий.
День наш останній, час непутящий».

Котяться сльози,
Мерзнуть, гіркі, на щоках.
Кличе мене озвірілий вокзал: «Чах-чах!»
Чахну тебе по руках, по плечах!
Упади!

Бачить мені б тебе тільки вряди-годи.
Усмішку твою білозубу, очі — як дві зірниці...
І можна б ще жить...
А так... Боже, як гірко сниться
Щастя твого і мого
Остання мить.

1943

* *
*

Зацвітає Кассандра. Кассандра у тундрі цвіте,
Як моя самотність, якій ні кінця, ані краю...
Пригорни мене, степ... Приголуб мене, тундро
і степ...
Я холодна, мов сніг, я поволі вмираю.

Плаче тіло моє по невипитих вчора вустах,
І по дужих руках, по твоїх чоловічих руках,
І по згубі зачаті мої очі ячать.
Чи ж мене це колись Ярославною звали
в віках?

Хто повірить пісням, як вони у Кассандру
вдались.
Агамемнону-богу не приглянеться вереск
підсніжний.
О, явись, Клітемнестро, до мене, жорстока, явись,
Бо рида моя плоть і кричить заморожена
ніжність.

1943

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Чи Ярославна так ридала
В Путивлі-граді на валу,
Дружину Ігоря чекала
В годину буряну і злу?
Чи так? Не знаю.

Я дороги
Пройшла б до тебе через грім,
Тобі б вклонилася у ноги
І твердо мовила:

— Ходім.

Ходім разом.—

Свинцева хвища,
І матерів сумні плачі,
І недотлілі попелища
Мене покликали вночі.
Мені влили отруту люту
Померлих очі, і мені
Або горіти у вогні,
Або в бою прийнять покуту.
Ну де ти, де?

Туди, де ти,
Уже не йдуть мої листи,

Вже повертаються конверти
З військовим штемпелем назад,
І пишуть: «Вибув адресат»,—
Шукай адресу хоч у смерті.

Не рукавом бобряним, ні,
Утру сльозу свою з півночі,
На мій, обпалений в огні,
Суворо дивляться робочі.

Мені із ними лить вогонь
У сірі форми і опоки,
І піт впаде із наших скронь,
І тільки вранці — сон глибокий.

Я — Ярославна, і вони,
Що ждуть від мене слова-ради,
Теж Ярославни.

Їх сини
Десь захищають Ленінгради,
Бредуть у хащах лісових
І ждуть на ці важкі фугаски,
І, може, десь тепер у них
Не піт, а кров стіка з-під каски.

Вітрило-вітроньку, знайди
Мені моє кохане ладо,
Мою любов, мою відраду,
Мою надію.

Від орди
Хто захистить любов єдину,
Мене укриє од біди,
А то зігне, як тополину,
Мене печалю.

Над Каяллю
Чи над Славутичем ідеш,
Обранцю мій?

І сіє сталлю
На тебе ворог з узбереж,

А з неба ціляться шуліки
В правдиве серце.
Поможи
Мені, Славутичу! Навіки
Любов священну збережи.

Хоробрі русичі ідуть,
Мої кохані подніпровці,
Хтось воду їм несе в коновці,
Хтось квітами встеляє путь.

А де ж ти, де? У цім поході
Тебе не бачу. О, гукни
І право радості верни
Мені, мій князю, при народі.

Стрічають всі своїх дружин,
І навкруги все квіти, квіти...

То, значить, є щасливі діти
І матері...

Ти бачиш, син,
Який не бачив батька зроду,
Тебе чекає із походу.
Та чи ж один він?
Чи ж один?

Вони вертають, вої славні,
Шумить, хлюпочеться життя,
І все здається Ярославні,
Що ти вернувся з небуття,
І все здається...

ТЕПЛУШКА

Ідуть на Схід засніжені состави,
Дитя родилось в ніч при каганці,
Спалахують на обрії заграви,
Гризе маля в куточку сухарці.

І це війна. Ні крикнуть, ні позвати.
На нарах сплять мої подружки в ряд.
А долі лід. І сива, сива мати,
Мов птаха, гріє крилами малят.

Найменшого учора розбомбило,
Кривавий слід скував вночі мороз.
Маленькій Люді ноги, навіть жили
Передавив учора паровоз.

А завтра день. І знов на полустанках
Шукати дрова, бігать по бурду
І зустрічать танкістів, що на танках
Спішать здолать непрохану біду.

Ще на платформах сплять в чохлах гармати,
Та раптом знов ворожі літаки.
І ми з вагонів — тільки сива мати
Не може встать від хворої дочки.

І вже нема ні матері, ні Люди,
Лише воронки чорної вікно...
Пала літак. І німцю-асу груди
В крутім падінні зім'ято в багно.

А хтось бере з його кишені фото,
На ньому жінка, видно, і дочка.
В крові чорніє свастика-гидота,
Стоїть мовчанка довга і важка.

Це ви чужих жінок осиротили,
Тепер зробили вдовами німкень.
Ми йдем на Схід. Вже там, де
крутосхили,
Сіє нам прозорий тихий день.

Ми вижили лише тому, що несли
У серці щирю віру у життя,
І майже мертві все ж таки — воскресли,
Вернулись в рідний дім із небуття.

* *
*

Лебідка згортає крила,
Коли помирає лебідь,
І каменем пада з неба
На синє свічадо води...
Знаю, згорнувши крила,
не житиму я без тебе,
Летітиму в даль шалено,
неначе уламок звізди.

І ніколи буде спинитись,
зігрітись в теплих долонях,
І буду я не людина,
а вічний життя політ...
І там, де я приземлюся,
може, завітне півонія,
А з лету мого — лишиться
лише метеора слід.

1945

* *
*

І я писала теж про солов'їв,
А нині все про болі та про рани...
Прийшли із фронту вої-ветерани,
В зіницях їхніх цілий світ згорів.

Я принесла вам квіти і слова,
Ви скучили за ними там, в окопах.
Вас бачила здивована Європа,
Що по війні сама, як удова.

Мої згорьовані... На милицях, в бинтах,
На все життя тепер ви лиш каліки,
І не для вас вродливий світ великий,
Земля, що молодіє й ожива.

Ну, чим утішу? Пісенька чи вірш...
Печальний погляд в очі — все минеться...
Ні, не минеться... тільки обірветься,
А біль з роками буде дошкульніш.

Герої битов, бачу я ваш слід
Без ніг і без доріг — на коліщатах,
Той куций шлях від хвіртки і до хати,
В пониженні серед жорстоких бід.

Позадрите ви мертвим і не раз,
Коли, намучившись, наплакавшись, кохані
Покинуть вас в останньому прощанні
І забудт'я заплаче коло вас.

* *
*

В той день сухар останній розділила
Я з лєнінградкою-подружкою на двох...
І ми піднятись вже не мали сили,
Лиш слухали надривний рев тривоги.

І раптом заблукалого дитяти
Почула плач я на краю села,
І враз в мені заговорила мати,
І встала я тоді і побрєла.

Вмирала жінка, руки холодїли...
Осиротїле плакало дитя.
Тєпло малого, крихітного тіла
Мені вернуло силу до життя.

* *
*

Не хочу я бути довговічною, вічною,
А хочу грозою я бути блискавичною,
Не хочу я модною бути, сучасною,
А краще вже буду гіркою, невчасною.

Такий-бо мій вік у солдатському рамі
І наші походи задимлені ранні:
Рюкзак за плечима, дороги й тривоги,
Недовге прощання біля порога,
Із пошт польових перша звістка-невдаха:
Загинув, як витязь, герой-бідолаха.
Лиш зірка фанерна над ним пломеніє,
Дощами обмита, не довго леліє,
І вже ні імення на ній, ані згадки,
Каліку собі відшукала солдатка.

Щаслива? У горі своєму — не дуже...
Ночами цілує безногого мужа,
А дума — милує того, кароокого,
Що так і не вийшов з потоку глибокого,
Що так і не виліз із мінної ями,
Що впав в пшениці за крутими ярами.

Не хочу я вічною бути ханжою,
Сестрице-зигзице, умерти б з тобою...

* *
*

Сосна сама заживляє рани
Соком янтарним, живою смолою...
І не вмира, доки сили стане,
Стріча вітри, що ідуть горою.

Де мені взяти тієї живиці,
Щоб злікувати рану глибоку?
Сиплю на землю обпалену глицю,
Міцна, як сосна, як вона, одинока...

1950

* *
*

Був день важкий, і горобина ніч.
В теплушці нашій юна породілля
Кричала тяжко. Був то крик сторіч
Проти війни, і крові, і свавілля.

Народжене у поїзді маля
Прийшло у світ в тяжку воєнну днину.
В цей час фугаски вдарили здаля,
І ми побачили вінець творінь — людину.

І як народження запишуть малюку,
Невже вагон-теплушку десь за Мгою?
І де шукати хлопцю на віку
Той отчий дім, що спалений війною?

Давно війна у світі відгула,
В теплушках вже не родяться малята.
Хай буде мир, щоб всім повік була
У день народження весела, тепла хата!

* *

*

Море, нове, небачене море...
Море там, де був ліс і луг.
Море там, де лише учора
У цілини врізався плуг:
Де усе Пошехоння радо
По гриби вирушало в ліс,
Де малинник за домом рядом
Серед білих берізок ріс.
Де вже так повелося здавна,
Що різьбяр прикрашав ізбу,
Одягав, ніби мрію славну,
У ажурну тонку різьбу.
Море там, де шуміли сосни
І стелилась трава, як дим,
Де мороз в червінькову осінь
Щедро сипав сріблом ясним.
Хто ж привів сюди сине море,
Переніс кружевні доми,
Затопив лісові простори,
Морю владно звелів —
Шуми!..

Хто ж ті сосни звалив віковії,
Хто рубав ті густі ліси,
Хто в плоти їх зчалив тугії,
Наказавши воді — неси!
Хто тут ставив міцні загати,
Береги одягав у граніт?

Це великий народ крилатий,
Що до сонця звертає світ!

1948

* *
*

Барвінок зацвів — то земля віддала мені очі твої.
Чубаті дуби мені простягли твої руки.
Сивіє Менчул, то, певне, сивієш ти,
Бо настала пора сивизни.

А в мене над ліжком — твій усміх завжди молодий.
Один ти лишився ніжним, чуйним і чесним
І завжди, завжди молодим.

Як добре, що ти не старієш!
Об тебе, немов об кресало, викрешую пісню свою.
Її старіти не можна. В неї святість твоя
І трагедія наших обірваних рано кохань.

»

ЖИВІ ДЖІОКОНДИ

Я стрічала не раз Монну Лізу
І її невмирущу красу,—
У степу, за селом коло лісу,
Її ноги збивали росу;

Її руки, як ластівки білі,
Підіймали в степу цілину,
Літаки в піднебессі водили
І тримали гвинтівку в війну.

Кажуть, кинув хтось камінь в Парижі
В Джіоконду, святиню краси,
І волали газети три тижні,
Як говорять, на всі голоси.

Кажуть, в Луврі слідкують щоднини.
Щоб на вічно прекраснім лиці
Ані тріщин нових, ні шпарини
На її неповторній руді.

Я побачила раз Монну Лізу,
Що ридала в саду від образ,
І того грубіяна-гульвісу,
Що, на жаль, іще ходить між нас,

І подумала — кожна сльозина
На лиці її лишить сліди.
То псується найкраща картина
Від гіркої людської біди!

Так чому ж ми проходим холодні,
Коли бачим, як десь наяву
Кида камінь гульвіса зальотний
В Джіоконду не мертво — живу?

Коли ти ображаєш дівчину,
Хто б не був ти — коваль чи поет,
Знай, ти кидаєш камінь в єдиний
Джіоконди живої портрет.

Коли ходиш ти сам з папірцями,
А дівчата вантажать мішки,
Монна Ліза гукає із рами:
— Поможі їм, це труд не легкий!

Знай: то каменем кинуте в душу
Джіоконди, що вічно жива,
І як жаль, що писати я мушу
Про твої, Джіокондо, права.

Певне, краще від мене мужчини
Знають справжній життєвий секрет,
Що робить, щоб зберігся єдиний
Джіоконди живої портрет.

Юні лицарі, більше, ніж славу,
Як життя неповторний акорд,
Бережіть же і ви нелукавих
Найвірніших своїх Джіоконд.

1948

* *
*

Не дивися на мене — я не сорока,
Щоб красти чуже, нагорьоване злото,
Навіть стріли твої із вродливого, зизого ока —
Не любов,
 не жага,
 а маленька, нікчемна підлота.

Маю вдачу круту... Компромісів не відаю...
Або так —
 або ні...
 І — рубаю з плеча!

Десь кохані мої
 відпалали болідами...
Їх не зрадить повік
 русокосе дівча...

Не ввійдеш ти у храм,
 який я збудувала в уяві,
Не зів'ялиш душі
 біло-білі рясні пелюстки,
Бережуть мене очі,
 коханого очі ласкаві,
На могилах братів
 недоладні, фанерні зірки...

* *
*

На Мойці десь твоя кімната,
Твоя дружина, син, дочка...
Чи, мо, зайти до вас, узнати,
Як ваше щастя протікає?

Та ні, тепер уже однако...
Нехай не визнаю я повік,
Який із хлопця-забіяки
Буває вірний чоловік.

ПОПІД ГОРУ ОТУ ПІДУ

Поза цими кленами
Піду в даль осяйну,
Долиною зеленою
Вігеречко війнув...
Дорогами садовими
Між липами медовими,
Між житами білогривими
За піснями за щасливими
Попід гору оту піду,
Де два дуби ростуть на виду.
Де жуки-рогачі
Пролітали вночі,
Де у дубі було
Таємниче дупло,
Де з-під дуба текло
Живосрібне джерело.
Ой, яка ж ти була мала,
Коли з того джерела пила!
Під горою над ставом голубим
Не дубочки ростуть, а дуби,
Пізнаю — це ж те саме дупло,
Що колись моє щастя берегло,
Що в степу під лихим дощем
Мені хатою було і плащем,
У якому ночували вночі
У коробках жуки-рогачі,
І вужі, і метелики, і ляльки
У далекі, у дитячі роки.
Може, я і не думала рости,

Об'їжджати моря і світи,
Задрімала отут на пні
І приснилося усе мені?

1945

* *
*

Мене в шавлії ти купала і в любистку
І дарувала ніжність, як могла.
Простого серця промені та блиски
Мені усі, як є, мені передала.

І дивувалася, що, взявши те до краю,
Була я іншою. Жила лише добром.
Сама, як тихий спалах небокраю,
Здружилася з папером і пером.

Мене так ранили і неуктвом, й бездушністю,
Лихі слова і дріб'язковість дум
І чарувала щира простодушність,
Ліричність душ і їх вродливий сум.

Мене манили рідні пенати,
Вони були, де Дніпр і де Сула,
В Прилуках, біля батьківської хати,
І там, де Тиса з гір крутих пливла.

Я брала там євшану-зілля вволю,
В отій Кирилівці, де походив Тарас,
Бувало, плакала від нелюдського болю,
Що він так мало жив, так рано згас.

Добріші люди стали і ніжніші,
І легше жить, та ще немало зла.
О, як хотіла б я, щоб ці слова, ці вірші
Вам додали любові і тепла.

1950

* *
*

Моє дитинство встало з-за долини
І повело стежинкою у лузі,
Де сім дубів стоять на виднокрузі
Півколом, мов Акрополь старовинний.

Мене вони чекали стільки літ!
Діждалися і вистояли, любі,
На обгорілім гіллі вибивсь квіт,
І жук-рогач сидить на старшім дубі.

До вас здалека знову я прийшла,
І де б я не була, і де б я не ходила,
Мене манила знову до села
Моїх дубів неподоланна сила.

ПАМ'ЯТНИК МАТРОСУ

— Хвиле, скажи мені, чому ти біла? —

Хвиля шепоче:

— Я посивіла

В день, коли з ворогом вийшов на герць
Хлопець безстрашний, матрос Голубець.

— Хвиле, чому ж посивіла ти?

— З горя!..

Я не могла відірватись від моря,
Він же стояв у пекельнім вогні,
Кидав снаряди смертельні мені,
Зводив страшні недогарки долонь,
Кров витирав із обпечених скронь...
Рвалися з катера огненні жала,
Поруч флотилія вибуху ждала...

вибуху ждала...

Тільки не вибухнув жоден снаряд,
Скидав їх в воду хоробрий солдат!..

Бачила я, як помер він од муки,
Та не могла остудить його руки.
Вічний вогонь моє серце пече.—
Хвиля шепоче:

— Як гарячє...

як гарячє...

— Хвиле, чому ж ти спокою не маєш,

Що ти у берега тихо питаєш? —

Хвиля шепоче, хвиля хлюпоче:

— Бачити хлопця хороброго хочу,

Кажуть, що став він на кам'яні плити,
Хочу я тіло його окропити...

— Хвиле, то пам'ятник став під горою!

— Хочу я хлюпати в ноги герою,

Горе забуду, буду щаслива...

З туги я сива...

З туги я сива...

1949, Севастополь

О КРАСНОДОНСЬКА ЮНЬ!

О краснодонська юнь!
Тебе в душі нестиму,
Як совість людства, як вогонь борні.
Це ти своє завзяття незбориме,
Це ти свою любов неопалиму,
Мов заповіт, залишила мені.

Тобі б квітчатися сьогодні дивним квітом,
Тобі б радіти з сонячного дня,
Тобі б любити гаряче й горіти,
Вогнем незнаним юно пломеніти
І пісню в небо зоряне підняти.

Ти б, Ваню Земнухов, пісні писав співучі,
Ти, комісарє юний, Кошовий,
Любив би труд нестямно і жагуче,
Йшов у забій, чи підривав би кручі,
Чи, може б, дім споруджував новий.

А ти, Сергію, вже б злетів, як птиця,
Змахнувши в небі зорямим крилом,
А ти б, красо Уляно смуглолиця,
Можливо, десь у школі ученицям
Читала б Пушкіна за вчительським столом.

А ти, Любов, розумнице смілива,
Де б ти сьогодні непосидь свою
Щедרותно вилила у пісню жартівливу,
В оцю весну, кипучу і щасливу,
Що уквітчала молодість мою?

Не знали ви, що подвигу — не стерти,
Що пам'ятником встанете живі.
Хай знають всі, що краще гордо вмерти,
Аніж вужами повзати в траві.

КЛЯТВА

Пахне лаками і сосною,
Материнкою, чебрецем...
Підіймись-но ти зі мною
В небо зоряне оце.

По смолистих скрипучих вантах,
Як по клавішах, пробіжи.
Все, що хочеш мені сказати,
Тут, під небом, і скажи.

Звернем сонцю назустріч лиця,
Поцілуємся дзвінко-молодо.
Будем в небо удвох дивиться,
Як зірок у нім тане золото,

Глянем в очі усьому світу,
Поклянемося землі своїй.
Будем так же її любити,
Як безсмертний Кошовий.

Поклянемося їй — до кінця,
Поклянемося їй — назавжди
Бути вірними, як серця
Краснодонців молодих.

Із блакитної висоти
До морів і кипучих рік
Опускаємось я і ти,
В клятві спаяні навек.

СЛОВО ГУЦУЛКИ

Карпати мої, Карпати! Я плаєм пройду до кряжу,
Я спів ваш візьму у серце, на землю горілиць ляжу,
Я гляну у синє небо і знову, і знов побачу
Ранкову зорю на сході, жадану зорю гарячу.

І сонце велике й чисте, в півнеба проміння-стріли,
І звільнене рідне місто під кряжем, від снігу білим,
І Тису, мутну і бистру, в сліпучих загривках піни,
І скелі вгорі імлісті, як замка врочисті стіни.

І довго я буду слухать, як десь з полонини лине
Висока трембіти пісня... вдивляйтесь в табун маржини,
І вітру ловить потоки, де пахнуть овечі вруна,
І вірша рядки натхненні торкати, неначе струни.

Пройду по крутих міжгір'ях, де каменю впали глиби,
Знайду на високій кручі я лишки тії колиби,
Де ватра колючим димом мені виїдала очі,
Де сльози лила в подушку я в довгі тривожні ночі,

Де ждала листів роками з землі заморської Чілі
(Там батько в пустелях прерій палаці підводив білі).
В тій бідній глухій колибі колись на таким світанні
Ридала сім'я батрачки над словом його останнім.

Карпати мої, Карпати! Я знову до вас прибуду,
І довго дивитись буду, і слухати довго буду,
Як ріки шумлять в загатах, як сонце несуть смереки,
Як гори співають дужо і чути той спів далеко.

А зараз, без міри рада, сиджу в аудиторній тиші,
І слово українське, рідне, професор на дошці пише,
І Київ гілки каштанів до вікон підніс, мов руки.
«Навчайся,— сказав,— гуцулко, у кращих знавців
науки».

Мов батько, стоїть на чатах... мов батько, говорить:
«Знаю
Думки оцього дівчати з крутого гірського плаю,
І все, що тобі й не снилось в світанки оті тривожні,
Сьогодні твое навіки, сьогодні здійснити можна».
Карпати мої, Карпати...

НА ОРЛИНІЙ ВИШИНІ

Дихають груди глибоко, радість дзвінким потоком,
Ніби весняна повінь, в серце моє ввійшла...
Ніби стою на скелях поруч із сонцем високим,
Там, де орлиця пестить сина свого — орла.

Ніби всю землю бачу, ніби всю землю чую,
В синіх морях-озерах, в теплих людських піснях.
Земле моя хороша, дай я тебе розцїлюю,
Дай я тебе омию в радісних цих сльозах!

Може, вони, цілющі, десь упадуть на рани,
Може, вони зігріють душу чиюсь журну,
Може, прекрасне серце в дальнім краю не зів'яне,
Може, когось передчасно не покладуть в труну.

Земле моя радянська! Добре, що ти мов скеля.
Добре, що в тебе, земле, щастя дзвінкі ключі,
Добре, що світ твій видко навіть в глухих оселях,
Добре, що зорі наші ніби маяк вночі.

Дихають груди глибоко. Радість дзвінким потоком,
Ніби весняна повінь, в серце моє ввійшла...
Ніби стою на скелях, поруч із сонцем високим,
Там, де орлиця пестить сина свого — орла.

* * *

*

Я не хочу відбитим промінням світить,
Я свій промінь знайду неодмінно,
І чужими думками не хочу я жити,—
До джерел припадаю уклінно.

А що перше із них — джерело боротьби,
У якій рядовою я стану.
А що друге із них — джерело доброти,
Я його й з-під каміння дістану.

А що третє із них — то людської душі
Джерело, що світліє з віками,
А четверте із них — джерело краси,
Що живе і цвіте поміж нами.

Я не хочу відбитим промінням світить,
Бо не всі ще відкриті глибини,
О, ясній, моє слово,— хай думка летить
Від людини і знов до людини!

* *
*

Мати серце таке ж, як і в тебе, палке і гаряче,
І любити, як ти, усе те, що буя навкруги.
Хай завзяття твоє, нехай вірність і щирість хлоп'яча
Відкриває для мене життєві нові береги.

Друже мій, це ж тебе
Я так довго шукала по світу,
Це ж про тебе неслися дівочі нездійснені сни,
Твоїх віршів слова я збираю, немов самоцвіти,
Як трояндовий квіт для моєї гіркої весни.

Хай судилось тобі не ступать на поріг мого дому,
Хай судилось мені не відчуть твого серця биття,
Все одно, все одно не розкажеш ти більше нікому
Про найвищу любов, що квітчає прекрасне життя.

Я за тисячу верст твоє серце відчую гаряче,
Я в дорогу візьму твої вірші юнацькі, п'янки,
Кожне слово, як хміль, кожне пам'ятне слово, неначе
Блиск очей дорогих, ніжний дотик твоєї руки...

ВДОВА

Вона тужлива, як земля, в яку не кинуто зерно
любові
Чутлива, немов сльоза, що впала з дівочих очей.
Ніжна, як мавка. Ляклива, як сарна в лісі.
І люди для неї — дерева. Говорить до них,
Та вони нечують її.

Лише в опереті буває весела вдова,
Лише баламуту здається вона гріхивною.
Та, що йшла по горю, немов по канату,
Не може упасти лицем у багно.

Її трагедія — трагедія віку трагічного.
Її падіння — має дихати святістю.
Її запізнїла любов — метеор.
І топче її лише той, хто має не серце, а камінь.

* *

*

Я собі придумала кохання
У своїй суворій самоті.
Тільки стрічі, стрічі й розставання,
І розмови — ті, але не ті...

Та невже ж такого я шукала,
Боязкого, тихого, як ринь?
— О, не бійсь, то чайка закричала,
О, не бійсь — то наша власна тінь.

Журиш ти, що в віршах я свавільна,
Що нікого в світі не боюсь,
Хочу бути, як пташка, в пісні вільна.
А всесильним теж не уклонюсь.

Краще вже — вклонюсь я бурі й грому,
Вам, бійці невтомні й трударі,
Орачу, що з праці йде додому,
Та ще першій вранішній зорі.

Та ще тому буйному поету,
Що піснями серце обпіка,
Що собі на плечі взяв планету
І в путі супутника шука.

* *

*

Чистоту своїх дум покладу на шпилі язиків,
Свого серця кришталь пронесу через бурі і грози,
Через храми нероб, крізь посуху міщанських умів,
Крізь твердині кротів і сердець недолугих морози.

Відшукаю найдужчих і з ними у завтра піду,
І в обійми візьму всіх, що долі дістали тернові,
Доки там, де колись будяки красувались в саду,
Не розквітнуть троянди, як символ життя і любові.

1950

ІV. ЩОБ МОВЧАЛИ ГАРМАТИ

МЕРТВІ ПОПЕРЕДЖАЮТЬ

Під плитами — останки Карла й Рози,
Борці Німеччини, дух Тельмана безсмертний.
Тут запахи гліциній і мімози,
Тут все, чому в Німеччині не вмерти.

Ми їхали сюди від Трептов-парку,
Що зведений німецькими руками,
Де зацвіли червоні канни палко
Над нашими батьками і братами.

Там постаті нахилених в скорботі
Не змить дощами в люту непогоду,
Там дух замучених — в тюрмі, на ешафоті,
Там мертві промовляють до народу.

Там плачуть всі, кому ні час, ні роки
Не залікують ран війни глибоких.

Попереджають мертві! Для живих
Вони і філософія, й наука,
А для шляхів майбутніх, вікових
Вони — найбільша миру запорука.

І той боєць, що в Трептов-парку став,
Мале дитя від смерті врятувавши,
Зійде з могил до квітів і до трав,
Свій меч на лемеша перекувавши.

Воїни мертві, всі, що спите під обелісками
І в звичайних могилах, які заросли травою,
Під зірками фанерними і молодими берізками,—
Чи бачили ви цілу країну, що зватись могла б
удовою?

Їх двадцять мільйонів — ваших дружин одиноких,
Старіших і молоденьких,
втішених і невтішених.
Їх двадцять мільйонів — матерів, що згубили спокій,
Що синів оплакують —
розстріляних і повішених.

Сорок мільйонів —
це ж ціла велика держава,
Ціла Франція, ціла моя Україна!
Над їх коханням — никнуть зелені трави,
І вічний реквієм з вдовиного серця лине.

Як Одиссея дружина,
вони неутішні в горі,
Вірні, як Пенелопа, скорботні, немов
Ярославна,
Судять їх судді, такі педантичні й суворі,
А їх же судити
ніхто не має права!
Бо їх природа створила для щастя й любові,
Цілувати коханих, дітей народжувать в муках,

І в'януть вони — біляві і чорнобриві,
Русяві і кароокі у вічних своїх розлуках.

Двадцять мільйонів кохань, розбитих навічно,
Двадцять мільйонів самотностей —
кожна як рана невгойна..

Хата вдовина — до чорного осуду звична,
А ти ж, удовице, найвищої шани достойна.

І вилітають з гнізда твого юні орлята,
Так схожі на тих, що гинули, слави за те не
чекаючи,

І залишається пустою
скорбна вдовина хата,
З далеких доріг щастя своє виглядаючи.

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА «БИТВИ НАРОДІВ»

Плече в плече тут вирушали в бій
Австрійці, шведи, прусси, росіяни,
Тут був розбитий в битві грозівій
Наполеон, бундючний і захланний.

Здається, пам'ятник величний, що стоїть
Тут на кістках народів, каже:

— Внуки,

Всі завойовники в могилі будуть гнить,
А всі народи — візьмуться за руки.

Лейпциг, 1956

* *
*

Йде боротьба між народами,
Йде боротьба між поетами,
Йде боротьба між модами,
Намічається — між планетами.

Як ускладнюють люди, звичайні люди,
Своє земне, тимчасове життя,
Часом наївні й смішні, як верблюди,
І одчайдушні без каяття.

Змагались релігії, змагались гітлери,
Змагались гетьмани і королі,
І слово «мир» — три маленькі літери,
Ніяк не оселиться на цій землі.

Та я разом з вами вірю,
Що нам робить революцію
Сердець, що найменшою мірою
Підлотам не продаються,
Що нам іти повстанцями
На всіх завойовників нищих,
Серцями-протуберанцями
Скликати кіннотників-рицарів.

ЩОБ МОВЧАЛИ ГАРМАТИ

Тишина, тишина у ранкових лісах України,
Пломеніє на сході молода світанкова багрянь,
Продзвеніла привільно несполохана пісня пташина,
І вкотилося сонце подарунком у зоряну рань.

Здрастуй, ранок Вітчизни! Тобі хорошіти з роками.
Ось по тракту дівчата виїжджають на рідні поля,
Прокидається край, закликає до праці гудками,
Дзвонить сріблом трамваїв, обзивається громом
здаля.

Як ми любим той грім — трудової Вітчизни окрасу,
Він не ревом підземним, раптовим луна вдалині,—
Він родився в цехах, а не з дикого свисту фугасу,
В нашім гордім труді, у гарячім, у творчім вогні.

Хай в Америці боси лютують у злобі безсильній,
Їм не вдасться роздути війни шаленіючий вир.
Голос миру сильніший, ніж їхні брудні говорильні,
Справедливі народи давно піднялися за мир.

Ми високі душею і багаті думками у праці,
Нам в найменшому ділі творити велике дано,
Ми за землю в одвіті. Серед тисяч народів і націй
Нам збирать і ростить золоте, найдорожче зерно.

БРАТОВІ-ПАРТИЗАНОВІ

О. Гришку

Любий брате, визріває дичка,
Стиглі груші падають в спориш...
Визбираю в пелену гнилички,
Тільки ти вже поруч не стоїш.

Не підсадиш ти мене на грушу,
Колючок не виймеш із ступні...
У садок візьму твою Валюшу,
Хай тебе нагадає мені.

А за садом — поля злотні далі,
Ті, що змалку добре вивчив ти.
Розкажу я доньці твоїй Валі,
Як зривав, Олексо, ти мости.

Партизанські тропи ми обійдем,
Відшукаєм пам'ятний катран,
Може, з лісу ти назустріч вийдеш,
Брате мій, прилуцький партизан?

Ти ж хотів прищеплювати дичку
У старому нашому саду,
Ти ж казав мені:

— Чекай, сестричко,
Скоро в хату батьківську прийду.

Школярі тебе чекали в школі —
Не прийшов...

Помер в степу від ран...

На тім місці виростає в полі
Синюватим маревом катран.

Хай роняє гілка стиглі груші,
Хай у сад заходить тишина,
Хай же твоя донечка Валюша
Про війну із книг лише узна.

Тихий день ввійшов у сад гілчастий,
Пахощі медвянії розлив.
Як же треба берегти те щастя,
За яке життям ти заплатив!

ДУБ ГЕТЕ

Як велет, він стояв посеред двору,
Гілки простягував, мов руки, і страждав...
І площу табору, той Бухенвальдський форум,
Здивовано і гнівно оглядав.

Не розумів той дуб, чому й від кого
Ессівець оберіга його...
А в серце дуба входила тривога
За долю краю рідного свого.

Проводили повз нього полонених:
Поляків, українців, росіян...
На гілці дуба, зломленій, зеленій,
Висів три ночі львівський партизан.

Гули вітри... А в печах догоряли
Невинні жертви, тліючи в огні,
І Ельза Кох із вілли виїжджала
На білому своєму скакуні.

Вона хлистом збивала листя дуба
І поспішала в табірний манеж,
Де в штабелях лежали людські трупи,
І юнаки, й мужчини без одеж.

Під нею óгер гарцював по колу,
Стікала кров по днищу жолобка,
І бавилась над трупом охололим
Бездушна фрау, хтива і гидка.

Вели дівчаток в темні коридори...
В останній раз їм небо голубе
Всміхалося... Кінчалося їх горе
Під душем «бань» з страшним

циклоном Б.

Він бачив все, той дуб, що двісті років
Тут вистояв... Це тут, під ним, колись
Для дум своїх знаходив Гете спокій
І вірші «Фауста» з його душі лились.

Шуми, шуми, могутній дубе, віттям!
Творінь великих слухав ти рядки...
Це ж відтоді минули вже століття!
О де ви, славні Гете земляки?

— О де ти, дух бунтарства і свободи? —
Питає дуб й роняє сльози з віт...
А в цю хвилину кат-фашист виводить
З підвалу Ернста Тельмана на світ.

Він сам — як дуб, що не схиляє крони...
Хоч в одиночці мучивсь десять літ...
Ось постріл в спину. Летиться кров червона,
І до трупарні ліг широкий слід.

Вони убили Тельмана, і дуба
Спиляли, як злодії, в темну ніч.
Наш біль тяжкий — то ваша смерть і згуба,
А Бухенвальд — ганеба для сторіч!

Веймар, 1950

ГОЛОС СЕРЦЯ

Говори, говори ж бо, розбурхане серце моє,
Недаремно у тебе нема ні спокою, ні сну,—
Це ж війни украли твою найдорожчу весну,
І гнів, наче буря, в обкраденім серці встає.

Мені не змовчати, мені не заснуть ні на мить,
За весь світ у мене стривожене серце болить.

Я долю вдовину сама випивала до дна,
По власному горю я знаю, що значить війна.
Я знаю, що значить повік пам'ятати його,
І біль тамувати, і, стиснувши міцно уста,
Довіку чекати (хоч смерть безпощадно проста)
Для серця відради і батька для сина свого.

Та легше мені підняти це горе в путі,
Є друзі у мене і праця велика в руках,
І радість зігріє мене у великім житті,
Від згадок найтяжчих мене відведе у думках.

А ви, мої сестри! Кордони роз'єднують нас...
Рабині далекі, хто вам допоможе в житті?
Я руку подам вам на трудній, суворій путі,
Відради слова скажу вам в цей буряний час.

В Парижі, в Парижі, в далекій отій стороні,
Де квітам не вірять, що вже зацвіли по війні,
Я бачу, ви ходите горем убиті, сумні.
В далекім Нью-Йорку я сиріт війни пізнаю,

І вдови Німеччини душу тривожать мою,
І мати з-за Ельби, обкрадена війнами вкрай,
Кладе мені в серце свій давній холодний відчай.

Мені не змовчати, мені не заснуть ні на мить,
За весь світ у мене розбурхане серце болить.

А пісні мої ходять по широкій землі,
Збирати до купи надії людські і жалі,
Я горе народів в жагучі рядки переллю,
Щоб слово звучало, як присуд війни й палію.

РАЙМОНДА ДЬЕН

Ти на рейки холодні своє серце поклала гаряче,
І спинивсь ешелон, ніби смерть зупинилась сама,
Значить, десь у нестямі бідна мати чиясь не заплаче
І чиясь наречена не витре сльозу крадькома.

Що ж, ділки Уолл-стріту! Є в вас злата і зброї
Торгаші, й мародери, й кати в вашім таборі є, доволі,
Але хто з них, скажіть, ради справи своєї в двобої
Так безстрашно на рейки міг би серце покласти своє?

А на нашому боці серця, ніби зерна добірні,
І не злото, не зброю ми на чашу кладем терезів,
А серця справедливі, народам нескореним вірні,
І вогонь їх незгасний, що родивсь у визвольній грозі!

ПРО ЩО СПІВАЄ ГАВАЙСЬКА ГІТАРА

Власник компанії «Гавайські ананаси» —
Американський бос, прославлений бандит,
Закривши сейф вогнетривкої каси,
Рішив розважитись у барі на Кінг-стріт*.

Він звав себе ще здавна гуманістом,
Знавець дівчаток і найкращих вин,
Любив похвастатись бос музичним хистом
Й дивами цих канакських сутерин.

По золото приїхавши в Гавайї,
Бос показати кожному хотів,
Що він закоханий в принади цього краю,
В гавайської гітари ніжний спів.

— Гуляти будем! — гаркнув бос завзято,
Ввалившись до бару. — Гей, найдіть
Гавайку ту, що добре вміє грати,
І силою до мене приведіть!

І от знайшли дочку канака** Хала
(А на Гавайях хто її не знав!),
Казали всі: коли вона співала,
То «Даймонд Хед»***, немов живий, ридав.

* Кінг-стріт — Королівська вулиця, центральна вулиця
Гонолулу.

** Канаки — корінні жителі Гавайських островів.

*** «Даймонд Хед» — мис «Діамантова голова» в Го-
нолулу.

Струнка, смаглява, з чорною косою,
Взяла гітару дівчина сумна,
Торкнулась струн холодною рукою —
І задзвеніла пісня чарівна.

Вона співала:

«Ой коханий краю,
Квітуча земле вічної весни,
Минуле я з сльозами пригадаю,
Мов кращі сни, давно забуті сни.
О, чому, чом твоя весна минула,
Моя столице, рідна Гонолулу?
Плантації тростинні на Гавайях
І ананасів сонячне руно,
Сандалові духмяні урожаї
Чужинцями загарбані давно».

Гітара плакала, гітара говорила
Сльозами матері, прокляттями синів,
Ненавистю Гавайських островів —
І слухати її було несила.

Та бос не дав скінчити пісню їй,
Червоний від обурення і гніву,
Він зло дививсь на дівчину вродливу,
Страшний в ненависті звірячій, нелюдській
Підвівсь, хитаючись, і руки м'ясника
Потер у мить тривожного чекання,
І раптом вдар смертельний кулака
Спинив гітари зойки і ридання...
Дочка канака впала горілиць,
І на лиці, спокійному навіки,
Крізь широко розплющені повіки
До помсти звав холодний блиск зіниць.

* *

*

Ейслебен, місто в Саксонії, чим же ти знамените?
Древньої кірхи готика, дахів стрілчасті злами...
Чому ж про тебе слава вже рознеслась по світу,
Чом твоя скромна назва близько зіднилась з нами?

Це не легенда — дійсність:
В місто прийшло світання —
Дивним теплом просвічену статую Леніна бачу...

Мармур червоно сяє, різьблені чітко грані,
Бронзовий, рідний Ленін звівся, живий неначе.

Вам, незнайомі друзі, Віхнер, Корнеюс, Галле —
Вірним синам Німеччини, руки ми тиснем дружньо.
Статую цю священну в димних Мандсфельських

кварталах

Ви від нацистів нищих оберігали мужньо.

Вийшов військам назустріч рідний Ілліч неждано,
Стрів переможців смілих сміхом очей

сонцебризим.

В скромному місті Ейслебен нас привітав світанок —
Леніна світлим зором, рідним теплом Вітчизни.

Певне, майбутнє Німеччини в статуї тій звелося —
Гордої, вільної, мудрої —

матері Карла і Рози,

Скільки сердець відкритих в радості цій зайшлося,
Сестро моя, німкене,

змий же ганеби сльози!

НІЧ ІНЖЕНЕРА КУРТА

Цей міст, що креслив він, був першим по війні.
З високими бетонними биками,
Із фермами, що дивними вінками
Переплетуться в синій вишині,
Він Ельбу перетне і береги з'єдна.
І там, де лється срібна бистрина,
Промчаться поїзди, як блискавки грозіві,
І пішоходи з вдячністю в серцях
Згадають теплим словом у розмові
Будівника його — відомого митця.

Так чому ж ти, конструкторе, сьогодні
Підходиш до вікна і, мов страшну безодню,
Оглядуєш зруйнований Берлін?
Чому неспокій серця не покинув?
Чому в останню цю напружену хвилину
Він до сумних і пам'ятних руїн
Приковує твої тривожні очі?..

Роботу скінчено. Пройшли безсонні ночі
Неспокою, шукань. Так чому ж гіркота
Отруєє годину перемоги
І та руїна чорна край дороги
Твій зір до себе знову приверта?
Останній аркуш. Чому ж торжество
Не повнить радістю твоє ество
І дума чорна зморшкою лягає
На лоб високий? Кидає у жар.
І хтось лукавим голосом питає:

«Так отакий ти, інженере, дар
Народу рідному підносиш без вагання?
Хіба цього від тебе він чека?
Подумай же сьогодні, в ніч останню...»
Повільно підіймається рука
І олівець веде до камери зривної.
«...От підсумок труда. От суть життя й роботи.
А ти до сьомого трудився, Курте, поту».
І вже йому здається в неспокої,
Що він на пульті сам той важіль натиска
І бачить, як у гуркоті і реві
Сріблясті арки падають сталеві
І їх на саме дно хова ріка.
А на стіні, вже котрий раз здається,
Вільгельм — єдиний син, на фото, в темноті
Над ним, старим конструктором, сміється.
— Ким був для мене, батьку, ти в житті,
Що дав мені? — питає без пощади.—
Ти говорив: «Я тільки інженер...»
А син ходив в коричневій бригаді,
І ти мовчав. Отак же, як тепер
Мовчиш та думаєш... «А я і мертвий встану
І буду ятрить ту найтяжчу рану...
Чи не з вини твоєї я помер,
Немов собака, десь на чужині,
І ти очей не закривав мені.
Їх, може, випила у полі хижка птиця
(Бо сина не ховали як годиться),
А хижі звірі — тіло рознесли.

А може... може, батьку, не питай,
Їх поховала Волга чи Дунай
Тоді, як на Москву бравурно ми ішли.
А ти мовчав. Ти не політик, кажеш.

А як же ти тепер цього вузла розв'яжеш —
Політик ти чи ні, коли на цім мосту
Загинуть тисячі? І будеш ти в одвіті
За те, що стануть сиротами діти
І вип'ють матері печалі гіркоту...»

Так як же бути? Б'є вогонь у скроні,
І в кулаки стискаються долоні...
Так збожеволієш отут у самоті!
З кімнати геть! Туди, де вітер ночі,
Де фотографії, мов привиди, у очі
Не дивляться з докором в темноті...

А в барі музика, і гулянки до ранку,
І герлси напівголі — срамота!
На стіл поклавши ноги, п'яний янкі
Німецького шупо поблажливо пита:
Чи знає він, якої сили бомба
Могла б увесь Берлін рознести вщент?..
А поруч — надривається з апломбом
Американський фронт-кореспондент.
А трохи далі — дівчину німецьку
Якийсь англієць споює вином,
І буги-вуги з фоксом молодецьки
Пиляють музиканти під вікном.
Пірнути в цей содом сьогодні з головою?
Що ж, з п'яним янкі сяде поруч він!
А той уже горла:

— Із стариною
Ми вип'ємо за Західний Берлін!
— За Західний? — питає Курт. — А чому?
А там, у Східному, хіба не німці теж? —
Але не слухає молодчик з Оклахоми,
Очима вп'явшись, питає грізно:

— П'еш? —

І Курт встає. Бокала підіймає,
Очима гнівними обводить п'яну зграю:
— Для вас Німеччин — дві, для нас — одна.
Я думаю, землі цієї сину
Лиш за Німеччину єдину
Годиться випити

оцею бокал до дна.—

Скривився янкі, геть вино відставив,
Позеленів від злості на лиці:
— Ви хочете, щоб я вам розум вправив
За комуністичні лозунги оці?
У Східну зону ходите, вивчаєте плакати?!
Провчить його, щоб добре пам'ятав!! —
І враз есесівець колишній

з видом ката

Над стариком важкий кулак підняв.
Із свистом, з грюком випхали у спину
Старого інженера в темноту...
Скрипіла сумно мокра тополина,
І лячно світло рвалось на мосту
Із голубих плафонів. Ніби тіні,
Блукали люди в Західнім Берліні.
Можливо, люди ці сьогодні, як і він,
Про тебе думають, покраяний Берлін,
І про брехливих босів з асамблеї,
Що, німцям даючи кривавий ніж,
Тихенько шепчуть: «Убивай і риж!..»,
Торгуючи німецькою землею.
Можливо, як і в нього, в них сини
Загинули безславно в дні війни...
І спати їм у ніч глуху несила
Між цих руїн, де їх дітей могили.
Мов п'яний, Курт іде по вулицях нічних,

Давно уже Берлін натовлений затих,
А він, мов привид, входить у кімнату
І довго дивиться на ватман синюватий,
Де міст, неначе пісню, над рікою
Накреслив він умілою рукою.
Тут все враховано: і втомленість металу,
І довголіття, й міць матеріалу.
...І все те зайве,— Курт це добре зна,—
Раз камера проклята підривна
Нанесена на ватмані хрусткому.
Ні, він не дасть глумитися нікому
Над працею його! Хай краще у вогні
Згорить проект, ніж бути на війні
Убивцею конструктору старому!
І він проект тремтячою рукою
Підносить до каміна. Хай пала...
Хіба хотів коли він людям зла?
Хіба він не проучений війною?

Але не зміг вогню проект віддати,
Упав знеможений... І, як дитя, ридать
Почав старий, забутий інженер.
Кому потрібний буде він тепер
Без цих конструкцій, де політ і вміння,
Роки шукань і творчого горіння?
Він в ніч вдивлявся старечими очима,
Він перечитував сувій тривожних літ...
Та раптом стук почувся за дверима,
Ввійшов юнак схвильований — сусід.

Ровесник сина... Тільки іншим шляхом
Колись пішов цей хлопець. Мить одну
Дививсь він в очі Курта, повні жаху,
Побачив креслення зім'яті. Все збагнув...

Підвів з підлоги. Дав води старому,
Приклав рушник намочений до скронь.
— Палить проєкт? Яка ж потреба в цьому? —
І полились слова, гарячі, як вогонь.

А Курт сидів і слухав. І здалося,
Отой тягар, що мучив стільки літ,
Здіймав із нього цей простоволосий
Вільгельмів одноліток —
хлопець Шмідт.

А як вогні ранкові малиново
Позолотили десь далеко схід,
Кінчали в лісі пам'ятну розмову
Конструктор Курт і юний хлопець Шмідт.

І росяною тихою тропою,
Стрічаючи пташок досвітній крик,
Ішов на схід, з проєктом під рукою,
Старенький посивілий мостовик.

Школо, до тебе

поглядом ніжним долину,
Серцем схвильованим вчую дзвінок, як давно,
Подихом ніжним вітер пургу тополину
В небо підійме —
І кине на рідне вікно...

Вийде назустріч вчителька з лагідним зором,
Скаже: «Заходь», — як в роки школярські колись...
На стінах, на партах —

перші дитячі узорі,
Перші слова, що з милим дитинством злились...

Це ж тут я уперше

вчилась колись римувати,
Тут світ відкривали принесені вами казки...
Ах, Ольго Петрівно,
Ви сивою стали, як мати...
І я припадаю до вашої, нене, руки.

— Та що ви?

Та я... учила вас, любі, і тільки... —
А в мене, а в мене — вже сльози течуть по щіці...
Чи радість на серці,
Чи, може, по юності біль це?
Які ж вони рідні, спрацьбовані руки оці.
Привіт тобі, школо!
Тебе не забуду довіку.
Ту стежку між яблунь, в дитячому гомоні клас...
Тобі наша дяка за нашу дорогу велику,
За мужність і чесність, які ти зростила у нас.

АЛЕЯ ГЕРОЇВ

Дереvця молоді, укриті білим пухом,
Тихенько сплять над Волгою в снігу...
Тут не було нікчем і легкодухих,
Герої йшли крізь смерчі і югу.

То хай же вашим іменем назветься
Алея ця — від Волги в Сталінград,—
Це ж тут колись у переможнім герці
Не відійшли ні кроку ви назад.

Нехай у бронзі й мармурі тут встануть
Скульптури воїнів, нехай розкажуть нам,
Чом Волго-Дон шумить, чому сади не в'януть
І світить правда наша всім вікам.

Сталінград

НА МАМАЄВИМ КУРГАНІ

Я підслухала клятву на Мамаєвим сивім кургані,
На відталій землі, де руді протікають струмки...
Сталінградець-юнак тут у очі поглянув коханій,
Йї уперше віддав поцілунок життя племінкйй.

Мені в першу хвилину це здалося страшним
святотатством:

Тут же воїни сплять, тут земля із залізом навпіл!..
Та в очах юнака так світилось душевне багатство,
Що його осудить я не мала ні волі, ні сил.

Я не знала того, що вело їх на братську могилу —
Що подруга його, із лицем молодої зорі,
Сиротою зросла і уперше оце полюбила
І що батько її на кургані у танку згорів.

Де зросла ти, дівчино? Чиї тебе руки пригріли,
Коли матір твою вороги у яру розп'яли,
Коли батька твого почорніле, недвижимо тіло
До могили цієї бойові його друзі несли?

Як хотілось мені, щоб коханого ніжність глибока
Ніби матері ласка, тебе у житті підняла,
Щоб і другом, і батьком став віднині юнак чорноокйй
Для дівчини цієї, що без рідних з дитинства росла.

Я підслухала клятву на Мамаєвим сивім кургані,
Де земля — як іржа із залізом осколків навпіл.
Сталінградець-юнак у любові поклявся коханій —
Своїй подрузі юній біля братських високих могил.

* *
*

Перлино півдня!

Сонячна Одесо!

Твоїй красі вклоняюся я знов,
Стежинами моїх студентських весен
Я принесла тобі свою любов.
Прийми її.

Я тут росла й мужала,
Тут кожен дім розповіда мені,
Як ти твердинею незламною стояла
У цій суворій, пам'ятній війні.

Іду бульваром молодо і дзвінко,
Встає навстріч історія сама.
Гармата — слави руської сторінка —
Над морем в небо жерло підійма.
Ржавить на дні англійському фрегату!
Хоч «тигром» звався,
та руські моряки

Його знеславили.

Зняли оцю гармату,
Як пам'ятку забродам на віки.
Одесо сонячна!

Яка у тебе сила!

Ти в Вітчизняну піднялась як стій.
Це ти нещадно ворога косила
У тій суворій битві вогневій.
Українська сторона,
моя південна мріє!
Ні, не Трансїстрії столиця ти була,

Коли студентка

Вінницька Марія

Червоний стяг над містом підняла.

Коли виходили з підвалів партизани

І катакомби дихали вогнем,

Ти ждала перемоги полум'яно,

Жила великим

переможним днем.

Не раз, як щит, вставав одеський берег,

Україну прикриваючи святу,

Щоб мирно повертався високий дерик

У славному Одеському порту.

І щоб сьогодні, славою багата,

Перетинала «Слава» океан,

І щоб маяк міг радісно стрічати

Під Вітчизняним стягом караван.

Для мене ти — неначе Афродіта,

Що вийшла з хвиль, де б'є морський прибій,

Перлино півдня, сонцем оповита,

Прийми, красо, уклін доземний мій.

«ПРОЛІСОК»

Приморський степ, і пахне морем бриз...
І раптом... Стоп! І раптом спуск униз!
А над квітучою, зеленою травою
Хтось вивів «Пролісок» невірною рукою.

— Що це? —

Питає дівчина у синьому уборі,
І хлопець зводить очі ясногозорі,
Вдивляючись у молоде лице.
І каже їй:

— Запам'ятай як слід

Ці степові місця, моя кохана,
Колись на грані смерті партизани
Знайшли цей хід.

Ми довго йшли проходами вузькими,
Ми берегли життя, та не для себе, ні,
Хотіли ми померти

у борні

Із ворогами лютими своїми.

Всі виходи вони замурували
Цементом наглухо... Пустили газ ядучий,
Та ми сміливі, кажуть, і живучі,
Ми йшли вперед і не вмирали.

Ми воду випили і всі запаси з'їли,
Останній гас зілляли в каганець
(А темінь в катакомбах — це кінець),

Та спрага помсти

нам давала сили.

І ми ішли. Ми не лічили днів,
Шукали виходу і не чекали смерті,
Бо знали ми, що нам не можна вмерти,
Не вигнавши із міста ворогів.
І раптом стрепенувся каганець,
Як зачаровані, дивились ми на нього,—
То із щілини протяг-вітерець
Нам до життя показував дорогу.
В нас стало сил пробити камінь вглиб,
Руками голими розширить цю дорогу.
В ту мить ми й гору зрушити змогли б,
Щоб вирватись до неба голубого.
І тільки вийшли ми із темені і ночі
На сонечко ясне, у цей широкий світ,
Нам глянув ніжно й ласкаво ув очі
Весняних пролісків лілово-синій цвіт.
Як зачаровані, стояли ми отут
І запах степу рідного вдихали...
З тих пір щілину цю, знаменну і просту,
Ми ніжним словом «пролісок» назвали.

* *
*

Лебедю, лебедю, птице високого злету,
Де ж свої крилечка ти по світах натрудив?
Дальні світанки, чужі полустанки,
Пальми південні, землі небачених див.

Лебедю, лебедю, жде тебе озеро наше,
Ждуть тебе заводи, тихі дніпрові світи,
Неба України бездонная чаша,
Рідного берега чистий пісок золотий.

Лебедю, лебедю, ти повертаєш додому
На тихії води, зорі України ясні,
Край твій вродливий з-під першого грому,
Як лебедині, неповторимі пісні.

V. БРАТЕРСТВО

ЧОРНОГОРІЯ

Добре, коли в очах читаєш любов,
А в потиску рук відчуваєш не ворога — друга,
Добре, коли земля, що була таємницею серця,
Здається місцем, де колиска твоя гойдалась.

Тут у горах, ближче до неба, до сонця,
Не можна кривити душею там, де вода чистіша
за сльози!
Коли заквітає гранат, я згадую краплі крові,
Що ми проливали разом, на спільного ворога йдучи.

Чорногорія! Пісня серця дівочого,
Вродлива, немов гуцулка, непокірна, як мрія!
Гукали тут легіні браві:
— Нас з руськими двісті мільйонів.

— Нас з руськими двісті мільйонів! —
Озвалася Црна-гора, Цетіње і Шкодер.
— Це нам підкоривсь Бонапарте колись,—
Сміялися очі орлів-чорногорців, мов лева.

Не гірко, коли обдурить ворог,
Гірко, коли зраджує друг...
І ми віддавали взаємно ключі своїх істин
І відчиняли фортеці незгод.

Я бачила землю, де з каменю ріс виноград
І де чорногорець стояв, як орел на бескидді...
На фоні модерних вітрин Титограду
Плелись в олімпійському спокої
Воли македонські й селянські гірські віслюки.

Я бачила землю, де в горах легенди цвітуть,
Де красень Дубровник — місто-республіка давня —
Був мов твердиня, аж доки обманом
Не взяв його Наполеон.

Тоді порішили в Дубровнику люди,
Що більше ніхто не народить дочки ані сина,
Що більше ніхто не сміє продовжувать рід.

І вимер Дубровник. Лиш древні секвої
Розкажуть про мужніх людей.

Я бачила гору святу, що Фрушкою зветься,
Де кожна оселя була партизанським гніздом
І кожне гніздов'я орла — партизанським гніздов'ям.

До серця мені та земля, де люди — неначе граніт,
Граніт же, мов люди, — прикрашує землю свою,
Там стільки сердець до нас обізналось любов'ю.

ГРУЗІЇ

О край легенд, казковий край гірський,
Увінчаний зеленими лісами,
Хоробрості притулок віковий,
Прославлений сміливими синами.
За золотим руном сюди не раз
Чужинці йшли дорогами неправди,
І зрадниця Медея в чорний час
Допомогла його украсти аргонавтам.

Колхідо пломінка! Не раз тебе
Хотіли, ніби бранку, закувати
Іранські шахи, турки, азіати,
Закрити сонце й небо голубе
Народам непідкореним Кавказу.
Ділили, шаленіючи до сказу,
Копалини, священнії ліси,
І виноградники, і вина у маренах,
Високі гори дивної краси,
І лаврових гаїв вічнозелених
Духмяну благодать, і швидкоплинні ріки...

О Грузіє, коли б вони змогли,
То й Шат-гору на частки б посікли
В жадобі ненажерливій, великій.

Тут кров і сльози ріками лились,
І біля міста древнього Душеті
Із сліз народних вилилось колись
Печальне озеро, що зветься Базалеті.

Легенда повіда, що там, на дні,
В колиці позолоченій, віками
У базалетській синій глибині
Дитя лежало, приспане царями.
Ні, кажуть, не дитя колись заснуло там,
А щастя Грузії вони приспали в твані,
І розбудив його картвел сміливий нам,
Знайшовши Нарціс-гору на світанні.

Цвіти віки і стій, як Шат-гора,
Грузинський краю, звільнений навіки.
Народ твій вливсь у океан великий
Для торжества свободи і добра.

Душеті

ДЕРЕВО ОЛЕ *

Оле, оле. Дерево оле...
Ти стоїш на горі самото,
Навкруги тільки дике поле,
Тільки поле навкруг широке.
І тебе пропала наскрізь,
Просвердлила печаль самоти.
Оле, оле, дерево сліз,
Чим же рідне для мене ти?

Оле, оле... Дерево оле,
Слово вірша, як тарі звук,
Стовп із сліз — самоте оле,
Жмуток болю, злиток із мук!
То ж послухай сьогодні, оле,
Вірш поета з високих гір.
Доле, доле, зрадлива доле,
Відшукав тебе гострий зір,
Відшукав, оспівав, приголубив,
Все наскрізь зрозумів, як є,
Зашумів біля тебе дубом,
Що в негоду, як щит, стає.
А ти все ж таки, оле, одне під небом,
Віти угору — благаєш долі,
І висушить вітер тебе у полі,
А як же земля твоя без тебе?

* Оле — самоте дерево (грузинське).

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА ЛЕСІ УКРАЇНЦІ В СУРАМІ

Ні, я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає.
Леся Українка

Лесю, Лесю, ти чуєш: співа чонгурі,
Дайра * срібнозвучна дзвіночками дрібно сміється,
І пісня, що склав сазандар **, луна на Зіндісі-горі,
Та пісня — про тебе, «Дочка Амірані» зоветься.

О дочко того Амірані, що викрав вогонь у богів
І дав його людям, не дарма ти так полюбила
Кавказькі гори в сіянні алмазних снігів,
Зелену Зіндісі, Сурамі, де ти опочила;

Твій тихий будинок я бачу за зеленню віт,
Ти вмерла там, Лесю, у хаті старої грузинки.
Де білим покритий твій бюст на Зіндісі стоїть —
Вся в чорній жалобі схилилася зараз та жінка.

Лесю, Лесю! Ти в Києві ріднім лежиш,
А тут, у Сурамі, грузинських дівчат хороводи
Тебе прославляють, і пісня сягає узвиш,
І стверджує радість і дружбу велику народів...

І раптом навколо врочистая тиша настала,
І ось хвилювання по натовпі людським пройшло,—
З плечей твоїх впало, мов крила, легке покривало,
І світу відкрилось твоє поетичне чоло.

* Д а й р а — музичний інструмент.

** С а з а н д а р — співець в ансамблі сазандарі,
що складається з трьох виконавців на східних
інструментах — сазі, дудці і бубні.

У шані глибокій я голову тихо схиляю.
Вкраїнська мелодія легко підноситься ввись.
На білих полотнах братерські слова промовляють:
«Нам дружба у сей день звеліла тут зійтись».

Тож стій, Українко, у горах, де дух Прометей
Вита над Кавказом, як слово, що вік не вмира,
А пісня твоя живе із твоєю землею,
Бо ти ж Руставелі й Тараса велика сестра.

ЗЕМЛІ ЛАТВІЙСЬКІЙ

Так ось ти який, оновлений світе!
Зелений, зелений, немов смарагдовий,
Ліси неоглядні, луги соковиті,
Дрімучі діброви.
З морем зеленим

море Янтарне братається.

Гляну на берег —

і здається на мить, що не знаю,

Де ота даль, така голуба, кінчається,

Мабуть, немає їй

кінця і краю.

Латвіє, бачу тебе в дивній красі і силі:

Чиї ж то човни у морі, мов турмани, затуркотіли?

Сіті рибальські вітер гойда на хвилі,

Хлопці вродливі парус напнули білий,

Всю обійти б, всю собі в серце взяти!

Звідки у тебе стільки краси і величчя?

Минуле твоє... Краще б його не знати:

Корчми, наче клуні,

замки середньовіччя...

Тут починався англійський квартал у Ризі:

В центрі, на вулиці, брама з замками старезними...

Такому хіба повіриш, коли прочитаєш в книзі?

Своїми очима бачила «культуру», з-за моря

привезену:

Барони німецькі, попи із чортячими гривами,

Рицарі-пси криваві, айзсарги — нові іуди...—

Змело їх навіки

з землі громовими зливами,

Вперше латвійський народ дихнув на повні груди.
Петрові дзвіниці з півнями на гострих піках,
Кірхи величні в чужому тевтонському стилі,
Фальшива «Свобода» *, що Улманіс зводив з шиком,
Риги старої будівлі сумні, похилі,—
Все це на другому плані...
А там, де лине ріка Даугава **,—
Хлопці із вулиці Зір в юнім змаганні
Арки моста підводять зліва і справа.

Пишні троянди... Запах гліцинії дражливий,
Мова співуча — вічні землі голоси...
Латвіє вільна, сестро навіки щаслива,
Хто тобі дав стільки дзвінкої краси?

В тебе учусь я, мудрий, маленький народе,
Як научив ти інших себе поважать.
Сила живучості в серці народжує подив,
Дайни твої в серці моему звучать.

* «С в о б о д а» — назва статуї.
** Д а у г а в а — Північна Двіна.

ПОВНИЦЯ *

Простягаєм вам, друзі, повницю,
Всю по вінця вином налляту.
Хай серця ваші злотом повняться,
Щоб повік не забули Карпати.

Покладемо ми в повницю нашу
Чисте злото любові людської
Та й підіймем заздравну чашу
За здоров'я землі дорогої.

За здоров'я красуні Латвії,
Легендарної мавки з бурштину,
Славні, земле, навік діла твої,
Ми з тобою завжди єдині.

Трудно з сосон смола народилася,
Бурштиново прозора, чиста,
Та у трудності тій пробилася
Ти сама, як сльоза врочиста.

Те, що легко далось людині,
І роздати можна, жартуючи,
Та народжена важко святиня
Буде жить, як сльоза нуртуюча.

* Повниця — таріль, куди збирають на весіллі дарунки для молодих.

Так і ти, добра Діво Латвіє,
Будеш людям світити прозорістю.
Трудність долі мені дорога твоя,
Виростає же зеленою порістю!

Ми кладемо на повницю нині
Всі Карпати і ріки бистрі,
Наші гори зелені й сині,
Ще й пісні свої урочисті.

Все, що нами мережано роками:
Вишиваночки наші з ружами,
Ще й ізвори дзвінки з потоками,
Щоб у дружбі були ми дужими.

Простягаєм вам, друзі, повницю,
Всю по вінця сонцем налляту.
Хай серця наші злотом повняться,
Щоб повік не забуть Карпати.

Тобі, клас основний, служить бійцем,
Де честь знайду я вищу,
Твій до вселюдства й сонця шлях прямий.
Я. Райніс, «Слався, сонце»

Ліжко залізне, сірою шаллю вкрите,
Стіл квадратний, квіти живі на вікні...
В скромній кімнаті миг ти вмщати півсвіту,
Тут народились гнівні поета пісні.

Тихо ступаю в тиші музею священній,
В кожній кімнаті дух твій безсмертний вита,
Леніна твори вивчив тут Латвії геній,
Маркса і Енгельса книги запоєм читав.

Ось твоя юність, ось Петроград на світанку,
Герцена слово, повне горіння й жаги...
Ось Чернишевський, книги невисохлі гранки...
Латвії сину! Ти зачерпни в них снаги!

Вчися, поете, в геніїв мислі російських —
Буде до сонця путь твоя завжди пряма;
Он їхні думи стали до бою, як військо:
«Да здравствует солнце, да скроется тьма!»

Да здравствует солнце! «Ave Sol» * — читаю...
Клас основний визнав поета бійцем.
Слово безсмертне линуло з краю до краю,
Бурю всесильну стрів ти з відкритим лицем.

* «Ave Sol» — назва поеми Я. Райніса «Слався, сонце».

Ось воно, сонце... В Ма́йорі, в Бу́лдури й далі.
Там, в Мелужа́х *, де ти написав для сторіч
Драму безсмертну, сповнену гніву й печалі **,
В ту незабутню, пірвану бурею, ніч.

* Ма́йорі, Бу́лдури, Мелужі—місця на Ризькому узмор'ї, де жив і бував Ян Райніс.

** «Вогонь і ніч»— назва драми Я. Райніса про Лачпелсіса.

СВЯТО ЛІГО

В Латгалії, озерній стороні,
Біля курземських рік, у Земгалі зеленій,
Народні даїни, щирі, голосні,
З усіх кінців доносились до мене.

О Латвіє! Краплино бурштину
У злиткові народів сонцесяйнім,
Співай, співай ту дайну голосну,
Що лється в серце світлом життєдайним!

Лачплесіса потомки! Ті пісні,
Що чула я у вашім гордім краї,
Про світ новий розповіли мені,
Про дружбу ту, що нас навік єднає.

У тім краю дівчата в світлий день
У голубих мережаних вілайнах
Мені співали сонячних пісень,
На свято Ліго звали одностайно.

Із листя дуба виплевши вінки,
Шануючи народний звичай гожий,
На зруб їх вішали, і з потиском руки
Самі цвіли, як в лісі дикі рожі.

Малий народ — талантами сіяв,
Він був рівнею славним побратимам,
І знала я: він свято берегтиме
Все те, що у віках завоював!

* *
*

Білорусь, Білорусь! Не в убогій виходиш свитині,
Не квилінням жалійки гостей привітаєш здаля,
Вогнецвіти загат ти вдягнула ясні, господине,
У зелені бори кісники повплітала ти сині,
І новими піснями твоя задзвеніла земля.
Пам'ятаємо, сестро, недавно в димах і пожежах
Партизанкою йшла амоналом зривати мости,
І на тілі твоїм від вогню зоглівала одежа,
Але ти і тоді видиралась по спалених вежах,
Щоб над Мінськом безсмертним
Осяяний стяг піднести.
От ізнов тебе бачу, ніби дівчину в теплім світанні,
В синім зорі читаю невидиту душу твою,
І плече твоє чую, як завжди, при стрічанні
й розстанні,
І знайомий узор на твоїм рукаві пізнаю.
Припаду до землі і послухаю серце гаряче,
Мов артерії, б'ють із таємних глибин ручаї.
Білорусь, Білорусь, якщо плачу, від щастя я плачу,
Як люблю я пісні і задумливі вйоски твої.

ЗИМОВІ ПРОЛІСКИ

* *
*

Ой надворі заметіль зимова,
Ти прийди, скажи мені хоч слово,
По лютневій сріберній пороші
Походи зі мною, мій хороший.

При тобі тут попід снігом талим
Проліски зимові розквітали,
А як встали розстані між нами,
Занесло їх білими снігами.

Я піду крізь бурю сніговію,
Мерзлі квіти в лузі відігрію
Тим теплом, що ти лишив для мене,
Мій зелений, кучерявий клене.

Хай душа твоя — закрита книга,
Хай на серці в мене — люта крига,—
Тим ясніш в зимовім безгомінні
В ній завітнуть проліски весінні.

* *

*

У чім краса твоя, не знаю,
Твоїх очей не пригадаю
І вуст ніяк не спом'яну,
А тільки хвиля невгамовна
По вінця раптом серце сповнить,
І я до ранку не засну.
То у бою крутім, гарячим
Нараз орлом тебе побачу,
А то на юному лиці
Майне Антея сила грізна,
І бачу, ти ідеш залізною,
Піднявши землю на руці.
А то, здається, над землею
Стоїш ти гордо Прометеєм...
Ще ти палав тоді чи ні?
О, як же схожий ти на нього,
Того хлопчину молодого,
Що спопелів давно в огні!
У чім краса твоя, хороший,
Чому забути я не зможу
Тебе до смерті ні на мить.
Озвешся жайворонком в небі,
І я лечу, спішу до тебе,
Щоб з пісні слова не зронить.

* *
*

Не весен первоцвіт, не осінь златокудра
Зронили в серце радість і тепло,—
Твоїх очей жага нестримана, розкута
І подих твій, неначе м'ята рута,
Підніс в житті мене лихий журбі на зло.

Я спокою твого повік не потривожу.
Нащо тобі те знать, що є любов, як ніж,
Що хтось віддав тобі свою хвилину кожну,
І душу, нагорьовану, тривожну,
І золото життєвих роздоріж?..

Нащо тобі те знать... Мене чекають люди.
Я серце їм віддам і переллю в пісні
І радість і печаль... І хто ж мене осудить,
Що я люблю тебе у мріях та у сні?..

А може, дам комусь тепла у серце шире,
А може, сили дам в хвилину нележку,
А може, хто черпне у мене правди-віри —
І вигоїть печаль моя пісенна ліра,—
Отим-бо я й щаслива на віку.

* *
*

Ой рум'янки мої, рум'янки,
Як ви сіялися на вітрах,
Просипались в цілунках ранки,
Відлітав сизокрилий птах.

Гей кохання моє, коханнячко,
Чом не довго для нас цвіло?
Цілуваннячко, обніманнячко
Вороженькам усім на зло.

Хто ж із полум'я тебе вихопив?
Хто запевнив мене — то гріх?
Понесли тебе бурі-віхоли
До невірних, чужих доріг.

Ради кого і ради чого те
Все повернуто в тугу з туг?
При тобі бугила росте,
Плаче росами зелен луг...

ДОРОГА

Нехай зацвітають мигдаль і шафрани,
Дурманить магнолія солодко ночі,
Та я не забуду калину багряню
І очі, замріяні, пам'ятні очі.

Казбек одягає папаху високу,
Поглянь-но, який він тепер величавий,
Він схожий на тебе в цю мить, сіроокий,
В димках надвечірніх, в багряних загравах.
Мигдаль зацвітає — то ти усміхнувся,
А Терек клекоче — то ти розгнівився,
А вітер волосся легенько торкнувся —
То ти поруч мене в цю мить появився.

Послухай, як Терек в тіснині Дар'яла
Звиває, і плаче, і кличе, і б'ється,

Я серце твоє в його бурі пізнала,
І він мені давнім знайомим здається.

Поглянь, як дорога над Тереком в'ється,
Все ближче і ближче — і знову нарізно!
Ніколи, ніколи вона не зійдеться
З безумним потоком, красивим і грізним.
Ось міст. І, здається, домчалась дорога...
Та ні, не судилось. І знову, і знову
До Терека лине в'юнка, як тривога,
Веде з ним далеку, печальну розмову.

Бо знає: зійдеться з потоком вогненным —
І зникне навіки у хвилях кипучих,
Лиш Терек один, від безумства шалений,
Помчить свої води між скелі і кручі.

Военно-Грузинська дорога

* *
*

Куди мені дітись від себе самої
І вдень, і вночі, і в досвітню годину,
Як я не з тобою, як ти не зі мною,
Як серцем тривожним до тебе я лину?..

Куди мені дітись від пісні твоєї,
Як всюди з ефіру летять її звуки,
Куди мені дітись від туги тієї,
Що впала на серце в хвилину розлуки?

Куди мені дітись від людського суду,
Від їхніх очей, що суворі і хмурі.
Лише після смерті — тебе я забуду.
Лише біля тебе — вгамуються бурі.

Куди мені дітись від згадок пекучих,
Від сили твоєї, від слова палкого?
Веди мене, серце, хай сумнів не мучить,
Вкажи мені, серце, дорогу до нього.

Для кожного серця є тихі причали,
Для мене ж доріг нескінченні розвої,
Верни мені слово, яке я сказала,
Врятуй мене, друже, від себе самої.

БЕРЕЗОВИЙ СІК

По землі я ходила, і таке мене горе гнітило,
Що сама перед ним я була, ніби пташка безкрила.
І так трудно було, і так пусто було, і самотньо,
Що не бачила я вже ні сонця, ні зірок, ні неба,
І надія спинилась там, де чорна холодна безодня,
Так ішла я і йшла... І натрапила раптом на тебе.

Ти тримав у руках голосисту і сонячну ліру,
І загублену юність вона з напівсну воскрешала,
Ти у очі поглянув, і тобі не змогла я не вірити,
Березневого соку наточив ти із серця без міри,
Пригубила я збанок і дужою з того ставала.

Був такий янтаревий, такий чистий той сік
і прозорий,
Так землею він пах і незвіданим щастям кохання,
Що я стала легкою і гукнула: — Ви чуєте, зорі,
Простягну я вам руку —
ви, як посестри, станете зрання.

І душа, що колись скам'яніла від горя і муки,
З березневого соку неповторною ніжністю черпала:
Я стрічала ромашку і до неї тягнулися руки:
— Дай води піділля, щоб краса твоя вічно не в'яла.

Я від соку п'яніла і відчула — іду по діброві,
Подивлюся довкола — і не знати, звідки та сила,
Зацвіли у ній квіти, запишалися трави шовкові,
І ріка, що мовчала,—
людським голосом заговорила.

На зелені гаї я розхлюпаю серце тривожне,
І від того вони восени стануть ясно-багряними,
Хочу к серцю своєму я притиснуть билиноньку кожному,
Хочу душі слабкі я словами зігріть полум'яними.

Наточу, як із жбана, я із серця вам соку берези,
Та не кожен зуміє упитись тим соком до краю...
О, не бійтесь ступать на гартовані грозами леза,
Лише буря сердець до прекрасного шлях відкриває!

* *
*

Я спалила мости за собою,
За собою спалила мости.
Попрошлася з горем-журбою,
Щоб до неї назад не прийти.

Я до тебе прилинула в бурю,
Щоб сказати тобі впевнено — м у ж,
Тільки ти своїх брів не нахмурюй,
Тільки очі монгольські не мруж.

І не думай — чи вистачить в мене
Тої сили, що вип'є ропу,
Щоб шумів Україні ти кленом,
Майворонком дзвенів у степу.

Я пройшла через погляди вовчі,
Ворогів наших спільних виття,
Що крізь призму зневіри і жовчі
Розглядають людські почуття.

Я прийшла, щоб разом із тобою
Твою арфу співучу нести.
Я спалила мости за собою,
За собою спалила мости.

1951

ОБРУЧКА

Не носила ніколи в житті
Я колечка оті золоті,
Та коли у ці пам'ятні дні
Ти обручку вручаєш мені,
Хай вона нас навіки една,
Як в еоловій арфі струна,
Щоб любов — як той символ кільця —
Вже не мала і краю й кінця.

Та коли хто у серце жбурне
Чорні камені зради і сліз,
Синє небо між нами хитне,
У колечко — хай вистрелить кріс!

Із колечок ще й пута плетуть,
І коли хто із нас посягне
Серце друга тим ласо діткнуть,
В тартарари обручка впаде.

А якщо я в путі оступлюсь —
На обручку оцю подивлюсь
І пряміше піду — не впаду,
Щоб тебе не завести в біду.

* *

*

Я віддаю на суд свої творіння
Не вам, мерці, без думки і горіння,
У кого в жилах вже вода — не кров,
Хто зірку свою в небі не знайшов,
Кому чужі і серця клетотіння,
І радощі, і горе, і любов!

Не вам, дистрофікам людських чуттів, а тим,
Душею чистим, серцем молодим,
Що не згинаються у бурях і турботі,
Що не в дешевій ходять позолоті,
Полюблюючи фіміамів дим.

Не вам, не вам,
Що, ніби флюгери, в догоду всім вітрам
Повернуться туди, куди подме сильніший,
І моляться тому, хто впливовіший,
У кого правди-неньки ні на грам!

Не вам — рабам, а дужим і крилатим,
Сміливим духом хлопцям і дівчатам,
Тобі, велике плем'я трудове,
Кому у серце стукає нове,
І кличе нас і діять, і писати!

І таку, як була ти,— у січах, у вічній тривозі,
Коли дух непокори ти лишила грядущим вікам,
Коли долю твою ще везли на чумацькому возі,
І таку, як ти є,— я нікому тебе не віддам.

Все, що в серці несу, у твоїх я дістала глибинах.
Ти мені і любов, і пісенність, як ненька, дала.
Я живу і співаю, бо живе і співа Україна,
Бо припала вустами до дзвінкого твого джерела.

* *
*

Поезіє, мій чистий едельвейсе,
З стрімких лугів альпійських, з скель крутих...
Усе життя на скелі ти збираюсь
І прагну квітку сонячну зірвать.
Подарувать її своєму народу рано,
Коли заграє сонце на зурні
І вітер заспіває на флюярі,
Легіником змайстрованій для тебе,
Моя Українонько у маковім вінку,
Моя вродливице в сорочці-вишиванці.

ГІЛОЧКА З ШЕВЧЕНКОВОЇ ВЕРБИ

Ти пройдеш так через серця століть,
Верби зеленої проста, пахуча віть,
Як блискавка проходить через тучі,
І люди будуть гілочки твої
Везти в далекі землі і краї
Через моря і хвилі крутойдучі.

Ходи й до нас в Озерну Кончу в сад
Ти, гілочко вербова з Кос-Аралу,
І забрунькуй, і виростай помалу,
Твоєї красі з нас кожен буде рад.

Тепло руки Тараса у тобі,
І Кос-Аралу далі голубі,
І карби дум, і сліз його квиління.
Ти виростеш, я стану в тінь твою,
І біль Тараса в серці затаю,
І передам його крізь покоління.

А поки що ми поллемо з цebra
Вербу Тараса. Хлюпнемо живої
Води зцілющої озерно-дніпрової —
Їй листячко вже викидатъ пора.

Легкі, як пух, бруньки взяли снаги
З тії землі, де видно береги
Дніпра могутнього, коли він був на силі.
Ростить же, листячка верби зеленорилі:
Своя земля і сонце навкруги.

І Україна, наче молода,
Квітує знов, і дніпрова вода
Напоює свої зелені луки,
Підсоння дух, і проліски, і сон,
І заповіт Тараса в унісон,
Де мудрість генія, його любов і муки.

ДОНЬКА ПРОМЕТЕЯ

Там, де казковая Дзвінка синіє,
Степ, ніби вилитий з міді, німіє,
Тиха діброва ніжно шепоче
В сині весняні зоряні ночі,—
Місячним сяйвом покликана з хати,
В ліс ти виходила мавку шукати.

Няні старої легенди співучі
Йшли із тобою до Дзвінки, на кручі.
З хаші виходив володар діброви,
Вів із дівчатком казкові розмови.
— Мій лісовик,— ти казала до дуба.
Він шепотів тобі:

— Дівчинко любя,—

Ніжно узорні схиляючи віти,—
Буду для тебе я радо шуміти.

Вітер, немов перелесник грайливий,
Коси твої цілував жартівливо.
Той, що просиджував в скелі віками,
В скелю елеїними кликав річами
Дівчинку Лесю, малу мандрівницю,
Ту, що хотіла б ясну блискавицю
З хмари вхопити для щастя людського,
Ту, що хотіла вінця золотого
З зірки сліпучої в небі зірвати,
Щоб опівночі вогнем запалати.

— Ні, не для мене цей спокій гробниці,—
Леся сміялася з ледаря в скелі.
— Дубе, дістань мені з хмар блискавиці!
Я понесу їх у рідні оселі.
Хочу я, дубе мій, бути міцною,
Мріє, лишайся навіки зі мною.
Дай мені крила свої соколині,
Я Прометеева донька віднині!
Дай його силу і сяйво мені,—
Буду світить я досвітні вогні.

І задзвеніло в темряві ночі
Лесине слово дзвінке і пророче.
«Вставай, хто живий, в кого думка повсталала,
Година для праці настала.
Не бійся досвітньої мли,
Досвітній вогонь запали,
Коли ще зоря не заграла».

То не еолова арфа бриніла,—
Донька України, мужня і сміла,
Слово ясне дарувала вікам,
Людям на щастя, на смерть ворогам.

В «Давньої казки» думках-блискавицях
Слово зуміло безсмертя пізнати:
Кинути можна співця до в'язниці,—
Пісню ж його не посадиш за ґрати.
Пана Бертольда з гострим мечем
Зборює пісня дивним вогнем.

Як вона рідну любила Україну,
Мову співучу її солов'їну!
В дальню Італію недугом гнана,

Леся співала про рідні поляни,
Луки Волині росисті, пахучі,
Сиві дніпрові задумливі кручі.
Ні, не палати, не пальми і злото
Бачила Леся в чужинському краї,—
Бідних, що гинуть від гніту роботи,
Дим, що їм небо ясне застилає.
Гордо дзвеніли слова Українки,
«Дзеньками-бреньками» грали чупринки,
І декаденти товпилися збродом.
А Українка з рідним народом
Мрію плекала велику, огнисту:
«Вигострить, виточить зброю іскристу»,
І до народу гукала з любов'ю,
Пісню віддавши, написану кров'ю:
 «Месники дужі приймуть мою зброю,
 Кинуться з нею відважно до бою.
 Зброе моя, послужи воякам
 Краще, ніж служиш ти хворим рукам».
Як же ти нам помагала в житті
Піснею-зброєю, Лесю, тією!
Взявши до серця пісні золоті,
Славить Вкраїна дочку Прометей!

КВІТКА ЛОМИКАМІНЬ

Чи бачили ви квітку ломикамінь,
Що виросла на гострих шпильях гір,
Що піднялася в небо пелюстками,
Немов сестра високих, чистих зір.

Що виросла не там, де лаври кучеряві
Плетуть вінки Ай-Петрі, де униз
Зіходять, ніби вої величаві,
Старий платан і гордий кипарис;

А там, де камінь брилами тісниться,
Де ні джерел — ні плескоту ріки,
Куди сто літ не залітала птиця,

Де навіть дикі терни й будяки
Не сміють вирости між урвищ і каміння.
А квітка та всьому наперекір
Там зацвіла і золотим промінням
Сяйнула з диких скель і чорних гір.

Її назвали люди ломикамінь,
Легенду славно склавши в давнину,
І ти нам, Лесю, смілими піснями
Нагадуєш ту квітку осяйну.

Як чарівлива квітка саксіфрага,
Що виросла на скелі в вишині,
Так ти, святої сповнена відваги,

Досвітні підіймаючи вогні,
Звелася над суворими віками,
Щоб щирими урочими піснями
Світити людям в праведній борні.

ЗЕМЛЯ

В 1933 р. естафетою було передано на могилу Франка срібний кубок із землею з його рідного села Нагуевичів.

Як її руки бережно брали,
Як її в кубок ніжно вкладали,
Як посилали з села до села!
Руки в мозолях кубка торкалися,
Хлопські серця із серцями стикалися,
Тільки б земля до поета дійшла.

Думи свої посилали з землицею,
Щедро политою їх кривавицею:
— Серце покладали б у кубок — не жаль!
Ти ж не жалів для народу нічого,
Хай естафетою йде по дорогах
Разом з землею наша печаль...

Наша печаль, і любов, і надія,
Слово твоє нам, поете, зоріє.
Рідний, прийми найдорожчий сей дар!
Землю оцю, що дала тобі силу,
Хлопська рука принесла на могилу,
Вічно будь славен, наш Каменярь!

І піднімалась закована воля,
І загорявся огонь серед поля,
А по мужицьких хатах курних
Руки дружилися з гострою крицею,
З шепоту грім виростав з блискавицею,
В кублах гуляв навісних.

Кубок з тією святою землею
Й нині стоїть у Франковім музеї,
Ти ж одяглася в калиновий цвіт,

Земле Франкєва, щоб в щастю й здоров'ю
Сину своєму послати з любов'ю
Свій найдорожчий привіт.

ІДЕ, ГУДЕ ЗЕЛЕНИЙ ШУМ

Зелений шум, зелений шум,
Іде, гуде навкруг.
Сплітаються, збігаються
Потоки до яруг.
Спішить вода, мов молода,
До красеня Дніпра,
Висить зоря, мов ягода,—
Цвісти садам пора.

Садам цвісти — а нам рости
І плечі розправлять,
І проти хвиль вперед плисти,
Вкраїну прославлять.

І тим, в кого зачерствіла
Чорнильная душа,
Хлюпни, поете, піснею
І шумом комиша;
Й тому, кому однаково,
Де він родивсь і жив,
Хто й мову свою рідную
Вже чомусь не злюбив;
І тим, що вже забулися,
Де отчий дім стоїть,

Де падають, мов жолуді,
Хрущі із верховіть,—
Тряхни в лице із вишеньки
Ранкової роси

І квіту калинового
У хату принеси.

Нехай він пригадає,
Чиїм він сином є,
Що зріс біля Удаю,
Чи там, де в берег б'є
Зелена хвиля Бистриці,
Чи хвиля дніпрова,
Вкраїноньку-калиноньку
Нехай не забува.

Бо хто не любить мову ту,
Що мати нам дала,
Чи ж може свій народ любить,
Любить його діла?

Усе для нього байдуже,
Як кажуть — тринь-трава —
І батьківські традиції,
І дружба вікова.

НАРОДЕ МІЙ

Ходи по тій землі, де Каменяр ходив,
І пий із тих джерел, які його поїли,
І знай, він не чекав, що прийде диво з див
Для слабодухих, кволих, м'якотілих.

Народе мій! Він вірив, що знайдеш
В собі ти сили й гніву в серці доста,
Що паралітиком під ноги не впадеш,
Що не ажере тебе бездумність і короста.

Ще ж він навчав тебе колін не гнуть,
Народе мій, клепати дух і волю,
Вміть мудрості у мудрого черпнуть
І не останнім будь в народів вольнім колі.

Хто призначав твоїм синам покірність,
Продажність ботокудську підлаковану?
Він знав давно, що наших сил безмірність
В серцях мужицьких глибоко захована.

О, скільки він людських підслухав дум,
О, скільки він розкрив очей незрячих,
Підвів з колін безвольних і ледачих,
Нахаб і неуків підняв на глум.

І ти навчивсь ходити так же прямо
По тій землі, де Каменяр ходив,
Де він розбитими паралічем руками
Прекрасне древо правди посадив.

ФРАНКО І ЛЕСЯ В КАРПАТАХ

Вони ішли по скелях, де шумів
Могутній Боркут, де високі гори,
На плечах несучи пісні струмків,
З планетами вели переговори.

Світилися їх очі, і були
Високими й святими їх стремління,
І зустрічі в Карпатах їм несли
Великих дум народних воскресіння.

Франкова мужність, ніжність її слів
Зливалися у горах воєдино,
У блискавках їм обрїй заяснів,
Де рвала пута рідна Україна.

Там їх пісні, прозорі, як сльоза,
В орлів учились мужності і злету,
І Лесина нескорена гроза
Була сестрою рідною поету.

*

Обламали червону калину
Людам на розраду.
Залишився один кетяг
Серед всього саду.

І палає отой кетяг,
Красніший за зорю,
Його серцем, його словом
Я з людьми говорю.

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

Ів. Франку

Благословенна самота.
Вона прийшла до нього, узяла
За руку владно і дала
Йому снаги...
Отрутою все тіло напоїла
І розбила
Бездумності найтяжчі ланцюги.
Вона зробила те, чого хотіла:
Прокинулось перо, яке тримали
Його робучі руки. На папір
Поклало вензелі пекучих літер,
І, смуткові душі наперекір,
На струнах вічності заграв безсмертя вітер.

Як грав він, як співав!
Як закружляло
Зів'яле листячко в осінньому саду...
А демон реготався:

— Мало, мало.

Я не таке ще зможу... Поведу
Тебе в її хороми крижанії,
Поставлю білу з мармуру її,
Одну-однісіньку, таку, як ти омріяв,
І от звелю: візьми, зігрій її
Не поцілунками, не дотиком гарячим
Руки своєї! —

Віршами зігрій.

Хай мармурова лялька ця заплаче,
І сльози заблищать з-під оксамитних вій,

І кров ударить в груди і підійме
Холодна статуя хай руки чарівні,
Хай спалить тебе в любовщах, в обіймах.
Вуста, немов троянди у вогні,
До вуст твоїх притуляться і вип'ють
Усю трутизну з серця. І впаде
Оте душевне рабство ненависне,
Отой важкий тягар, що твої груди тисне.
Скажи, поете, вмієш так писать?
Поет мовчав.

Відповідала пісня.

Вона зірвала з вуст її печать,
Дала їм животворної водиці,
А для очей позичила вгорі
Два промінці, дві іскри-блискавиці,
З глибоких океанів — янтарі,
Політ душі й свободу духа — в птиці,
Вогню буремного в осінній багрянці.

І понеслось, і закружляло
В його осінньому саду
Червлене листячко зів'яле,
Серця розбиті напувало,
Любов будило молоду.

ПЛЯШКА МОРСЬКОЇ ВОДИ

Робочий стіл. В уяві — моря гладь,
Пісок і галька, вимита до блиску...
На рейді кораблі, а ген — чайки летять,
Гойдає яхту хвиля, мов колицю.

Зелена хвиля піною скипа,
Мережану вдягає оторочку,
Здається Ользі — це вона ступа
По білому іскристому пісочку.

Сіда на камінь, олівець вийма...
І тут, на березі, склада свою новелу...
Та це в уяві все... А за вікном зима
Мелодію співає невеселу.

Хоч дійсно є пісок, і камінці,
Й вода морська солона, зеленава,
Та це лиш в пляшці тільки, у руці,
А інше — домальовує уява...

Ця пляшка на письмовому столі
Стоїть перед письменницею завше,
І вона бачить море й кораблі,
І надихається, перо у руку взявши.

Не довелось ні разу ще в житті
Бувати їй на березі морському,
Роки спливали в праці, в самоті,
Але нужда не покидала дому.

На подорож не заробила ти
Своїми творами, співачко Буковини,
Ти Лесю попросила привезти
Тобі до хати кримське море синє.

Стоїть воно у пляшці на книжках,
І чуєш ти його гучні прибої,
Його оспівуєш ти, бачиш у думках
І від безмежності п'янієш голубої.

Царівно Буковини! В тишині
Стою, схвильована, в будиночку-музеї...
О, дай же ти хоч крихітку мені
Душі буремної і мужності твоєї!

ЧАКЛУНКА СЛОВА

Жила людина — дівчина і жінка.
Жила чаклунка слова поміж гір.
Як Мавра одинока. Як сторінка
Дівочих мрій. Як Леся Українка
В освіченості й пристрасті своїй.

Дівчата, в котрих мужності замало
Віддять себе до краю, без вагань
Високим злетам, чистим ідеалам,—
Візьміть книжки тії, що вас кохала,
Вона подасть вам вірну свою длань.

Любов її була гірським потоком.
Бридким міщанство їй було і мілина...
Дівчата з серцем чистим і глибоким,
Прийдіть, торкніться вустами, карооці,
До келиха її кришталю чистою вина.

Прийдіть і випийте той келих дум і муки,
Той келих людяності, правди, доброти.
Вона розрадить вас, і візьме вас за руки,
І допоможе все в житті перенести.

Щоб ви — коханому до ніг
Не склали власну волю,
І волі милого — не зажадали теж!
Гірська чаклунка зцілить вас від болю,
Зодягне вас, мов квітку в чистім полі,
Скарбами найпісенніших одеж.

Не хоче быть убогими — візьміте,
Українські горлиці, ті діаманти слів,
Де до підлот і зрад кипить священний гнів,
Свята любов до мови матерів,—
Читайте, перечитуйте, учіте.

Не бійтеся самотності й печалі,
Якщо вам нерозділена любов
На долю випала. Ханжівською мораллю
Не куйте серцю латів і оков.

Вона навчить вас гордості людської
І мужності — що, може, понад сил,
Уділить мудрості своєї непростої,
Покаже вам доріг важкі розвої,
Для лету дасть своїх чайних крил.

ГОСТ

Я хочу піднести чашу
За мову чудесну нашу,
За ту, що з колиски в серце,
Як пісня дзвінка, ввійшла,
Якій солов'їно литься,
Віки не старіть, не в'ялиться,
Що з Мінськом, з Москвою разом
З єдиного п'є джерела.

Я хочу піднести чашу
За мову українську нашу,
В ній гомін Дніпра-Славути,
Дібров віковичний шум,
І велич Карпат високих,
І сили слов'ян розкутих,
І рокіт бандур над шляхом,
І мудрість народних дум.

Підіймемо, друзі, чару,
Щоб жить на землі недаром,
І все, що народ віками
Плакав у своїй душі,
Ми, славні Тараса діти,
Несли, як девіз, по світу,
Так вип'єм за це сьогодні,
Шановні товариші!

БАЛАДА ПРО МАТІР

Мала мати сина. Влітку вечорами
У любистку й м'яті хлопчика купала,
Таланила сина трьома таланами,
В місяця і зірки доленьки благала.

Будеш мати, сину, серце променисте,
Щоб людей любити скрізь у білім світі,
Будеш мати, сину, очі соколині,
Щоб світити людям в радості й привіті.

Будеш мати мову, материнську, рідну,
Щоб її любив ти, як зорю погідну,
Щоб не йшов без роду й племені між люди,
Щоб тебе стрічали всюди без огуди.

Виріс він, як явір, рівний та високий,
По світах подався доленьки шукати...
Повернувся до нені красень кароокий,
І пита у хлопця перед смертю мати:

— Чим же ти, мій сину, людям прислужився?

— Їздив я, матусю; за моря далекі,
Був я у Канаді, був і в Аргентині,
Цвенькав по-англійськи, цвенькав по-французьки,
Панство нашу мову скрізь бере на кпини.

Серце мені,— мовив,— неню, не згодилось,
Люди там жорстокі, добрим всюди горе,

Мова твоя, нене, вже давно забулась,
Бо ніхто по-нашому в світі не говоре.

А за очі, мамо, уклонюсь доземно,
Не досяг би в світі я без них нічого,
— Хай же тобі, сину, буде завжди темно! —
Його бідна мати мовила до нього.

— Краще вже осліпни, онімій, підніжку,
Коли зміг все рідне й ти узять на клини,
Коли в рідну землю ти забув доріжку,
Уподобав сонце дальньої чужини.

Ти людськеє серце обернув на камінь,
А його ж давала я тобі у муках...
Скаменій, відлюдку, і лежи віками
Тут біля порога, ніби каменяка.

...Топче рід великий камінь той віками,
Топче чорну зраду з роду і до роду.
Будь навіки проклятий сестрами й братами
Той, хто смів зректися рідного народу.

МАТЕРІ, ЩО ПОДАРУВАЛА НАМ «РУШНИЧКА»

Д. Є. Майбороді

Хай зацвіта вишневий цвіт
У сімдесят хороших літ,
Де Пелехівка яснокрила,
Весна приходять з даліни,
Де Ваша молодість ходила,
Де народилися сини.

Полями й тихими шляхами
Там знову кличе нас земля,
Синами, гордими орлами,
Вам добре серце звеселя.
Сини в народі славнозвісні
Ввібрали жар людських сердець,
Платон — як птах витає в пісні,
А Жорж — в симфонії митець.

Їх будуть сотні літ співати,
Їм добра слава і хвала,
Та хай же знають: є в них мати,
Хороша мати, мудра мати,
Яка їм серце віддала.

Яка співала колисанку,
Давала скрипочку — творить!
Не раз не спала аж до ранку
В години грізних лихоліть.

І вчила: — Діти, не забудьте
Ту землю, де колись росли,
У цілім світі, діти, будьте
Її посланці і послы.

Так і пішли вони шляхами,
Узявши в руки і в серця
Рушник той, заповіт від мами,
Мов клятву юного творця.

І от із Києва до хати
Той рушничок прослався знов,
Який колись вручала мати,
Де вічні слово і любов.

Нехай земля вам стелить квітом
Оті доріжки, де йдете,
І материнським заповітом
Синівне серце зацвіте.

Нехай в симфоніях глибоких,
Які народяться в синів,
Живе Ваш материнський спокій
І колисковий, ніжний спів.

ПІСНЯ ЗАПОРОЖЦІВ

На горі-горі, на круглій горі
Козаки не сплять о нічній порі,
Козаки не сплять, ще й вітри гудуть.
Ой пора вам, козаченьки, в дальню путь.

П р и с п і в:

Виїжджає Богдан
На буланім коні,
Підіймається він
В золотім стремені:
«Будем бити ляхів клятих,
Україну визволяти,
Будем, друзі, спочивати по війні».
Вирушала в путь Запорозька Січ,
Засмутилася Посполита Річ,
Хлопці з Дону йдуть, ще й коней ведуть,
Утікайте ляшки-панки — бою будь.

П р и с п і в:

Ой не бачить вам
Українських земель,
* Бо зростає на них
Буйнолистий хмель.
Скоро, скоро тобі, пане,
З того хмелю нудно стане,
Ми із шляхти натіпаєм конопель.

Ой не раз, не два вже вітри гули,
Не раз панам Жовті Води були,

І під Корсунем, й під Пилявою
Стрілись ляхи з козацькою славою.
І під Збаражем, і під Зборовом
Били ляхів козаченьки здорово.
Ой ти, конику, вдар копитами!
Утікають ляшки-панки сім раз битими!

ДУМА ПРО КОШОВОГО ІВАНА СІРКА

Що із Криму Сірко іде,
За собою орду веде
Веде орду на припоні,
Наче змії грають коні.

Що він турка конем погнав,
Конем погнав, в полон узяв,
А татара розсік мечем,
Розсік мечем, ще й сікачем.

Ідуть турки попри коні,
Попри коні на ремені,
А татари попри возі,
Попри возі на мотузі.

Пісок очі роз'їдає,
Кривця очі заливає.
Біля шиї аркан в'ється,
Аркан в'ється той турецький,
Веде хана на припоні
Сірко — хлопець молодецький.

Іде полем, як димами,
Веде турка з татарами,
Веде орду й худобоньку,
Ще й султана красну доньку.

Везе жупан та й із хана,
Другий — з самого султана,

Сріблом тканий, шовком шитий,
Соболями весь підбитий.

Сивий коник під ним грає,
Випив води два Дунаї,
Виїв трави дві поплави,
Насміявся із татарви.

Аж до Січі й Чортомлику
Веде здобич він велику,
Ще й козаків із неволі,
Зупинився в чистім полі.

— Я татари мечем розсік,
Я пролив там кривці потік,
Я вас визволив з жінками,
Із дітьми-татарчуками.

Чому пісню не пієте,
Оковитої не п'єте,
Чом не дивитесь в вічі,
Наближаючись до Січі.

Йдіть направо, на десницю,
Ті, кому Дніпро не сниться,
Кому сняться дитинчата
По матері татарчата.

Повкладайте шаблі в піхви,
Шаблі, мною даровані,
Та беріте кониченьків,
В Трапезунді підкованих —

Повертайтеся до Криму,
До татарської неволі,
Відпускаю вас із богом,
Не поганьте свого поля.

Кошового біль проймає:
Йдуть направо, йдуть, о нене!
Серце кров'ю ізтікає,
Серце б'ється, мов шалене.

Розлютився Іван Сірко:
— Ненавиджу нищість тлусту!..
Вийняв шаблю-блискавицю,
Сік зрадливців на капусту.

— Ви не знали отамана,
Ви не знали його вдачі.—
Покотились гарбузами
Бідні голови незрячі.

ДУМА ПРО РОКСОЛЯНУ

А вели її попри возі
На татарськiм цупкiм мотузi,
А вели її попри конi,
На турецькiм цупкiм ременi...
Коли бiгла за кiньми — спотикалася,
Слiзоньками дрiбними умивалася,

Збила нiженьки та й о дорiженьки,
А об терен сколола руки.
Насмiхалися злi ворiженьки,
Будьте проклятi, чорнi круки.

Ишла полем ординським диким,
Ишла шляхом тим Килиїмським,
Чорним шляхом, повитим криком,
Ще й гарячим, як деко, кримським.

А як падала, як хилилася,
Реготалися зайди вражi,
Щоб здобича живою лишилася,
Посадили у чорнi мажi.

Продали у Кафi з худобою
Зизоокому турку в лапи:
— О, таку i султан вподобає,—
Реготалися злi сатрапи.
На невольницькiм ринку зраночку
Продали у гарем султану
Ту русиночку, Роксоляночку,

Ту билиночку тонкостанну.
Повели сім дівиць неторканих
Сулейману Султану в дар,
Спільним ланцем ішли приборкані,
Проклинали Авретбазар.

Привели Сулейману Пишному
Ту русиночку молоду,
Привели українську вишеньку
На дівочу лиху біду.

Як поглянув султан величний
На шовкову її косу,
На дівоче рожеве личко,
На не торкану ще красу,—

Зрозумів: від краси тієї
Діадеми мерхнуть в цариць...
Перед нею, мов перед зорею,
Упадуть навіть євнухи ниць.

Коли б в німбі її волосся
Засіяв золотий сапфір,
То, можливо б, пізнать довелось,
Що ця дівчина є Місафір*.

Він чекає давно тії жінки,
Яку вручить йому кисмет**,
Може, справді це та чужинка,
Передбачена наперед?

* Мудреці султана нібито передбачили йому одруження з чужинкою Місафір.

** К и с м е т — доля.

Не питався в рабині згоди,
Найвеличніший цар царів,
Шаленів від п'янкої вроди,
У пекельнім вогні горів.

Рвав із шиї хрестик цнотливий,
Розплітав золоту косу:
— О русинко моя вродлива,
Де взяла ти таку красу?

Роксоляна

Я з Підгір'я, з Русі червоної,
Де веселки цвітуть ясні,
За татарськими дикими конями
Білий світ потьмянів мені.

Відпусти мене, дужий пане,
На Україну у отчий дім,
Буду вдячна я вік султану,
І онукам, й синам твоїм.

Ну навіщо тобі українка,
Що не хоче зректись Христа?

Султан

Роксоляна — то значить русинка...
Твоя мова і мудра, й проста.
Твої очі — то синій туркус*,
Талісман мого щастя й звитяг,
Береже він від чварів турків,

* Туркус — дорогоцінний камінь, який, згідно з повір'ям мусульман, має багато чудодійних властивостей.

Перемогами повнить життя.
Хочу я, щоб в османську породу
Ти влила свою лагідну кров.
За пісennість твою і за вроду
Дам тобі я багатство й любов.

Русі коси горючим каменем
Уквітчаю в гаремі я.
Над усіх жінок дорога мені,
Ти — і доля, й зоря моя.

Роксоляна

О володарю Заходу й Сходу,
Твоя мова вселяє жах,
Ти — халіф мусульманських народів,
Ти — османів грізний падишах.
Відпусти! Я роками брестиму
До матусі моєї в сльозах,
Покорителю Єрусалиму
І Дамаску, і Мекки гроза...
Ну навіщо тобі русинка,
Мусульманку візьми собі,
Я лиш немічна, квола жінка,
Що в нерівній паде боротьбі.

Султан

Ти владу доводиш до казу...
А чи знає України дочка:
Найбіліша грузинка Кавказу
Терпеливо на мене чека.
Найяснішу зорю Стамбула
Міг би взять я собі в гарем,
Тільки ти моє серце діткнула,
Синьоока Хатум-Хурем...

За вікнами багатого Сераю, за казковими брамами Селяміку, перекриваючи молитви муедзинів, пролунала тиха і сумна пісня невольників. Роксоляна стрепенулася від заціпеніння. Її осінило нестримне бажання пожертвувати собою заради цих знедолених людей.

Роксоляна (рішуче)

Обіцяй же мені, султане,
За покірність й любов мою,
Що невольники християне
Теж пізнають щедрість твою.
Відпусти на Авретбазарі
Тих невольниць, чий чуєш спів,
На Геляті і на Скутарі
Ти розкуй козаків-братів?!
Лиш тоді не втоплюсь в Босфорі,
Стану туркові за жону,
У любові, чи то в покорі,
Падишаху дітей зачну.
Тільки знай, що повік не забуду
Я народу свого й землі,
Хоч тобі уклоняться будуть
Всі народи і королі.
Коли згоден на те, Сулеймане,
То веди мене до вінця,
І хай буде — жона Роксоляна,
А не в пишній кошарі — вівця.

Він хотів їй гукнути грізно:
«Ти смирнішою бути могла б!»
Та збагнув, відступати пізно,
Він — невольниці вічний раб.

Він любив, як ніколи зроду
У житті не умів любити,
Її тиху українську вроду
І бездонних очей блакить,
Її білі тонкі зап'ястя
І тендітний дівочий стан.
Зрозумів — у любові щастя,
Упокорився сулейман.

І схилив падишах коліна
І припав до дівочих ніг.
Не раба — а богиня Афін
На султанський прийшла поріг.

ПІСНЯ ПРО КОЗАЦЬКІ ЧАЙКИ

Гей, як посідало
На чайки козацтво,
В море випливало,
З дніпрового гирла до Босфору
Миттю долітало.

Ой же будеш знати,
Вороже-турчине,
Будеш пам'ятати
День, коли в неволю взяв дівчину,
Спалив рідну хату.

Є в козака сила,
Є в козака правда:
Шабля-блискавиця!
Будеш знати, турку біснுவатий,
Як над ним глузиться.

Вдарило козацтво,
Заревіли хвилі,
Затріщали кості...
На Царград летіли
Чайки легкокрилі
До султана в гості.

З чорного гарему
Бранок визволяли,
Яничарів били.
Ждали ви, дівчата, та й дождались
Чайок легкокрилих.

* *
*

Я бачила у небі журавлів,
Мов по струні вони рівняли крила,
Та зла рука когось із них підбила,
І зойкнув в небі він, і заячів.

Тоді, мов побратими, журавлі
Взяли його на крила, наче брата,
І в даль летить одна сім'я крилата,
«Курли, курли» пославши до землі.

А два із них спустились до боліт,
Взяли у лузі гілку із рокити.
— Тримай у дзьобі, друже наш підбитий,
Курли, курли, лети у дальній світ.

На крилечках, на гілочці малій
Несли його у небі побратими,
І ти гукнув: — Я хочу бути між ними,
Я заздрю їхній дружбі, зрозумій!

О побратими, слухайте мене,
Сини великої моєї України,
Давайте й ми у майбуття поинем,
Мов ключ отой сталевий

журавлиний,—
Тоді ніщо нам в світі не страшне!

СИЛЬНІШЕ СМЕРТІ

* *
*

Минуло стільки літ у самоті...
Не вірила, що можна у житті
Таке перенести,
Таке перетерпіти...
Вже десять раз цвіли і в'яли
квіти,
Але з війни не повернувся ти.

І раптом, що це? Тане в серці лід...
Душа моя звільняється від муки,
І радість перший раз за стільки літ
До мене простяга свої щедротні
руки...

Оглянься! Запитай! Чи це на все
життя?
Та вже розтала в серці крига люта,
І посвітліло все: природа,
гори,
люди...
Назад уже немає вороття!

Хай, мов Снігуроньці, судилось в той же день
Мені прийняти смерть через кохання,
Я йду тобі назустріч, Берендей,
Благословенним будь, любові розквітанню!

ТИ БУВ БИ МОЄЮ ПІСНЕЮ

Ти був би моєю піснею,
Ти був би моєю казкою,
Квіткою щастя пізньою
І голубиною ласкою.

І слів первоцвіт незв'ялений
Підніс би мене на крилах,
І весну, яку пізнали ми,
Я б вічно в собі носила.

Дороги, що ми проходили,
Дзвеніли б, як вірш любові,
І сонце, що з нами сходило,
Горіло б у кожному слові.

І радість, яку ти дав мені,
Лилась би в серця орлині,
І слово, що ти сказав мені,
Збудило б струмки весінні.

І легко б натхнення вилилось
Із серця, зігрітого ласкою,
Ти був би моєю піснею,
Ти був би моєю казкою!..

МРІЯ

Прийди вечірньою порою,
Я буду дихати тобою,
Я цілий світ введу в свою кімнату,
Щоб ти не смів ні миті сумувати,
Я відшукаю всі путі-дороги,
Щоб ти не знав зневіри і тривоги,
Щоб у хвилину зустрічі врочисту
Відчув любов мою велику й чисту.
Щоб горе те, яке ти переніс,
Втопила я у теплій зливі сліз.

Прийди вечірньою порою,
Внеси неспокій із собою,
Не треба слів, мовчи, як і допіру,
Давно я в серці викувала віру.
В своїй трудній, такій тривожній мові
Спинися, любий, на півслові.

Бо все одно я буду так любити,
Щоб почуттів на частки не ділити,
І вірити, коли й не буде віри,
Обкрадена — любитиму без міри,
Забута — довго згадувати буду,
Нестиму вік жагу, а не остуду.

А може, прийдеш ранком урочистим
І поглядом на диво вірним, чистим
Внесеш в мою кімнату стільки щастя,
Що я забуду всі свої напасті,

І хай питають погляди дівочі:
— Чому сіяють так у неї очі?

І та, що ошасливлена надміру,
Нехай побачить це і хай повірить,
Що я від сліз, від зустрічі цієї
На все життя щасливіша за неї.

1951

* *
*

Вітер у шибку стукне,
Вибіжу, гляну знову,
Може, прийшов, хороший,
Ти у мої краї?
Стріну, про все забувши,
Теплим, сердечним словом.
Хай потече розмова,
Ніби дзвінкі ручаї.

І не питаю знову —
Скоро у путь рушати?
І не помічу знову,
Як пролітає час...
Знаю одне: хотілось
Стільки мені сказати,
Тільки, як завше, любий,
Часу немає в нас.

Може, і слів не треба...
Словом не скажеш більше.
Справді, якщо ці очі
Вміють отак брехать —
Хай тільки вітер сивий
Шибку мою колише,
Хай тільки стуку вітру
Буду я вік чекать.

* *
*

Ранку, я серджусь на тебе:
У нього досить, досить
Нечоловічої, звабливої краси,
А ти у очі дивні
Хлюпнув ранкову просинь,
Зронив зорю в волосся
Й сказав йому: «Носи!»

О, день палкий, погожий,
Я серджусь на тебе:
І так в очах у нього
Всесильне сонце сяло
Веселковим вогнем,

А ти його промінням
Позолотив для чогось,
Щоб він на віки вічні
Причарував мене.

Вечоре, серджусь на тебе!
Нащо таємні тіні
Поклав ти на обличчя,
Щоб стали ще миліш
Оці зрадливі очі
І брови соколині,
А щоб моє кохання
Було як гострий ніж.

Де ти, де ти, скажи, в цю сувору і грізну годину,
Може, важко тобі, хіба можна від мене таїть?..
Ти не знаєш хіба, як до тебе душею я лину,
Як я вірю тобі в цю тривогою сповнену мить?

Світлий соколе мій! Не вселяй в моє серце тривоги.
Хіба ж зраджують там, де кохання як моря прибії?
Я б хотіла ввійти в твого серця правдиві чертоги
І не вірить нікому, лише совісті й честі твоїй.

Ти ще вернешся, знаю... Ще положиш на руки гарячі
Свою голову буйну і відчуєш — той час, що пройшов,
Мов кристали, ростив почуття неповторні, юначі,
Що розлука тяжка лише ствердила нашу любов.

А СЕРЦЕ НЕ КАМІНЬ

Летить, мої мрії, летить, золотії,
Червоні троянди в саду розцвіли,
Мої сподівання, думки і надії
На серце питанням тривожним лягли.

Чи можна кохати, чи маєш ти право?..
Де відповідь то́му питанню найду?
В саду духмяніють нескошені трави,
Співа соловейко мені на біду.

Жила ти із згадкою в серці роками,
Приходили весни, шептали:

— Кохай! —

Бо серце не дерево, серце не камінь,
А згадка пекуча на згадку нехай...

Та плинули весни, а серце у скруті
Мовчало, холодне, на заклик весни.
Запізно, запізно, мов повинь, розкуті
В тобі пробудилися мрії і сни.

Я совість питаю:

— Чи маю я право?

Він ділить із іншою радість свою...
А вітер кохання нашіптує травам,
Бентежність вкладає у душу мою.

— Про що ти мене, вітеречку, питаєш,
Хіба ж ти не бачив, хіба ти не знаєш,

Як друзи моєї весни голубої,
Мов соколи, впали в смертельнім двобої?
Давно заросли їх могили квітками,
А серце не камінь, а серце не камінь.

Нарядна троянда шепоче в саду:
«Кохайте, кохайте мене, молоду».
І чую я пісню дзвінку солов'їну:
«Сьогодні прилину, сьогодні прилину».
І стукає в серце жагуча весна
І владно питає:

— Чому ж ти одна?

Я землю квітками услала ще зрання,
Для щастя людського, для мрій і кохання.
Отут би удвох по алеї ходили,
Отут би надвое і щастя ділили,
І квіти надвое, і зорі, і небо...—
А розум шепоче:

«Не треба, не треба!

Тут щастя надвое ніяк не ділить,
Очей його ясних одній не любить».

— Не треба,— кажу я,— не треба нічого! —
А вітер шепоче:

— Спитаєм у нього!..—

Виводить його на узлісся зелене,
І я захлинаюсь від щастя, бо ж бачу
Наскрізь його душу промінну, гарячу
І очі, і очі, що сяють для мене.

І з погляду того стаю я багата.
І ніяк сказати, і ніяк спитати,
І ніяк із ним поділитись думками —
Бо серце не камінь, бо серце не камінь.

* *

*

Облітають на вітрі клени,
Як дівочі мої літа.
Чому ж в грудях моїх шалено
Серце збуджене калата?

Тільки б ти не почув у ці ночі
Калатання його гучне,
Тільки ви, мої власні очі,
Та не зрадьте, бува, мене...

Мов люстерко, дощу калюжі
Відбивають осінню ніч.
Ти розкажеш мені, мій друже,
Як чекаєш із нею стріч.

Про печальну свою розлуку
Мені скажеш ти в ночі ці,
Тільки довго гарячу руку
Не тримай у своїй руці...

Попрощаюся біля хати,
Ухоплюся за хвіртки пруг,
І ніколи тобі не взнати,
Що для мене ти більш ніж друг.

* *

*

То не мед я пила, не слив'янку,
Надивлялась на тебе наостанку.
І ти був, наче хлопчик, радій,
Молодий, молодий, молодий...

За вікном зацвітали герані
На сніжку молодому вночі,
І шуміли дуби на розстанні —
Найрідніші твої родичі.

Ти хотів мені щастя трошки,
А приніс лише згубу-биду,
Бо ж такого котигорошка
Я у світі ніде не знайду!

* *
*

І я підняла б сьогодні
щастя бездонний келих,
Щоб тільки з тобою знову
випить його до дна,
Щоб тільки вернувся до мене
калини зелений шерех
І віра, яка, здавалось,
навіки серця єдна.
Щоб знову були над нами
блакитні, прозорі шати,
Щоб знову сіяв над нами
місяця срібний ріг,
Щоб знову мені здалося:
ти вийшов мене стрічати
І місяць дорогу щастя
кладає нам до самих ніг.
Щоб знову іти без втоми,
здавалось, до краю світу,
Щоб там, де димлять отави,
і там, де шумить прибіїв,
У очі твої безхмарні
хоч вічність мені глядіти
І серце, як власну совість,
навіки ввірять тобі.
І потім нехай здається,
що виресли раптом крила,
І навіть коли під ноги
осінній листок злетить,

Одно пам'ятать навічно —
немарно його любила,
Немарно нам сладо небо
під ноги свою блакить.

МЕДИТАЦІЯ

Не овдовій хоч ти, моя зелена доне,
Поезіє стрічання і надій,
Життя свічадо вічне і бездонне,
Падінь і звершень таємничий дій!

І зачерпни, прошу, в свої прозорі чани
Тремоло солов'їв і слези поколінь,
Троянди запашні, як наша кров, багряні,
І світло дня, і ночі чорну тінь.

Не розірвися ти, моє маленьке серце,
Від непосильних пошуків своїх,
Не заросте повік моє дзвінке озерце,
Не подола мене глумливця жовчний сміх...

Я зацвіту магнолією віку
На України скошених полях,
Мою журбу, мою любов велику
На крилах понесе блакитноокий птах.

* *
*

Ти — злиток сонця,
Ти — вогонь і грім,
Ти — тихий дощик, що напоїть душу,
Ти — зрілий муж, якому все під силу,
І ти — дитя, хлоп'я мале і ніжне,
Ти — шлях в степу, легкий і білосніжний,
І ти — важкий, буремний океан.

Я розгубилася, не можу зрозуміть:
Тобі потрібна мати чи сестриця,
Душа крилата й чиста, ніби птиця,
Чи лід, який ти мусиш розтопити?

Тобі потрібні ніжність а чи гнів?
Покірність і завбачливість чи, може,
Лиш поводитир, який направить зможе,
Той океан, що вийшов з берегів?

VII. КВІТ ПАПОРОТІ

ВІЧНИЙ ВОГОНЬ

Була Україна — облечена рана,
Хрещатий барвінок не смів зацвітати,
Від Літок до Лютежа вдарили рано,
Вогнем за Дніпром заспівали гармати.

Ватутін з бійцями на березі лівім
Дивились, як Київ палає на кручах,
І хмурилось небо в правдивому гніві,
Ридала дорога, курна і горюча.

Човни відпливали, підвладні велінню,
І ранені тяжко змагались з бистрінню,
Неслися Колумби — Івани, Микити,
Щоб знову українську столицю відкрити.

...Від першого танка — початок звитяги.
Відходить у вічність

заюшений кров'ю
Танкіст Шолуденко. Схилилися стяги,
І вічність спинилась в його узголів'ю.

О, як же хотілось бійцям в ту хвилину
Обняти весь Київ, що тлів у пожарі,
Побачити вільною рідну Україну
І маки в садах, що мов полум'я ярі...

Та був лише попіл, і чорна руїна,
Та постать Тараса, що звав на розмову,
І воїна він привітав, наче сина,
І воїн у шані зняв шапку смушкову.

Десь вічний вогонь вже запалював вечір
І ставив стрімкіobelіски героям,
А листя дубове лягало на плечі,
Шуміло й шуміло нескореним воям.

Стираються грані між радістю й болем,
Співає про інше поетова ліра,
Та хай не зітреться у серці ніколи
Людської, великої совісті міра.

Якщо тебе мужність покине крилата,
Байдужість підступить, душа обміліє,
Знайди безіменну могилу солдата
І вічний вогонь, що над ним пломеніє.

1960

ВКРАЇНІ

Вкраїно, матінко моя,
Моя колиско, серцю любя,
Сплітай вінки із листя дуба,
Хай серце радістю буя.

Візьми веселку, впереди
Її собі у стан високий,
Черпни з глибин земного соку,
Себе, вродливу, карооку,
Усьому світу покажи.

Твої вінки зелено-руті
Хай колють вражі очі люті,
А ти барвінком зацвітай,
Заколосися пшеницями,
Та озовися солов'ями,
Та рідним словом з краю в край.

Ти бач яка! В вінках, у рожах,
Житами пахнеш в ранню рань,
Така принадлива, хороша
І для чужинських зазіхань
Така далека... О Вкраїно,
Хлюпни ще піснею пісень,
Війни ще духом тополиним
Та глибочизни козубень
Розкрий для світу. Пурпуровим,
Зеленошатим, калиновим
Озвися словом. Хай і ті,

Хто смерть твою пророчив здавна,
Побачать теж, яка ти славна
В своїй безсмертній красоті.

Хай ті, хто пік тебе вогнем,
Хто висікав на грудях зорі,
Побачать теж, як з кожним днем
Ясніють далі неозорі
І та Україна, що віки
Хилилась в лузі, мов калина,
Звелась крицево крізь роки,
Мов фенікс з попелу руїни.

О Україно! Жить тобі,
Як і твоїй співучій мові,
Аж доки сяють голубі
Небесні шати, і шовкові
Шумують трави, і горить
У небі чиста дощовиця,
А нам довіку пить і пить
З твоїх джерел — і не напиться!

1959

* *
*

Ти не вернешся, юність моя комсомольська,
Не прийдеш у гості, не сядеш до столу.

Ти лежиш у землі, біля древнього міста
Тобольська,
Ти упала в бою за маленьке містечко Шполу.

Ти у Керчі лежиш, і на твій обеліск до схід сонця
Біла чайка сіда, і зліта, і торкається хвилі...

Юні друзі мої, а вже вас і на світі немає,
Ви жили, як уміли, незабутні, хороші, милі.

У Прилуках за школою сад наш роняє ранети,
Ми садили його в тридцять другому році
важкому.

У колгоспах над Удаєм ставили наші пікети,
І Дмитро Сагайдак не вернувся тоді з нами
додому.

Він лежить у Густині, де трава монастирська висока,
І монаха, що вбив його, кості давно вже зітліли.

У боях за Прилуки Світлана лягла кароока,
Степаненко Любов в літаку над Невою згоріла.

Ти не вернешся, юність моя із значком
комсомольським на серці,
І не підеш в село прочитати на сцені Сосюру...

Скільки вас полягло у важкому життєвому герці,
В нелегкій боротьбі, у годину важку і похмуру.

Чим же я відплачу, що живу, і люблю, і любима,
Що зроблю, щоб не сором до могил підійти
найдорожчих?

Ой життя, ой життя, не лети, наче часечка, мимо,
Бо над юнню мою кров'ю змите знамено
полоще!

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ

О ніжний Ніжине, я знов сюди прийшла
У літній день, коли цвітуть каштани,
Щоб знов згадать, як тут війна гула
І від пожарів біла вишня в'яне.

У дні війни я бачила отут
Сліпого хлопця. Йшов він по дорозі
Зажурений, в надії і тривозі,
Тяжкий для себе вибравши маршрут.

І вів його хлопчина-провідник,
Підпасок у подертій одежині,
Вің руки грів маленькому хлопчині,
Я зупинилася. Сліпий за рогом зник.

Та це ж Батюк, відомий адвокат!
Учився в Києві, його я добре знала!
Кудись його лиха година гнала
За місто, в ліс. Чи ж вернеться назад?

О Якове! У школі ти не раз
Нас чарував відвертістю прямою,
І зрячі, ми тягнулись за тобою,
Здавалося, ти знаєш більше нас.
Ти йшов тоді у ліс, де Стратилат,
Твій командир з іменням, як із казки,
З плечей могутній знявши автомат,
Тобі давав попити воду з каски,
І обіймав, і дякував при всіх

За ту важку дорогу непосильну,
І жартома казав, що ти двоожильний,
І виряджав у дальню даль доріг.

Ти був сліпим. А знав, де ворог наш,
І хоч носив, як старець, торбу вбогу,
А не гвинтівку грізну й патронташ,
І брав лиш добру пам'ять у дорогу,
Щоб послужити людям у житті —
Про ворога відомості пекучі,—
Тебе таки спіймали уночі
І розстріляли в полі біля кручі.

Я чую знову підлий голос тих,
Що жовчю ллють на наші мирні брами.
Приходь же й мертвим, Якове, до них,
Удар їх безпомильними словами!

І хай їм сором душу пропече,
Отим люцям, що встигли вже забути,
Від чого кров сторіками тече
І йдуть сліці в неходжені маршрути.

1958, Ніжин

КВІТКА ГОРІННЯ

Пам'яті Я. Гордієнка

Море шуміло: «Шу-шу, шу-шу,
Милості я не прошу».

Йде Гордієнко Яша, йому лиш сімнадцять літ,
Вітер встеля під ноги каштанів оббитий квіт,
Топчуть гестапівці квіт той ногами,
Чобіт чужинця топче,
Шепче квіт пелюстками-вустами:
«Подібний до нас ти, хлопче».
А Яша: «Подібний, подібний,—
Хоче сказати в одвіт.—
З квіту будуть каштани,
Хоч німець затопче квіт,
З каштанів будуть деревця — людині втіха й затіння,
А з серця, з мого гарячого серця
Виросте квітка горіння.

Така, що візьмеш її у руки,
І дужим стаєш, і двожилым,
І сам забуваєш найтяжчі муки,
І силу даєш безсильним».
Залізо кладуть до тіла,
Червоне, мов сонце на сході,
І тіло уже почорніло,
А ти не гукнеш: «Годі!»
А ти — із вуст ні пари...
«Нічого я вам не скажу!»
Мертвим ляжеш на нари
І шепчеш: — Я бережу,

Я бережу вас, друзі мої хороші,
Мої комсомольці, мої зв'язкові, листоноші,
Тих, що листівки писали, рейки зривали толом,
Тих, що клятву давали
Бути завжди з комсомолом.

І згадує Яша: місто.
Скрізь язики огненні.
Порох і дим повисли.

Містом ідуть полонені.

Рідні йому, найдорожчі,
Наші солдати милі,
Море за ними плаче,
Б'ються у берег хвилі.
В кожного дома — сім'я,
В кожного в серці — мука.
А в тебе відвага твоя,
Та ще у руках каменяка.

Іх п'ятдесят. Голодних.

Два конвоїри ситі.

Камінь зліта, як бомба.
Падають німці вбиті.

Хто це зробив?

Він — Яша,

хлопець шістнадцяти літ.

Значить, є чого жити!

І ширшає зразу світ.

Іх п'ятдесят. П'ятдесят полонених на волі.

Це ж п'ятдесят коханих знімуть із серця болі.

Це ж п'ятдесят малят зможе сказати — тато.

Так було Гордієнком шлях партизана почато.

А так закінчено:

Море. На ногах криваві штиблети.
Здирали із ніг його шкіру, а Яша шептав:

— О, де ти,
Де ти, мужність моя найвища, квітка людського
горіння,

Топчуть фашисти квіти,
З квітів зросте насіння,
З серця, з мого гарячого серця
Зійде троянда весіння.

...Море шуміло: «Шу-шу, шу-шу,
Милості я не прошу».

* *
*

Палає Гус... Вогонь — стина вогонь...
Хіба для того вкрав ти, Прометею, його в богів?
Кривавий піт із скронь
Стіка в борця за правди пропілеї.

Старенька мати стиха підійшла
І в'язку хмизу кинула під сина,
І зайнялась, і попелом зійшла
На ньому ізотліла одежина.

— O sancta simplicitas! * — мовив він.—
О простота свята, тебе не скоро
Людська любов земна зітре на порох
Серед усобиць і жорстоких війн.

І ти встаєш, о простота свята,
Простягуєш свої старі долоні,
Коли беруть твої скарби бездонні
І пісня нені попелом зліта.

Ну, підкладіть же хмизу, підкладіть,
Коли отецький дім в огні палає,
Коли сміливці націй і століть
Вериги рвуть. О простота свята!

* Свята простота (лат.).

МИ — КОМУНІСТИ

Ми не приховуем, що труден битов шлях,
Що знали ми і голод, і безхліб'я,
Та ми топтати вміли непотріб'я,
Зривать бур'ян на зораних полях.
Ми — комуністи. Ті, що умирали в бою,
І знов підводились, і знову йшли у бій,
І революцію взяли собі судьбою,
Як ту весну в червоний грозівій.

Поглянь назад. Ти бачиш шлях тернистій.
Були обніжки,— став привільний, вільний лан.
Ми — комуністи, ті, у кого совість чиста,
Що вигоїли вже немало смертних ран.

Ми — комуністи. Ті, кому стріляли в груди
За те, що день і ніч ми думали про те,
Як ми комуною орати й сіять будем,
Як труд наш у віках достатком проросте.
Щоб хліб був кожному так, як повітря,— вволю,
Щоб, як повітря, він не обділявся в пайки,
І щоб не слъози й піт за те лились по полю,
Щоб людський труд став вільним і легким.

Ми — комуністи. Знай, пощади тим не буде,
Хто забува цих слів великий мудрий зміст.
Забудь себе — хай щастя мають люди,—
Тоді ти будеш зватись комуніст.

БЕСІДА З АФРИКАНЦЕМ

— Що вам сподобалось в Києві?

— Ваша роса...

Ваші каштани.

Ваші двірці білостінні.

Дівчина біла, її золотиста коса,
Все мені мило в вашій чудовій країні.

Дівчина... Так я собі уявляв українську весну:
На рукаві її квітнуть троянди Дніпрові,
Мов соловейко, пісню співа голосну,
Музика, музика, музика

в кожному русі і слові.

В Африці рідній спалює сонце росу,
Тут, на Україні, очі омив я росою,
Ніби прозрівши, дружби черпнув я красу,
Музику, музику, музику

я повезу із собою.

Музику слів, музику потиску рук
Білих, і жовтих, і чорних таких, як у мене,
Співи дайри і гітари задумливий звук,
Серце, що б'ється з радості, ніби шалене.

Тут я побачив здійснену мрію свою:
Вільні народи, як брат біля рідного брата,

Разом плекають різноплеменну сім'ю,
Музика, музика, музика

лється у серце крилата.

ДУБ НА ХОРТИЦІ

Могутній дуб. Він півтисячоліття
Стоїть на Хортиці, роняє жолуді.
Він простяга могутні руки-віття,
Купає їх у дощовій воді.

О дубе, дубе, хто тобі дав сили
Устояти проти вітрів і злив?
Мабуть, земля, яка тебе зростила,
Мабуть, народ, який тебе садив.

Тебе хотіли німці підкопати
І вивезти від наших рідних піль,
Але тобі судилося стояти,
Приймать гостей хороших звідусіль!

Таким от дух свого народу бачу,
Не сточить його шашіль і черва.
Як дуб оцей, міцну він має вдачу,
Вона завжди нетлінна і жива!

* *
*

Син забув свою матір. Засмутилися липи в саду.
Заросла споришем його стежка до рідної хати.
А старенька давно од вітрів похилила на ходу,
По ночах і по днях вигляда його бідная мати.

За сльозою сльоза. Навіть камінь вона
пропекла...

І травиця зросла, тими слізьми рясними полита.
А синка все нема. Він дорогу забув до села,
Він забув, як шумить смужка теплого стиглого жита.

Коли матір забув і ту хату, де ти народивсь,
То не важко забудь і ту землю, де виріс ти змалу,
І ту мову дзвінку, що від неньки почув ти колись,
І ту пісню просту, що матуся від серця співала.

Коли матір забув, тоді що ж дороге ще тобі,
Що у серці твоїм ще лишилось святе і високе?
Доживай, мов будяк, закохавшись в самому собі,
Не напоять тебе вже землі життєдайнії соки.

ДІВИЧ-ГОРА

* *

*

Люблю тебе далеко вдалині,
Коли лишаюсь з ніччю наодинці,
І день встає у палевій хустинці,
Люблю тебе, і ти один в мені.

Люблю тебе, коли зоря встає,
І море віє свіжими вітрами,
І дальній простір тане поміж нами,
І ти один ідеш в життя моє.

Люблю тебе... Зі мною лише ти...
Люблю я так, як лише той полюбить,
Хто горя чашу вип'є — не пригубить,
В найбільшій в світі муці самоти.

ТИ МЕНЕ КЛИЧЕШ

Ти мене кличеш звечора й зрання,
 Ти мене кличеш пізньої ночі,
Ти мене кличеш в ясне розсвітання,
 Думи мені повіряеш пророчі.

Сосни хитнуться над ганком стривожені,
 Місячним сяйвом у сутінь обліті,
В мислях ти йдеш на дороги неходжені,
 Бурю чекаючи в синій блакиті.

‘Ти мій тривожний! Ти мій м’ятежний!
 Тиша ж навколо — а серце нуртує.
Б’є у литаври степ прибережний,
 Скорою битву глибинами чує.

Ти мене кличеш звечора й зрання,
 Мужність свою і завзяття гартуючи.
Не обманю я твого сподівання,
 Спокій м’ятежного серця вартуючи.

Кину для тебе я працю й спочинок,
 Вірші залишу іще ненароджені.
Лиш боротьба без вагань і зупинок,
 Разом шукать нам дороги неходжені.

Разом пливти і не спати ночами,
 Чесного гніву свого не тамуючи,
Може, своїми слабкими руками
 З серця твогою знімаю я камінь,
Серце ж те буйне,
Серце нуртуюче!

ДІВИЧ-ГОРА

I

Яка ота Дівич-гора,
Куди мене ведеш ти, любий,
Та ще й цілуєш міцно в губи,
Де вік кохання не вмира?

Там зорі падають із неба,
І я дивлюсь лише на тебе,
Щоб стать не світлим днем твоїм
І не годиною розради,
А цим зеленим зорепадом
У ріднім небі голубім.

— О, де була ти, де, скажи,
Як промінь гаснув на калині,
Коли я правду сторожив...
Чом не прийшла ти в ночі сині,
Немов вечірняя зірниця,
Сюди, де пахне медуниця,
Не стала тут плече в плече,
Де дикий вітер так січе,
Що можуть встоять тільки дужі,
До сліз і горя не байдужі?
Так от вона, Дівич-гора!
Дівич-гора на диво дивна.
По ній я йду, мов королівна,—
Любові близиться пора.

— От і прийшла ти жданим ждана,
Моя кохана несміяна,

Моя задумлива і строга,
Моя любов і недотрога.

Як материнська ласка ніжна,
Тут материнка білосніжна
Тобі вклоняється до ніг,
І зацвіта петрів батіг,
А в небі падає зірниця,
І гостро пахне медуниця,—
Тут все, що я в душі зберіг.

II

Так от вона, Дівич-гора!
В росі сльозин єдина квітка,
Моя незв'ялена лелітка,
Немов розплата за роки
І за дівочі чисті мрії,
За дні печалі молодії,
Що тут скінчилися-таки.

Як тепла купіль з молока,
Стоїть задумлива ріка,
І кручі сивого Трипілля,
Немов євшан — чарівне зілля,—
Тебе зовуть... Рідіє мла.
Це ж рідна мати — Ярославна —
Тобі клуночок подала
На тім валу Трипільськім.

Люті

Неслись з Славутича вітри...
То ж зупинися тут, замри
І слухай вітру шум, світання
І хвилі тужне колювання.

На гору цю, неначе мати,
Тебе прийшла Вкраїна звати,
Коли і Київ, й Богуслав
В огні фашистському лежав,
Вона стояла до кінця,
Дівич-гора. Гора оця.
Як діти, їй вклонімся свято!

Так от вона, Дівич-гора!
Я посаджу тут кущ калини,
З тобою ми над світом линею —
Таке кохання не вмира.

В тії калини на зорі
Нахилиш ти тремтливу гілку
І з неї виріжеш сопілку...
О, що ж то грає? Кобзарі
Чи серце любляче, гаряче?
Чому вона сміється й плаче
На Див-горі, Дівич-горі?

* *
*

Хай мені насниться
Знов Пуща-Водиця,
Зеленаві сосни при воді,
Де стіка по зрізу
Золота живиця,
Де ми йшли з тобою молоді.

Де писав ти вірші
На зеленім листі,
На зеленім листі, ще й на пні,
Де густа ожина
В чорному намисті
Наколола рученьки мені.

Хай запахнуть тонко
Маслюки жовтаві,
І з-під дуба гляне боровик,
Зашумлять під вітром
Сосни зеленаві,
Пролуна журавки тихий крик.

Буде щастя повне,
Тихе, невимовне,
Те, що в серці й нині бережу.
Прочитаю вірші,
Що їх звать «любовні»,
І спасибі осені скажу.

* *
*

Одружуся я з мрією смілою, чистою,
Будуть дружками в мене слова чарівні,
Хай ідуть за любов'ю моєю врочистою,
Хай озвуться піснями в мені.

Може, зрадиш? Так я ж одружилася з мрією!
І не може довіку тут бути забуття.
Ти став піснею серця, моєю надією
Не на день, не на рік — на життя!

* *
*

Не спохмурюй свої брови
Край цієї діброви,
Не кажи слова привітні
Птахоперелітні.

Знаю я ціну коханню
І ціну розстанню,
Той, хто любить, той не зрадить
І другим завадить.

Знаю я ціну вузлові,
Що навік зав'язано.
На ці стежки барвінкові
Іншим статъ заказано.

Може, з серця блиски впали,
Як душі корали,
Ти збери їх обережно,
Щоб не повтікали.

Хай сьогодні ще похмарить —
Полюби навічно.
Бійся серце розбазарить
Стрічно-перестрічно.

* *
*

Я, мов німфа Каліпсо, в сапфіровім гроті триматиму
Тебе, мій коханий, щоб ти не дістався нікому,
Піснями пісень тебе, дорогий, чаруватиму,
Зроблю у тім гроті завісу із блискавки й грому.

Та роки минають, і я сумувать починаю
По тих каравелах у буряних водах безмежних,
Де спінені хвилі до самої щогли сягають,
А їх капітани сміються із нас, обережних.

* *

*

Візьміть у мене все, та не беріть любові,
Без неї я зчорнію і впаду.
О, ви щасливі, юні, чорноброві,
Не погасіть мою ясну зізду.

Одну-однісіньку не заберіть — благаю,
Знічев'я так не затопчіть в багно,
А я для вас зігну веселку в маю,
Розмаю-квіту кину у вікно.

ЕДЕЛЬВЕЙС — КВІТКА КОХАННЯ

(Пісня)

Плаю виткий і зелені гори Карпати,
Як я люблю вашу красу дзвінку,
Верховино, як же тебе не кохати,
В горах стрімких я чічку зірву гірську.

Той едельвейс я приколю на крисані,
І по селу гордо піду один,
Чічку гірську я подарую коханій,
Тій, що зійде сонечком з полонин.

Вечір настав, на зарінку вже пісня лунає,
Зорі з небес падають в тихий став,
Вийди мерщій, це ж вівчарик тут пісню співає
Той, що тобі квітку кохання дав.

* *
*

Коли я бачу іншу в самоті,
Таку, як я була колись, печальну,
Я хочу їй сказати в мить прощальну:
— Чи стріла ти любов свою в житті?

Чи гідна вона помислів твоїх?
Чи не мілка? Чи думкою не скніє?
Палає полум'ям і розумом ясніє?
Тоді люби! І це не буде гріх!

Не допусти, щоб туга і печаль
У самоті тобі сточили груди,
Неси, неси свою любов між люди,
І хай себе тобі не буде жаль.

Бо твій вогонь не попелом впаде,
Від нього, може, гілка забрунькує,
Він, мов бальзам, чиєсь життя злікує
І на вершину сміло поведе.

Та тільки бійся завжди мілкоти
І почуттів, що втислись компромісно.
Помре міраж, та буде вже запізно
Свою любов у світі віднайти.

* *
*

В Кончі-Заспі загорілись клени,
І листки, мов лати з міді ковани,
Над сосновим видивом зеленим
Все летять, летять, мов зачаровані.

Падають на озера свічадо
Тихі-тихі, як осінні думи...
Закричали з голоду галчата,
Жолудь впав на землю з тихим сумом.

Я іду з тобою, і здається,
Ти притих, неначе ліс по осені,
Рідко, рідко усміх твій проллється —
Чистий промінь у небесній просині.

Але раптом спалахнеш кленово ти
В запалі нестерпному, юначому,—
Рано, рано лаштувати проводи
Клену златолистому, гарячому.

* *
*

Пролетіли роки, наче коні,
Коні буйногриві за рікою,
Вже беруться, любий, твої скроні
Першою смутною сивиною.

А у пісні ходиш гармоністом,
Молодим, іще двадцятилітнім,
І слова під небом зоряним
Заквітають, як сади у квітні.

VIII. ГНІЗДО ГОЛУБКИ

ГНІЗДО ГОЛУБКИ

Кажуть, в шоломі Марса, бога кривавих воєн,
Чиста голубка біла гніздечко собі звила.

І не пішов у походи бог грабежу й розбою,

Не сотворив для світу

свого найбільшого зла.

А я сиджу і гадаю: що ж буде для світу нині

Отим гніздом у шоломі, що спинить війну ракет,

Що дасть закоханим сина, а батька — малій дитині

І зробить гніздом голубки найкращу з усіх планет?

Я бачу ту силу зримо. Вона вже послала в небо

Своїх посланців блакитних — розвідників дальніх зір.

О Земле, моя плането!

Вона збереже для тебе

Усе найсвятіше в світі,

А ти вже тому повір!

1960

ПРОЛОГ ТРАГЕДІЇ І ПЕРЕМОГИ

Мені Гарсія Лорка явився в піснi
Перед тим, як на розстріл його мали повести
з в'язниці.

— Романсеро циганський, хочеш бачити зорі ясні
І напиться води з дзвонкової своєї криниці? —
Запитали жандарми у нього.

— О, спасибі, сеньйоре. Я досить напивсь
Сліз солоних в моїй дорогій Андалузії:
З андалузської канте хондо — глибинної пісні,
З вуст сігірії — циганки з срібним співучим
серцем,

З ронсельванського місяця,
З хвилі моєї Севільї,
З Гвадалквівіру прозорого.

До схід сонця, вночі, під вітрів голубливі волторни
Його вивели в поле:

— Йди, романсеро убогий! —

Ой Гренадо, Гренадо, ти проспала співця
неповторного,
Тож гітару бери з його рук і за нього співай край
дороги.

Куля груди пробила... Фредеріко упав і
піднявся:

— Мене поховаєте стійма під оцими оливами,
На жовтому хижому вітрі, що завтра стане
червоним,

Лучників ваших настигне моя саета *.
А хочете, я заспіваю романс про іспанських
жандармів:

Їх коні чорні-пречорні,
Серця їх із шкіри змія,
Надійний їх череп свинцевий,
Заплакати жандарм не вміє.

Фалангіст наступив широченним своїм чоботищем
На поетові груди і вдавив його в землю Гренади.
Із землею він зрісся. Вітер волі над горами свище...
Ти сильніший ніж бог, Фредеріко,
Твоя пісня — серцець барикади.

* Дослівно — стріла, але водночас і іспанська народна пісня.

ТРОЯНДА БЕЛОЯННІСА

Я зірвала троянду, червону троянду...
Вона дихала ще ароматом землі,
Ароматами саду, озоном грозових розрядів,
Невловимими запахами любові.
Вона була сама, як почуття
Ще не розказане, не усвідомлене,
І через те невимовно прекрасне.
Було у ній щось від життя,
Короткого, як мить, і неосяжного, як нескінченність...
Троянда... Я впізнала її!
Це та, яку тримав Белоянніс,
Притискаючи до серця,
Коли його вели на страту.
Це та одна, повторена у всіх садах землі,
Говорила з судьями своєю чистотою,
Гармонією ліній, неперевершеністю форм.

Троянда... Оспівана всіма поетами,
Змальована всіма художниками
І музикантами покладена на музику.
Троянда Белоянніса...
Він вмер, щоб ти цвіла
В малому палісаднику і в пишному саду,
На голубім Кавказі
І в сонячнім Криму...
Щоб тебе тримала наречена
У білім платті, і артистка, й мати,
Що народила світу дитинча.
Троянда... Ти говорила з судьями тоді

Від імені всього живого, безсмертного.
Ось чому тебе одну
Підсудний взяв собі за оборонця
Проти гармат і тюрем,
Проти параграфів, і кодексів, і суддів,
І їхніх електричних ешафотів.

Я знов і знов вдивляюся в твій пурпур,
А ти цвітеш всепереможним квітом,
Немов саме життя.
Цвіти — не відцвітай!

1956

МАДОННА НА ГРАТАХ

Мов біле фламінго, стоїть Іонізу *
В білім тюремнім одязі;
Втислась лицем у ґрати...

Еллі, Еллада, лада —
Слова, що пішли у безвість
Разом з гвоздикою Нікоса...
Мадонна з картини Рафаеля
Стоїть, розіп'ята на ґратах.
Коли Белояннісу вирок читали,
Дитя повернулось у лоні,
Коли Белояннісу в спину стріляли —
Еллі стала мадонною.

Хто ж вирвав дитя з рук молодї мадонни?
«Злочин, злочин», — ридає земля Белоянніса.
Ніч над землею Геракла чорне спустила крило.
Є тільки біла сорочка, на чорних розіп'ята ґратах...
— Мадонно, де ти? — Тужить вдова —
Еллада...

1962

* Еллі Іонізу — дружина Белоянніса.

ОКО ДРАКОНА

Малому Нікосу * місяць здається оком дракона.
Таким він побачив його крізь вікно каземату...
Місяць блищав, як око тюремного сторожа,
Коли той дивився крізь вічко тюремних дверей.

В малого Нікоса серце зросло з гвоздики,
Яку тримав Белоянніс в останні хвилини життя.
Він чує, як Греція б'є в барабани землі:
— Де ти, новітній Геракле, предтеча свободи?!
З'явися, я жду!

* Нікос — син Белоянніса, якого Еллі Іонізу народила в тюрмі.

ЧЕКАЮТЬ МЕРТВІ

*Грецькій письменниці Дідо Сотіріу, сестрі
дружини Белоянніса Еллі Іонізу, що вихова-
ла малого Нікоса*

Земля скривавлена, скривавлена земля
І хижа кліка за плечима короля —
Ось що ти маєш, Греціє печальна!
Героїв опору у тюрми шлють скоріш,
Для них наточено подвійно гострий ніж,
Судьба Маноліса знаменна і повчальна.

Дідо Сотіріу, ти принесла в Москву
Свою любов, і душу вольову,
І ненависть до ворогів Еллади,
Від Нікоса усмішку і привіт,
Його душі гарячий первоцвіт,
Юнацьких мрій червоні барикади.

«Чекають мертві...» Мертві довго ждуть
Дев'ятибальної небаченої бурі,
Афінами вони щонаочі йдуть
Скривавлені, вимогливі, похмурі.

То муж сестри з гвоздикою іде
І кличе, кличе плем'я молоде,
І Белоянніси вже зводяться стіною.
То юний Нікос руку простяга:
— О, не засни, Вітчизно дорога!
Я не заснув, я, батьку, йду з тобою!

Сестриця Еллі стогне із тюрми:
— О, не засніть, за все в одвіті ми,

Борітесь до останнього дихання...
Бо мертві ждуть! —
Акрополь віковий
Прислав дочку до берегів Москви,
А Греції — все мариться світання.

ДЕЛЕГАТКА ВІКУ КАМ'ЯНОГО

Іріон золотий йшов по мармуру залу кремлівського...
Новий, атомний вік зустрічався з старим, кам'яним.
Йшла по плитах Кремля донька берега

індонезійського

І Нової Гвінеї, що тихо принишкла за ним.

Гулко били у мрамур її дерев'яні сандалі,

Вони зроблені каменем — у двадцятий космічний

наш вік,

Було сарі з трави, і лиш брязкальця мідні й медалі

Йй в Гвінею привіз біло-білий чужий чоловік.

Він точив її кров — а лишив мішуру цю блискучу,

Він від нафти жирів — а конав золотий Іріон.

Донька джунглів несла на Конгрес свою правду

горючу, —

То був вік кам'яний, як забутий століттями сон.

1964

ЖІНКА В ЧОРНОМУ

Як вона ридала, як ридала
У двірці Кремлівським між сестер...
Над Іраком чорна ніч стояла,
Чорний ворон крила там простер.

Другу її викололи очі,
В рани свіжі насипали сіль,
Не давали спать йому всі ночі,
Ах, Салям Аділь, Салям Аділь.

Пам'ятаєш, вийшла наречена
І гукнула через ночі злі:
— Буду ждять, і ти чекай на мене,
Найширший друже на землі.

Це ж за те, що був ти комуністом,
Загубили роки молоді.
Сльози покотилися іскристі,
Дві руки — мов білі лебеді.

Підняла Таміна їх над залом,
І стояли всі, неначе мур,
Йй серця відповіли хоралом
Нових злетів і майбутніх бур.

Жінка в чорнім, жінка із Багдада,
Як вона нам горем помогла,
Африканка з нею стала рядом,
Уругвайка руку подала.

І зронила Валя Терешкова
Кришталеву чисту сльозу.
...І була твоя, Таміно, мова
Громом, що народжує грозу.

ДІВЧИНА З ДОЛИНИ ГЛЕЧИКІВ

Долина Глечиків прислала жовту дівчину,
З очима, як у сарни, із лицем
Богині древньої. То Азія невивчена,
Яку Пракситель вирізьбив різцем.

О жовта Лі-лі-ліліє,
Була ти, мов перлина,
З материка, понад яким гули
Чужі залізні птиці, що людині
Примари стронцію і смерті принесли.

Твої вуста згоряли калиново,
І ти була вся повна сподівань,
Оливкова, гаряча, і шовкова,
І трепетна, неначе дика лань.

Незнане диво! Може, ти жар-птиця
З кометами замість дівочих брів,
А попід ними б'ється та іскриться
Твого народу вистражданий гнів.

1964

ЛАСТІВКА БЕЗ ГНІЗДА

Вдова Те Гі Чена — поета Кореї...
Є вдови юні, немов дівчата.
Вдова поета... Я дивилась на неї,
Вивчала життя ще тільки почате.

Почате — і зламане, немов лілея,
Почате — і кинуте вітрам під ноги.
За чорними віями стояла Корея,
Ії пожари, її дороги.

Вона казала: — Він героєм загинув.
Є в мене друзі, і все ж — я одна...
Я рощу його сина, кохану дитину,
Над усе ненавиджу я слово «війна».

Бо нігде подітись від серця квиління,
Минають, як тіні, мої літа.
Я б розказала усім поколінням,
Що найстрашніше в житті — самота.

Я, ніби ластівка, що не має гніздечка,
Усе б хотіла летіти вдаль.
Бува, навіть сина мале сердечко
Не може розвіять мою печаль.

В Те Гі Чена є збірка, «Пектусан» зоветься,
Коли мене стомить життя океан,
Коли моє серце від туги рветься,
Я хочу бути — як Пектусан! *

* Пектусан — гора в Кореї.

* *
*

Вони стоять — не люди, муляжі,
Індійці мускулісті, бронзотілі
На острові Амігіно. Мов ножі,
Про них пекуча згадка. Жаль, що білі,
Америку відкривши, цей народ
Стоптали, поламали навік-віки.
Немає більших на землі підлот,
Як вбить народ — маленький чи великий!

ЧОРНА РІКА

Щоб очі Конго, бува, не зійшли,
Щоб серце Лумумби в братів конголезців не вибухло
гнівом,
Щоб чорні пігмеї за ніч не зросли на титанів,—
Стрілили в серце Лумумби.

А що, як він, мертвий, воскресне
І чорна Африка стане буремною хвилею?

Мало убити... А що, як чорний чаклун зцілить
і мертвого?

Мало спалити... А що, коли попів Патріса
Постукає в груди народів Банту,
Як попів Клааса?

Можна віддати собакам...
А що, як то духи чорної Африки,
Які не розірвуть його, а воскресять?

Страшне їм і мертве тіло Лумумби...

Хай пожере його кислота!
Африко чорна! Ти ще не знала такої купелі...
— Чи розчинилося тіло? — дзвонили щодня
телефони.

Чомбе не злазив з провода, таємні приймаючи
шифри.
— О боже, нарешті,— мовив на треті сутки і міцно
заснув.

Вилили в воду розчин людського тіла
І здивувались, отетерілі:
— Повінь... Звідки така нестримна кипуча повінь?—
Тіло Лумумби стало безмежним потоком,
І чорна ріка конголезька вийшла з своїх берегів!

ЧОРНА КІПРІДА

У неї був білим лиш Берг Слонової Кості,
Золушка чорна сльози в пісок лила.
Дерли із неї шкуру заморські гості,
Кожна свиня — пісок до неї тягла.

Африко, сестро! Чорна землі перлино!
В красі своїй чорній ти нині явилася світу.
Встала з колін. Гордо розправила спину.
Вийшла, як з піни морської прекрасна Кіпріда.

«ПУРПУРОВІ СЕРЦЯ» *

Від битників на бруках світових
Потоншав камінь. Випито в пивницях
Вина до біса, бренді й коньяку,
І ходять у вихлястому танку
Лунатиків отетерілі лиця.

Жреці безділля, як вам допомгти?
Затягнуті в лабета наркоманів,
Зжовтілі від пустої маяти,
Від власної своєї глупоти,
Від плетива підступності й обманів.

О, як ви очманіли, глухарі,
Від «пурпурових серць» — тії отрути,
Яку підсунуто замість червоних дій
Довірливості вашій молодій,
Замість питання — бути чи не бути?

Замість геройства — просто героїні!
Замість червоних зір — ці пурпурові
Червоні кульки чорної біди,
Що вичавлять з вас мужності сліди,
Останні краплі бунтівної крові.

* Їх можна зустріти щосуботи і в неділю, вночі і на світанку в районі Соґо в Лондоні. Вихляста хода, помутнілі від безсоння очі. Вони вже очманіли від «пурпурових сердець» — наркотику, який перетворює людину на лунатика, без волі і почуттів. С. Нікольсон (Голова студентської спілки КПІ Англії).

Та вам встає навпроти інший світ,
Той антисвіт, могутній, як потоки,
Який змете з землі старі Європи
І тих, хто виносив гнилий, нікчемний плід.

Ви вже не люди — манекени — битлз,
Без поривань, без синіх океанів,
Печальні завсігдатаї, мерці!
Ви данціг-клубів зморщені сліпці,
Поховані у трумни ресторанів.

НА РУІНАХ БУДИНКУ ГЕЙНЕ

Недавно на Болькельштрассе в Дюсельдорфі підірвано два меморіальні будинки Генріха Гейне. Тепер на батьківщині Гейне не залишилося жодного меморіального будинку великого поета.

Тут дім стояв вже майже двісті літ,
Порушив вибух тишу Дюсельдорфу,
В нім Гейне жив з малих дитячих літ,
Земля розверзнута лежить чорніша торфу.

Каміння, дим... Щоб стерти навіть слід
Від барабанщика боїв несамовитих.
Та кров бійців замучених і вбитих
В його піснях пала, мов стиглий глід.

Спинися, перехожий, і поглянь:
Ну що тих Гогенцоллернів свавілля?
Вільгельмів зло? Тевтономанське зілля
Озвалось вибухом у червількову рань.

Спалити й дух Сілезького повстання!
На попіл юду! Пам'ятники геть!
А пісня Гейне, піднята з вигнання,
Поборює фашистську чорну смерть.

Войовнику за правду і свободу
Не на вогні горіти — а в серцях!
Й «Зимова казка» світиться в очах
Великого німецького народу.

СЕРЦЕ ШОПЕНА

Досягши генієм ясної височизни,
Вітрами гнаний в дальній світи,
Він серце заповів перенести
У рідну землю рідної Вітчизни.

О серце генія, хоч зустрічало ти
У Франції свою печальну тризну,
Хоч геній залишив свою сивизну
В Парижі — місті снів і маяти,—

Тобі лежать в Варшаві молодій,
Видзвонювать у далі невідомі,
А сам Шопен, неначе чародій,

Стоятиме у кожному нашім домі,
Щоб повелить — ридай або радій,
Оновлюйся в моім вогні і громі!

1958

БІЛЯ СКУЛЬПТУРИ ЖІНКИ

Я дала вам життя, поборники правди,
Гіганти людської мислі, мислителі і вчителі,
Робочі і хлібороби, і вам, молоді космонавти,
Зодчі високого неба, і вам, співці й ковалі.

Я жінка. Від мене беруть всі начала
І пісня поета, і тихого саду шум,
Висока любов і складність твого інтеграла,
Великий учений, володарю людських дум.

Ніжність — це жінка. Самопожертва — це жінка,
Мадонна — це жінка з малим дитям на руках,
Свободу теж зображують в образі жінки,
Ї стоїть вона на п'єдесталі, як наша надія в віках.

Я вірю, мене, вродливу і ніжну, як скрипки струни,
Поставлять на площі Ніжності в Києві над Дніпром,
І буде на Площі Вірності стояти дівчина юна,
З Святістю материнства, з гордим високим чолом.

ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ

I

У неї серце чутливе, як скрипка Страдіваріуса,
А очі — великі сполохані птиці.
Вони бувають в туманнім серпанку, як море вечірнє,
Бувають спокійні, як синя задумливість гір,
Й мінливі, як ватра на білім зимовім снігу.

Вона вся, як свято, несе себе, ніби веселка,
В ній тайна велика життя,
Материнства, любові й самопожертви
І вся вона — це сподівання чудес!

II

До неї торкнулася підла рука самодура:
Була вона, ніби лілея, що пахощі всі віддала
В кімнаті тісній, в гнилій кушиновій воді,—
Така беззахисна проти людської підлоти.

Здавалась шедевром чийсь нездійснених, перерваних
снів,
Розбитим свічадом дівочих прозорих надій,
Долиною маків у час полудневий,
Коли облітають від вітру на них пелюстки.

ГОСПОДИНЯ

Будуть дошки, мов віск, буде скло, мов кришталь,
Скатертина, мов сніг,— своїх рук їй не жаль!
Вона стеле сім'ї простирадла хрусткі,
У неділю спече запашні пампушки,
Вона їсти наварить, накриє на стіл,
Своє серце розділить з тобою навпіл.
Це ж без неї, мов пустки, стояли б доми,
І учені мужі не здавались людьми.
Вони, справді, удома, мов діти малі,
А від неї і світло, й меди на столі.

— Побутовщина, скажуть, можливо, мені
Ті, хто любить борщі й пироги запашні.—
Про таке і співати не гоже, мовляв,
Я б сонета про Марса та зорі утяв!

Я і зорі люблю, та скажу до пуття:
Що той Марс, коли там же немає життя!
От як зійде туди господиня земна,
Все по-своєму зробить й на Марсі вона.

А поки що вона, як весела бджола,
Стільки радості нашій планеті дала!
Інженери й поети, творці й королі,
Що могли б ви без неї, хазяйки землі?

О, ЯК ВИ РАНО ПОСТАРІЛИ...

Не дивіться у люстри, мої однолітки,
Я привикла по-іншому душі читать...
Ні сивини не свідки, ні зморшки не свідки,
Як ви вмієте ніжність свою роздавать.

Я не вірю, що очі — це дзеркало серця,
Скільки бачила я легковажних жінок,
В яких очі були мов блакитні озерця,
А душа — як засохлий нікчемний сучок.

Скільки бачити інших очей довелося,
Полинялих і просто некрасивих очей,
Були стомлені лиця і сиве волосся
Від роботи важкої, безсонних ночей.

Як роздарювать вміли вони себе людям,
І великим ідеям, і так — доброті,
Їх бентежним серцям було тісно у грудях,
І вони найраніше старіли в житті.

Вони людям служили не так, як портшези,
А як служать дороги, віадуки, мости,
Їх старили не роми, коктейлі, шартрези,
Не безцільність пустої, як нуль, маяти.

Їх старили труди, і їх думи глибокі,
І безсоння,

як вічність, плодівите й бездонне!..

І любов їх безмежна,

і їх творчий неспокій,

А серця їх світили, немов лампіони.

В них бувають часом невиразними лиця,
І сухі голоси, і утома з очей,
А за всім тим — така невичерпна скарбниця
Із думок, із діянь, із глибоких речей.

Їм не скажеш: а ви збереглись не по роках,
Бо обличчя в них зоране плугом турбот,
Уклоняються люди їх душам глибоким,
Що пройшли крізь терни по дорогах щедрот.

ПРО ШУБИ ІЗ ЛЕОПАРДА
І ЗНАМЕНИТИХ ЖІНОК СВІТУ

В польськiм журналі «Кобета і жице»
Я прочитала, що шуби із ягуара
Є в чотирьох знаменитих жінок на землі:
Сореї — жінки іранського шаха,
В пані Кеннеді, в Ліз Тейлор, в графині Монако...
Сміялась і плакала я з наївності тої людської.

Ха! Шуби із леопарда!
А знаєте ви, у кого є серце з алмаза?
А воля із карборунду, а нерви — із струн золотих?
В Надії Заглади — селянки, яка не читає,
А голос її слухають вчені й міністри!
В Євгенії славної, у Долинок знаменитої,
Яка у радянськiм парламенті нашiм
Немов королева проходить — і всі укланяються їй.
У Ладані — жінки з Карпат,
Що мудра й проста, немов Діоген.
У Степаниди Виштак, погруддя якої
Бронзою сяє у ріднім маленькiм селі.

Не шуби із ягуара, а зорі із неба
На груди злітають до них.
Не золото й розкіш дарує їм славу,
А рідна земля і труд — найсвятіше в житті.

Лінії рук їхніх чесних — сліди дорогої землі,—
Розкажуть усім: вони найщасливіші в світі.
І горді, й величні, й красиві, й прості.
Бо є чим гордитись. Краса їх земна — незаперечна!

Вона у пшениці, у хлібі, у колосі золотокосім,
В блакиті дитячих очей, в молоці материнським.

А шуби із ягуара здаються нам шматтям нікчемним
На їх золотому кришталевому прозорому тлі.

СОЛДАТУ ВІЧНОСТІ

Я покладу свою долоню вірну
На твій портрет і на твої зіниці.
Твої реліквії, твої порохівниці
Нам дорогі навіки і безмірно.

Солдате вічності! У юнім шовкобров'ї,
В твоїх очах зіходяться світи.
І світ на тебе дивиться з любов'ю,
Бо молодим лишивсь назавжди ти.

Вже діти вирости. Вони вже старші тебе,
А ти такий, як в ті суворі дні.
Тобі старість не можна і не треба,
Солдате, що загинув на війні.

В дубовім листі, в китицях калини
Висить портрет солдата на стіні.
Там бог висів. Тепер тобі, людино,
Складають люди шану по війні.

Вродливий хлопче! В сине надвечір'я
Зіходяться вдовиці і діди,
Вони тобі висловлюють довір'я,
Сміливому і юному завжди.

Твої гвинтівки і твої тротили,
Твоя високість, мужність, кров твоя —
Планету і людину захистили,
Щоб хліб родив і світлий день бував.

І небо щоб не падало криваве
На яблуні, на теплі груди трав,
А сонце сходило, велике і ласкаве,
Де ти вмирав і смертю смерть поправ.

Наш воїне, надіє і вірадо,
Як високосний рік на сто років,
Як стійкості людської барикади,
Як наша ніжність, людяність і гнів,—

Підводься з мармуру, із бронзи, з блискавиці,
Стискай гвинтівку й вічне знамено,
Бери свій гнів, свої порохівниці
І тих, що вже загинули давно,—

Лиш не бери живих і карооких
В ту вічну путь без снів і вороття...
І стань, пророче всіх земних пророків,
На варті тиші, сонця і життя!

1955

* *
*

Люблю я ранок.
Серце аж прозориться,
І легко дишеться, і легко так говориться,
І слово леться — чисте, як струмок.
І геть зникають всі мої обиди,
І вороги, достойні лиш огиди,
Не йдуть тоді до серця і думок.

І серце, що натовлене роками,
Війною, і розлуками, й плачем,
Співзвучно б'ється з чистими думками,
І затиха його гіркотний щем.

І ти встаєш, як вимитий росою,
Забувши всі дрібниці й суєту,
Як в перші дні кохання. І з тобою
Я по життю так легко знову йду.

Люблю я ранок. Сонце прив'ядання
Він начища до блиску і краси,
І наша пісня, звісно, не остання,
У нім звучить на повні голоси.

ІХ. ПІСНЯ І ХЛІБ

ЯК ПАХНЕ ХЛІБ

Як пахне хліб? Ви знаєте, як пахне хліб?
Диханням сівача, вогнем безсонних діб,
Трудом і творчістю, людським гарячим потом,
Він пахне солодко, як пахнуть меду соти.

З труда важкого виросло зерно,
Із дум і помислів — достаток, блага світу,
І хліб зійшов, як гімн весні і літу,
Запах в печі, як молоде вино.

Він пахне степом, сонцем у жнива,
Коли, мов князь, сповзає із лопати...
Вже хліб печуть, і дух життя багатий
Поволі завойовує права.

Чи капустяний лист, чи лист в печі печей,
Чи хліб на двох, чи на велике місто,—
Та пахне він завжди єдиним змістом:
Трудом безсонних ранків і ночей.

Будь сівачем, і хай життя твое
Насущний хліб, а не кукіль дає.
За хліб і сіль, що маєм від народу,
Віддаймо кров гарячу, а не воду!

БАЛАДА ПРО ХЛІБ

Хліб говорив, що земля овдовіла,
Що світ розколовся й рука селянина
Покинула землю, покинула діло,
Вбиває, і нищить, і творить людина.

Така дерзновенна була її мрія,
Така небуденна, така войовнича:
І волю здобути, і землю засіять,
І мати державу свою трудівничу.

Був хліб тоді в сумці заплічній солдата
Скупим сухарцем чи окрайчиком вбогим.
Лежала земля, як неприбрана хата,
Голодні, як тіні, брели по дорогах.

Жувала матуся шматок для дитини,
Для нас, що в колисках стрічали світанок,
І корчилась в муках голодна людина,
І з голоду пухла, й вмирала на ранок.

А ми підростали, малі, тонконогі,
За хлібом у черги збиралися в ночі,
І наші батьки, сухоребрі, мов йоги,
На хліб той святий видивляли всі очі.

Нам непманська булка у горлі стояла,
Як посвідки в школу дали комнезами,
Бідняцька земля, як вдова, бідувала,
Її не підіймеш лише мозолями.

І знову був хліб, наче гість у хатині,
І знову ми пухли на хліба скорині,
І знову ми мерли, і знову, і знову
Про хліб починали й кінчали розмову.

Лягла нам на стіл паляниця пахуча,
А вже над землею збиралася туча,
І нам, що вже майже були з калачами,
Він знову сухариком снівся ночами.

І знову без хліба голодні вмирали,
І знову ми землю свою не орали,
І знову ми думали думу, і знову
Про хліб починали й кінчали розмову.

І карточки хлібні ті, двістіграмові,
Ніколи із пам'яті, певне, не стерти,
І ночі блокадні, і стужі зимові,
І голос жорстокий голодної смерті...

Був хліб з остюками, з лущинням, з травою,
З половиною, з тирсою був, з лободою,
З пшоном, з чечевицею — злий, кислуватий,
По хлібові вміли ми долю читати.

Так, хліб і пісня, труд важкий і мрія —
Вони вставали разом з протиріч,
Коли на ноги зводилась Росія
І Цюлковському писав листи Ілліч.

Дивись, літописцю, май мужності досить,
Щоб правду сказати і внуку, і сину.
Сьогодні вже нива, як море, колосить,
На стіл запашну кладемо ми хлібину.

Що важче зростало — міцніше стояло,
Що трудно давалось — те в серці зосталось!

Мов сонце, заходь, палянице, в господу,
На щастя, на долю, на вічність народу!

1961

* *

*

Вічний художнику, де ти? Стань мені

вчителем знову...

Кажуть, створив ти статую — пісню свою чудову,

Тільки мороз ударив — міг би спотворити диво,

Зняв ти із себе ковдру, вкрив ти її, вродливу.

Ти врятував мадонну, сам же замерз до ранку.

Тільки її, прекрасну, люди знайшли на світанку.

Вічний художнику! Вчи нас

, бути, як ти, у праці.

Жити і вмерти для пісні,

а не заради овацій.

1965

* *
*

Хочеш мови пізнати скарбницю,
Приїзди у Прилуки мої,
Тут вона — як вода-срібляниця,
Як прозорі дзвінкі ручаї.

І виходить Наталка із хати,
І виносить вам кухоль води,
І така в неї мова багата,
Хоч в словник її, чисту, введи.

І такі в неї вислови славні,
Хоч записуй їх зразу в роман,
А які в неї думи державні,
А який почуттів океан!

Не засиджуйся довго в столиці,
Приїзди у Прилуки мої,
Мова тут — як вода-срібляниця,
Як прозорі дзвінкі ручаї.

БАЛАДА ПРО ПОЕТА

Була ріка — ну, звісно, як ріка,
Текла собі між долами й горбами,
Прийшов поет — і синь її легка,
Мов чари голубі, проллялась між рядками.

І осягнули всі її красу дзвінку,
Ту широчінь, що схожа з серця летом,
І кожен знов відкрив собі ріку,
Побачену й оспівану поетом.

Дзюрчав струмок — ну, звісно, як струмок,
Пили усі сріблясту прохолоду,
Прийшов поет — і задзвенів рядок,
І оспівав його блаватну вроду.

І люди йшли під гору ту стрімку,
І знову всім незвідані красоти
Відкрилися в маленькому струмку,
Не бачені, не зрозумілі доти.

Жило собі дівчатко молоде,
Ходило на роботу і з роботи,
Прийшов поет і в нім побачив те,
Чого усі не помічали доти.

І всі побачили красу непоказну,
Ті руки золоті, меткі у всякім ділі,
І заспівали пісню голосну
Про дівчину із тихої Орлі.

Щасливий той, кому пером дано
Небачене у звичному відкрити,—
Його словам судилось вічно жити,
З роками лиш міцніти, як вино!

1960

УКРАЇНСЬКИЙ ХЛІБ-СІЛЬ

Білою хлібиною, силою земною
Ми віншуем гостя, просимо до хати,
Нехай чорна хмара плине стороною,
Хай не заважає гостя частувати.

На рушник розшитий кладемо хліб з сіллю,
Щоб легка дорога слалась на Україну,
Щоб і в нашій праці, і в гучнім дозвіллі
Шанували в світі над усе — людину.

Вийде вона в поле, переоре ниву,
Кине в неї зерно — піднімайся, колос!
Щира була праця,— добре буде жниво,
Славить людські руки жайворонка голос.

Зерно по зернині з колоска здобуде,
І відсіє кукіль у погожу днину,
І обжинки справить, і співати буде,
Перемеле жито, ще й спече хлібину.

І коли виносить жінка кароока
Ту пухку хлібину з тихої господи,
То — невтомна праця, то любов глибока
Вам, сусіди добрі, не лихі народи.

А тому, хто прийде лицеміром в хату,
Є дарунки інші — в них вогненна сила,—
Вміє частувати, вміє й воювати
Та людина мирна, що жита скосила.

Тим, хто в нашу землю підкрадеться вовком,
Є в нас мудрий атом — стрінем, як годиться,
На рушник, що шитий заполоччю й шовком,
Тільки вірним друзям ляже паляниця!

КОЛИ ПЛАЧУТЬ СЛОВА...

Плачуть слова, плачуть гіркими сльозами,
Як діти, народжені і кинуті на поталу:
«Нас так багато, нас так багато вже написали,
А глузду в тому так мало, а змісту так мало...

Обережніше з нами,
Ми ж не сміття, ми — слова,
Ми могли б спелити, і воскресити,
І підняти на найвищі висоти...
Але нам не дали вогню!
Забрали усі права!
Ми пустопорожні, як соти без меду,
Як соти...

Нам гірко вмирати тут, на поличках,
у куряві,

Нам іти б в століття,
Захоплюють і дивувати,

А ми — неначе живі,
Але й не живі!
Ми просто — безкрилі слова,
Нам треба вмирати...»

Чорнило, не лийся!
Пера, не смійте писати!
Коли холодна рука, холодний розум
Слову дає життя.
Он гляньте — слова, мов роти

Літери, мов солдати,
А думка така тривожна,
Мов серця живого биття.

Ми теж хотіли б такими потрібними бути,
У кожному домі знайти для себе куток,
А нас обминають,
А нас не приймають люди...
Ми ж просто — слова,
Слова без великих думок!

* *
*

З гнізда малі злетіли солов'ята,
І солов'їха струшує крило.
Вже не звучить зворушлива кантата,
А солов'я неначе й не було.

А інші птиці, як весною, жваво
Виспівують... Та хто їх пісні рад?
Лиш солов'я кантату величаву
Зберіг в душі осінній тихий сад.

* *

*

Я бачила якось ворожія,
Він на сопілці грав, і вилізла змія
У нього з кошика, і слухала любовно
Його мелодію, людського смутку повну,
І не кусалася... І думали усі,
Що зачарована вона тією грою,
Поезією чистою, тонкою,
Милується у тій простій красі.

Не вірте, люди добрі, у брехню! ♪
Сопілкаря не довела до згуби
Глуха змія лише тому, що зуби,
Отруйні зуби вирвані у ню!

РИЛЬСЬКИЙ ДАРУЄ СЕЛУ РОМАНІВЦІ ПІАНІНО

Він вже старий і сивий, як Бетховен,
Привіз в Романівку до школи піаніно,
Він Глінку, й Лисенка заграв, і Гулака,
І усміхнулись люди так гостинно,
Коли по клавішах його легка рука,
Як човничок, злітала і ниряла
У звуки, в гнів, у радість та любов.
Душа поета кликала й ридала...

Усім здалось, що разом з ним зайшов
До клубу Мусоргський з Бетховеном, і Глінка,
І Лисенко з'явивсь через роки
В «Безмежнім полі», й Леся Українка
Ішла через романівські бузки.

Розвішав він мелодії шовкові
Для серця дорогого «Рушничка»,
І вже Малишко встав на тому слові,
Максима руку трепетно шука.

Співали всі, аж задрижали стіни,
Серця топилися, немов на сонці віск,
І падала підлота на коліна,
Над геніями — зводивсь обеліск!
Ставки романівські повнішали від співу
І зацвітали бези вдалині,
В останній раз він був тоді щасливим
В своїй бузковій рідній стороні.

НАРОДЖЕННЯ ПОЕТА

Ховали Лисенка, неначе козака.
Поклали трумну генія на воза...
І золота Софія лляла сльози
За тим, чия дорога не легка.

Впрягли волів у воза, повезли...
І плакали, як діти, малороси.
Були такі пекучі їхні сльози,
Що і бруківку навіть пропекли.

Співали пісню: «Буду я чи ні
На Україні жити...» Запалили
Свічки волам на роги. В тишині
Везли співця до темної могили.

А за труною йшов і наш Максим,
Що був, як син, у Лисенковій хаті,
І сльози теж ковтав солонуваті,
А пісня йшла, мов посестра, за ним.

І слава йшла похиlena услід
За возом, що належав козакові.
Побачив Рильський — ноги аж до крові
У неї збиті від жорстоких бід.

— Чи ти б пішов зі мною напрямки?
Та знай, у кров зіб'єш, поете, ноги...—
Та він не знав вже іншої дороги,
Бо то був шлях України у віки.

Бо то був шлях не в трумну, а в життя,
У вічність української колиски.
Важкий, як біль, але без вороття...
Так був народжений

поет України —
Рильський.

1964

ЛИСТ З УКРАЇНИ

І. С. Ковловському

Здалася пісня Ваша мені святом...
Веселим святом на українській ниві.
Так хороше Ви вмієте співати,
Що люди з того робляться щасливі.

Що сивина? То, може, сніг біліє,
А літепло Ви всім роздарували.
Звучить високе мі, і серце мліє,
І Берендей із казки йде до зали.

Ах голосе! Яка всевладна ніжність!
Ви роздаєте перли й діаманти.
Яка нудна мені сьогодні книжність,
Вклоняються Вам генії й таланти.

Ну зачаровуй, пісне: «Я не знаю,
Чи буду жить в Україні, чи ні...»
Над Вами білі вишні зацвітають,
Над Вами в'ються стьожки весняні.

Дівочі стьожки... Сині і червоні,
І вишиванки, й маки у косі,
І України мають вічні коні,
І Дніпр шумить у молодій красі.

Іване ще й Семеновичу! Літо!
І канівська Тарасова гора,
І знов, як в шістдесятім,— медоцвіти,
І Ваша пісня там, біля Дніпра...

Чи знов приїдете?

Денцівочка зрадіє...
Тарас чека... А те мале дівча
Вже косу заплітає і зоріє,
Своє кохання вперше зустріча.

Ми б вислали Вам коні-блискавиці,
Під ноги простелили б рушничок,
Зустріли б Вас вкраїнки-ласкавиці,
Ми б маками прикрасили лужок.

Далеко десь, далеко тануть звуки
І рвуться на Україну сюди.
І людське серце з довгої розлуки
Везуть до нас тривожні поїзди.

1964

Вона його далеко закатрупила
І на уста повісила замки,
Важкі замки мовчання і брехні.
З легким, невинним серцем Катерина
Писала до Вольтера і Дідро,
Перед люстерком сукні приміряла...

А він, мислитель, сивий чоловік,
Оплакував в печері рід козацький,
І Наливайка в мідному бику,
І четвертованого люто Сулиму,
І Павлюка, й Підкову... Ой, великий
Той список обезглавлених звитяжців,
Що на царів ішли і королів...

Писав у пам'яті... І ждав: настане день,
Він вийде із печери, з кам'яного
Того мішка, де ніг не простягнути,
Де на усенький зріст йому не встати,
Як і його народу... Ох, як підступають
До горла нечистоти... Їх — гора!
Коли б то вижити скарлюченому, в муках,
Щоб записати рахунок поколінь...

О царю, царю! Ждав він сто років,
Щоб дарував «всемилющий» волю...
Як дивувався душитель Олександр,
Що старець міг прожити стільки літ!

Не повернувся до дому, а писав...
Боявся, не встигне... Довгим був сувій
Обид старечих, довгим заповіт.
Вмираючи, віддав на Україну
Своє останнє слово козакові,
Що мусив ще побачити Дніпро.

Ти наказав втопити корабель...
Лежить на дні, в холодному потоці,
Той довгий список Калниша старого,
Ще хтось його підійме й прочита!

НЕ БІЙТЕСЯ ЯСКРАВИХ КОЛЬОРІВ

Не бійтеся яскравих кольорів:
Червоного — то колір зір, світання,
То колір битов, мужнього повстання,
То колір перемоги і єднання,—
Не бійтеся яскравих кольорів.

Блакитного і синього — то є
Надій людських висоти неминучі,
То неба шмат, що виринув з-під тучі,
То голубі експреси швидкойдучі,
Не бійтеся яскравих кольорів.

Бузкового й зеленого і ще
Жовтогарячого, як сонце у блакиті:
То пшениці, веселкою обвиті,
Ліси осінні, сонечком наліті,—
Не бійтеся яскравих кольорів!

Дівчата, вибирайте їх собі
На хусточки, на плаття, на жакети,
Нехай милуються художники й поети
На ваш вогонь у молодій плавбі!
Не бійтеся яскравих кольорів.

КРЕДО

Навчилися всі римувати,
І трудно уже розібратись,
Де серце і щире, й багате,
Що хоче за правду змагатись,

А де — наче крига холодне,
Підвладне лиш власній вигоді,
І що йому справа народна,
Він — власної слави добродій.

Невігласи ті, що хотіли
Прожити тепліше та тихше,
У храмі поезії сіли,
І кожен вже «творить» і пише.

Узять би байдужих дубцями
Прогнати з величного храму,
За те, що назвались «співцями»,
Ні глузду не мавши, ні тямую.

Поезія — це, щоб ви знали,
Не скит для безвольних і кволих,
А духу народу аннали
І битви великої поле.

МОНОЛОГ АБСТРАКЦІОНІСТА

Ретрогради ви, ретрогради,
Бо на ваших полотнах люди,
Просто люди, нормальні люди,
І дерева стоять у листі,
І річки, як в житті, в блакиті,
І зірки зорять променисті,
І синіють волошки в житі,
Ретрогради ви, ретрогради.

Ми ж новатори, абстрактисти,
Ви не знаєте, з чим нас їсти,
Як дивитись, як оцінити,
Бо не ви, а ми ерудити.

Видає вас фотографічність,
А за нами космос і вічність,
Кібернетика, фізика квантова,
І премудрість глибока Кантова,
І відносність Ейнштейна з нами,
А ви кажете — просто плями.

Ні, не плями, то справжні атоми,
Знаєм в світі вже так багато ми,
Бачим те, чого ви не бачите,
Ви давно вже нічого не значите,
Ретрогради ви, ретрогради.

В нас новаторство — в вас тенденція,
Ми не даром інтелігенція.

Ви є маса, а ми — елітові,
Б'єм поклони старому світові —
Модерністам Далі, фавістам,
Ну і прочим модерним «істам».

Не Рембрандти, звичайно, не Фідії ми,
Так за те серед нас є медіуми,
Віщуни спиритично моднії,
Що нам ваші смаки народнії,
Ретрогради ви, ретрогради.

СИВАШІСЬКА БАЛАДА

Омельчуку із села Строганівки

О, гниль Сиваша, і ропа, і вітри,
І валу турецького гадина чорна,
І ноги у ранах...

Хоч плач, хоч умри,
До серця ніхто не пригорне.

І він по коліна в солонім вариві
Бродив, загубивши годинам лік,
А десь кохана в далекій Варві
Його чекала за роком рік.
Там сад вишневий, суцвіть липнева
І трави-отави по самі груди,
А тут лиш травка кермек сталевий,
Гнилого моря солоне блюдо.
Там десь зозуля було на вулиці
Лічила теплі весінні дні,
А тут карачка в поліні тулиться,
Мартин горює у вишині.
Орел ковильний впаде із неба,
Неначе коршак, худий і хижий,
Ропа і сльози були для тебе,
Та не для тебе — вода і їжа.

Не дочекалась Оксана друга,
Схилилась в праці, змарніла в горі,
Її в могилу поклала туга,
А ти все бродиш в Гнилому морі.
«А де ж зарібки, старий байбаче?» —
Сміявся з себе в гіркім осмутку,

А серце квилить, а серце плаче,
Немов там солі пекуча грудка.

* * *

Що ж, заробивши короб горя,
Пора б і в путь на Україну милу,
Та тільки раптом озвалось море,
Людською мовою заговорило.
І що в тій мові, хіба ж узнаєш,
Лиш серце щемом озвалось ново:
«Невже ж ти далі оці покидаєш,
Чонгарські люстра, ковилу шовкову?»
І водорість в морі запахла тонко,
І вітер його зупинив на ходу:
«Прощай,— сказав він,— мила сторонко,
Звідси я не піду».

Так і лишився в селі недалньому,
Лиш тільки б вітер морський вдихати,
Лиш тільки б думи свої печальні
Від моря брати, до моря слати.

І раптом, що це?

Громи ударили,
Радість вогнем опалила груди,
Пішли робітничо-селянські армії
На смертний бій із ворогом лютим.
А в ніч глуху до Остапа в хату
Ввалились хлопці. На шапках зорі.
— Веди,— говорять,— ти мусиш знати
Усі дороги в Гнилому морі.
— А ви ж за кого?
— За землю, за волю,
За бідних таких, як і ти.

Рушай! —
І він повів їх по чорному полю,
По солоному дну Сиваша.

І вдруге, уже в Вітчизняну, до нього
Знайшли наші хлопці знов дорогу.
— Чи піде? — питають.
— Ясно, піде!
Рад послужити радянській зброї.—
Так воно вийшло, зробили діда
Воїни-хлопці справжнім героєм.

А я стою і дивлюсь на діда,
Очі печальні, слова скорботні.
Ніхто до нього тепер не приїде,
І він помирає такий самотній.

ВЕЛИЧАЛЬНА КОРОВАЮ

Короваю ти наш, короваю,
Із колгоспного урожаю.
Бгаєм, бгаєм, ніяк не добгаєм,
Що нам діять з цим короваем?

Короваю ти наш, короваю,
Ти не маєш кінця ані краю,
Бо велика у нас родинонька,
Бо хороша у нас господинонька.

Щоб від тебе столи вломилися,
Щоб тебе всім селом ми наїлися.
Коровай не влізає до печі,
Поспішаймо, бо скоро вечір.

А ми піч по бокам розсунемо,
Коровай на черинь засунемо.
Гарна, гарна пшениця в артілі,
Шишечки — мов дівчата білі.

Гарна, гарна в колгоспі пшениця,
Коровай наш — немов жар-птиця.
Не дивуйте, добрії люде,
Бо на той рік ще кращая буде.

* *
*

Бережи любов глибоку
Від недосвіту морозу,
Від чужого злого ока
Бережи її, як рожу.

Бережи її від спраги,
Від нудьги і від безділля,
Від невігласа-стиляги,
Від бездумного свавілля.

І зумій, коли це треба,
Бачить світло, а не тіні,
В передгроззі клаптик неба,
Що чарує в голубінні.

Бережи своє кохання
Більше успіху і слави,
Більше власного бажання,
Більше гордощів лукавих,

Бережи любов глибоку
І від зради, і від муки,
Від того одного кроку,
Що призводить до розлуки.

І вона тоді з роками
Не змарніє, не розлюбить,
Ніжно ніжними руками
Обів'є нас, приголубить!

НАДВЕЧІРНЯ РАПСОДІЯ

Ти так належав лиш мені,
Як може клен належать саду,
Слова, як сплески вогняні,
Здавались дивом зорепаду.

І все проходило крізь нас,
Крізь нас з тобою, щоб потому —
Іти від дому і до дому,
Служити людям без прикрас.

До нас у хату звідусіль
Пливло людське многоголосся,
І був для них в нас хліб, і сіль,
Й сердець не вибите колосся.

Як розуміла я тоді,
Що не належиш ти нікому,
Мов бригантина по воді,
Ти плив у далеч невідому.

І ти — не ти... Любові світ
Я випивала в пісні гождій,
Поезій ніжний дивоцвіт
Зривала я, мов дикі рожі.

А ти — тривожних днів дитя —
Лежав у світу на долоні,
Несли тебе гривасті коні
В книжки, в пісні без вороття.

Спадала ранками жага,
І я несла свою офіру
Парнаським жадібним богам
І підіймала з твані ліру.

Я все збагнула, я пройшла
Через життя важкі голгофи
І Правди вистраждані строфи
Уже без тебе віднайшла.

Колючу, гостру, наче біль,
Я понесла свою зигзицю,
Ніким не прийняту сестрицю,
Як матері сумну тужіль.

Ну ж зупиніться, гайдуки!
То ж тільки — пісня. Кризь роки
Вона — безпомічна дитина —
До серця людського прилине
Із каламутної ріки.

❖ ❖

❖

Коли тебе чекаю я вночі
З великою тривожною любов'ю,
В моєму серці сходяться мечі,
Й воно само до ранку сходить кров'ю.

Мабуть, тому тривога нам дана,
Щоб оновлять любов в її горнилі,
Щоб промовляла в радості і в силі
Вона, як вічні древні письмена.

* *

*

Ти любиш землю, де зростав,
Де плюскотить блакитний став,
Де од села і до села
Доріжка в полі пролягла,
Серед гречок, серед житів,
Серед густого ячменю,
Де гріють руки пастушки
Біля веселого вогню,
Де йдуть корови з молоком,
І пахнуть трави кізяком?

Ти любиш стежечку оту,
Що йде із хати в цілий світ,
Веде у юність золоту
З твоїх дитячих світлих літ,
Хоч скільки пройдеш ти доріг —
На отчий вернешся поріг?

Ти знаєш хлібові ціну,
І піт солоний на чолі,
І тих людей, що борозну
Вели плугами у ріллі,
І тих людей, що орють, жнуть
І хліб на стіл тобі кладуть?

ЗЕРНО

В старезній амфорі обвуглене зерно,
Що зберігалось двадцять три століття,
Я бачила недавно. Там вино
Колись шуміло юно. Лихоліття
Промчалися. Змели з лиця землі
Міста й народи, вежі і темниці,
Опочивальні царські, і царів,
І славу їх тлетворну, і гробниці.
А це зерно, як витвір трударів
Лишилося, щоб нам сказати велично:
«Лиш труд людський живе на світі вічно».

ГАРЯЧЕ СЛОВО

Відвернись від мене, слово,
Коли думка — мов полова,
Вітер дуне — і розвіє,
Зерна правди не посіє.

Пригорнись до мене; слово,
Коли ти впадеш грозово.
І чийсь запалиш груди,
І підеш гулять між люди.

Будь кресалом і оралом,
Проти ворога забралом,
Будь і сповіддю, й клятьбою,
Й просто — людською судьбою.

* *
*

Так гарно пишуть тепер поетеси
Про оту, завітчану рожами — розпусту-любов,
Що я пожаліла, чому поминув отой час,
Коли я могла, не соромлячись, свято
Співать про коханця,
Якого лиш в мріях наснила.

Та нам не до цього було,
Коли трасуючі кулі
Світили доріжки кохань,
І ми цілували у вічі мертвих —
Своїх і чужих...

А потім звістка про смерть
Вривалась в серця дівочі
Розривними, болючими кулями...
Старіші — сивіли,
А ті, що здавались ще зовсім дівчатками,
Вплітали у коси довічні жалоби стрічки...
Так гарно пишуть поети тепер про любов.

ЗАСВІЧУЮ ВСІ МАЯКИ ДАЛЕКІ

Я часто забуваю, що в тобі
Вмістилися далекі горизонти,
Душа України, кров, і стогін фронту,
Йї дівочі чисті мрії голубі.

І ти мені привидишся хлоп'ям
В школярській пустотливій непокорі
Чи човником, що сам блукає в морі
З тривогою своєю пополам.

І я тоді на скелі крем'яній
Засвічую всі маяки далекі,
Щоб ти почув малого серця клетіт,
Що шле тобі любові позивні.

1963

Х. ВІРЮ ЛЮДИНІ

* *
*

Я не хочу Кассандрою бути,
Віщувати людям горе,
Хочу небо для них притягнути,
Хочу випить для них я море.

Щоб ступали по дну морському
У великого щастя врата,
Хочу я для них бути у всьому,
Як для рідних сестриці й брата.

Хай не буде розлуки й зради,
Клевета хай не ходить в гості,
Ждіть у слові моїм поради,
Квіту ждіть від моєї брості.

Та такого буйного-буйного,
Та такого вітру ощуйного,
Що із ніг може злість звалити,
Клевету у воді втопити.

Є путі у людської совісті:
Ніжність, вірність, любов як небо,
Їх усі у своїй грозовості
Я несу, людино, для тебе.

Щоб у кожного серце світилося,
Як в Карпатах Морське око,
Щоб усім у житті любилося
Тільки глибоко і глибоко!

Щоб була у людській оселі
Віра й ніжність — не зрада люта,
Щоб ходили усі веселі,
Рідким гостем була осмута.

Я прийду до вас, як веселиця,
Зачерпнуть із Дніпра водиці,
Килимами до вас простелеться
Моє слово, брати і сестриці.

Ой ходіть на усі доріженьки.
Не сколіте в дорозі ніженьки.
Простягаю вам обі руки,
Приготую вам світ без муки.

Та не ждіть без турботи світу,
Не чекайте літа без грому.
Слимакову спокійність ситу
Не бажаю я нікому.

ЗАМКИ

Замки замикали багатства царів і гетьманів
лукавих,
Золото, парчу і соболь, сейфи, палаци розкішні,
Замки замикали брами, міста і цілі держави,
Алькови князів і лордів і їхні забави зловтішні.

Замки замикали амбари, повні пшениці,
І бідні оселі, де ледь нашкребеш на хлібину,
Замки замикали царські глухі темниці,
Де заживо клали в могилу чесну людину.

Замки замикали душі, і люди жили відсторонено,
Боялись відкрити заповітне, боялись осуду й зради,

Та час приходить великий — і слово, немарно
зронене,
І чесність стає на сторожі людських думок і відряди.

Я знаю, я вірю твердо, настане велика днина,
Впадуть замки і замочки, стануть усі непотрібними.
І щедро розкриє душу людині людина
З скарбами своїми золотими і срібними.

І не буде сейфів, не буде замків на хатах,
На незгоряючих касах, на різних там гамазеях,
І доля людини стане така багата,
І, певне, лише експонатами будуть замки в музеях.

БАЛАДА ПРО КРИЦЮ, ЯКА НЕ ХОТИЛА ВБИВАТИ

Казка це чи бувальщина,
Не мені про те, люди, знати...
Знайшовся мудрець на світі,
Врубав шматок від гармати.
Каже: — Викую сталь я,
Яка не захоче вбивати!

Не день і не два у жароті
Кував він ту сталь небачену.
Приніс нарешті людям: —
Беріть — вона вам предназначена.

Що сталося, люди, потому,
Я вам не можу сказати;
Гармати, гвинтівки і танки —
Всі перестали стріляти.

Атомки — не змогли вибухати,
Кулі — летіти в небо,
Люди сказали: — Спасибі,
Так нам-таки і треба.

І раптом настала тиша,
Така казкова і славна,
І плакати перестала
На древнім валу Ярославна.

Робоча людина мовила:
— У мене є в м'язах сила,

Тепер я візьму по праву
Все те, що в житті зробила.

І з'явилось на світі стільки
Їжі, одежі і житла,
Що стала людина мудрішою
І, наче зоря, розквітла.

І стала людина багатою.
Красивою — не передати!

Ось що зробила криця,
Яка не хотіла вбивати!

* *
*

Я не стрічала чесноти гладенької,
Героїв таких, як у бронзі,
Лиш їх, ідеальних, прикрашують
Навіть шрами й рубці.

Я зустрічала усюди
Просто людей — і тільки,
Які здавалися сірими
У вбогих своїх одежах,
Аж доки прожектори мислі
Фонтаном не били з очей.

А то — розкривалось серце,
Неначе троянда в маї,
І з нього крізь кров запеклу
Гіркоти, і злість, і буденність
Линуло літепло ласки,
Самопожертви вогонь.

Коли я мрію про завтра,
Я бачу в людині кожній
Оту щонайбільшу щедроту
Роздарювать серце своє.
Оті прожектори мислі,
Емблеми самопожертви,
І, звісно, красу — не сірість
В думках і ділах щоденних,
І гідність, людини гідну,
Вінець її всіх стремлінь!

ЗЛОДИЙ

Він украв у поезії тони й півтони,
Невловиму, найтоншу безпосередність думок,
Він украв у неї читачів мільйони,
На лет її вільний повісив найтяжчий замок.

Він украв у неї найбільше: думку високу,
Могутність духу зламав перед ханжами й іконами,
Висушив геть її, молоду й карооку,
Трепетну душу замінив канонами.

Він украв в неї все, але не турбується,
Ходить гоголем, власним величчям красується,
Власним достатком, хвалою, умом,
Зветься — поетом,
Насправді ж — гном!

* *
*

Живе одинока людина,
Чому ж ми проходимо мимо?
Живе одинока людина,
Ніким у житті не любима.

І серце у неї відкрите
Для ласки людської й привіту,
Печальним льодком оповите,
Віддалене горем од світу.

Чому ж ми не прийдемо в хату,
Її не покличем з собою?
І буде одна вікувати
Людина з своєю журбою.

Нам легше, бо ми не самотні,
Ходимо ж до неї в світлицю,
І серце людини з безодні
Полине за нами, як птиця.

* *

*

Ростуть дівчата, мов гриби.
І, мов гриби, зникають,
Збирають хлопці їх щодня,
У козубки ховають.

І вже не знаєш — чи були,
Чи тільки що наснились,
Згубили свіжість і красу,
Матронами зробились.

І де ж ті квіти запашні,
Стрункі, рожеволиці?
Забули співи голосні
Поважні молодиці.

Та замість них, немов з землі,
З'явився цвіт рожевий,
Дивись — вже й вирости малі,
Ідуть, мов королеви!

Ми вчилися на ваших помилках,
Картали вас бездумно і безжально,
В своє призначення вірили фатально
І мудрими були не по роках.

Молодші прийдуть в інший, легший час,
Осудять нас... А нам, як вам достоту,
Трудну роботу випало роботу,
Щоб їм судилося сказати більше нас...

МОДИ

Є моди на зачіски,
На гострі носки в черевиках,
На декольте на сукні
І на короткі штанці,
На плечі — вузькі й широкі,
На вуші — малі й великі,
І навіть на форму браслета
На ніжній дівочій руці.

І ми, незалежні, зайняті завжди ділом,
Хоч пізно, а все ж плетемося у моди тієї в хвості,
Та тільки, правду кажучи, я б дуже хотіла,
Щоб стали навік панівними інші моди в житті.

Моди на світлі душі,
На прямоту, на сердечність,
На людяність і гуманність,
На серце, повне щедрот...
Або ще, скажімо, мода
На щиру людську бентежність,
На вічний дух непокори
До скритих лакуз і підлот.

ЕЛЕГІЯ ДО ЗІР

Людина в Космосі. Чи не в тривозі зорі?
Хто там ворушить синій небозвід?
Земна людина піднялася д'горі,
Лишивши в небі свій огненний слід.

Назустріч нам виходить Невідомість,
І Таїна хітон свій розпахне.
Так ось та пресловута невагомість!
Людино-велетню, ти пізнаєш мене?

Мені аж дивно: буде так звичайно
І в день отой, коли відкриєм ми
Нових світів далеку, мрійну тайну
І стрінемося з іншими людьми?

І буде хтось, можливо син Титова
Чи внук Гагаріна, ходити по зірках,
Ловитиме здалека кожне слово
І йти за ними з трепетом в думках.

Хто там сказав, не линьте, люди, в небо,
Бо вас чека нова війна планет.
Мовчи, пігмею, далеч не для тебе,
Не мрійник ти і зовсім не поет.

МАТЕРІ ПОЕТА

Ти уміла ходить лиш босоніж по рідній землі,
По стежках-моріжках і порепаній чорній ріллі,
По лугах дніпрових, де трава до плечей дістає,
Де промчалось колись босоноге дитинство твоє.

Ти ростила синів і їм пісню у серце дала,
І в одного із них самоцвітом вона зацвіла.
Тебе Київ прийняв, наче матір шановну свою,
Що і душу, і спів ще з дитинства дала солов'ю.

Лиш на день до синка, а душа уже рветься туди,
Де шумлять пшениці і куди ще не йдуть поїзди,
Де немарно колись ти купала в любистку синів
І звучав по ночах української матері спів.

Ти босоніж ідеш по міському камінню одна,
Пустотливий вітрець твій розшитий рукав напина.
І питають цікаві: — Чом, бабусю, ви боса йдете?—
І великая мати їм суворо говорить на те:

— Я босоніж іду, щоб цю землю завжди відчувать,
Щоб за неї болить, і боротись до смерті, й страждать.
Я босоніж іду, щоб землі дорогої тепло,
Наче струміль палкий, прямо в серце до мене текло,
Щоб довіку мене зігрівало святе відчуття,
Що лиш рідна земля може дати нам силу життя.

ЛЕГЕНДА ПРО ЯНТАР

Повідали не раз романтичну легенду мені,
Що царівна морська, яка виросла в моря на дні,
Покохала рибалку, ставного того юнака,
Та морському киту її віддана змалку рука.

Ні, не хоче з китом вона жити в морській глибині,
У любові гарячій плинуть в дівчини ночі і дні,
До рибалки, до зір вона йде у густі комиші,
І сміється, і любить, і плаче собі від душі.

Розгнівився цар моря. Наказав зруйнувати двірці,
Що на дні з янтарю збудував непокірній дочці,
І послухались хвилі — ударили в ті тереми
Своїм валом дев'ятим, могутнього моря грудьми.

Кажуть, зникла царівна у тій хвилі морській, голубій,
Та на берег янтар вимиває щороку прибій.
Подаруйте коханій намисто з того янтарю,
Щоб носила вона біля серця кохання зорю.

КОЛИ ЛЮДИНУ СТРИНЕТЕ В ПУТІ

Був час, коли мене самотність гнала
На вулицю, до людних площ шумні́х,
Я йшла і йшла із келії до них,
І все ж мені чогось не вистачало!

Я кликала до себе поїзди,
Але, минувши рідні семафори,
Я відчувала знов і знов завжди,
Що ні моря, ні океани й гори
Мені не можуть дати забуття.
І рідне місто кликало: «Чекаю!»
Як в хвилю, поринала я в життя,
Не відаючи, що́ я в нім шукаю...

Я бачила навкруг життя буйне,
І людські долі — різні і глибокі.
І лиш мене, здавалось, лиш мене
З гнізда вигонив холод і неспокій.

Коли людину стринете в путі,
Яку женуть у далеч бурі сиві,
Яка забутись хоче в маятті,—
Не обминіть її, спокійні і щасливі!

* *
*

Стояла у лісі береза висока, співуча,
Над нею звисала підмита потоками круча.

До неї схилялись і клен молодий, кучерявий,
І ясень зелений, просвічений сонцем та бравий,

І явір казав їй: — Дивися, який-бо я красень! —
На плечі гілки опускав їй закоханий ясень.

А дуб сучкуватий, розчахнутий бурею злою,
Стояв, і мовчав, і думу гадав над водою.

Вже явір вдягнувся під осінь в золочені шати,
А дуб зеленіє, від бур і негод вузлуватий.

І клен спалахнув червоним вогнем полум'яно:
— Подругою стань мені, ніжна берізко жадана.

А явір шумів, красувався він станом, гілками
І теж до берізки гарячими плинув думками.

— Кого ж обереш ти? — питали дерева статечні.
Берізка ж до дуба звертала розмови сердечні:

— Чом, дубе, мовчиш ти, про що ти все думаєш
Ти в бурях бував, чи не тому схилювся від суму?^{думу,}

Надвое розколотий, може, турбот потребуєш?
Ти в ранах, та дужий, озвися, невже ти не чуєш?

І дуб їй відмовив, простягши опалені віти:
— Ти юна й зелена, та більше мені не радіти.

Ця круча підмита тебе може, впавши, зламати.
Тоді я на захист підставлю плече вузлувате.

Дерева шуміли: — Кого ж обираєш ти, люба? —
І біла береза схилилася мовчки до дуба!

* *
*

Коли він молодий — то дозволь йому быть молодим,
І писать про любов, і ходити за квітами в поле,
Не спіши говорить, щоб усе це розвіється в дим,
Коли старість прийде, коли серце замре охолоне.

Ті, хто вже відлюбив, не здіймайте на нього дубців,
Ті, хто вже відстраждав, дайте юному теж

постраждати.

Не вдавайте із себе мудреців і критичних отців,
Відійдіть, відійдіть! Дайте юному серцем кохати!

ЧОМУ БУВАЄ ТАК

Чому буває так, що той, кого ти любиш,
Кохає іншу чомусь, а вона,
Що довела твою любов до згуби,
Про власне щастя навіть і не знає?

Вона стріча свою любов щоденно,
Як те, що їй судилось просто так,
І диво з див приймає так буденно,
Що навіть меркне в небі зодіак?

Можливо б, їм пізнати справжні злетити
Не там, де серце стало на причал.
Везло б усім... Поснули б всі поети,
Затих сердець всепереможний шал.

Чому буває так, що інший, не поганий,
Можливо кращий навіть, хто те знає,
На тебе молиться, але не він коханий,
Не він у мріях човником зринає?

І є любов... І є розлуки муки,
Є тиша серць і вічний бурелом,
Є трунок зла, і є напій розлуки,
Й любов приручена удома за столом.

Кому що випало... Неначе в лотереї!
Який хто витягне для себе жеребок.
А ти іди проти судьби своєї,
А ти розбий сонливості льодок!

А ти люби. Та так, щоб орлі крила
Любов дала на трудному путі.
І нерозділена — вливала в серце сили,
Ніким не прийнята — підносила в житті.

* *
*

Що робить невродливим,
Коли інших законів немає,
Людське серце — в любові квітне,
В самоті і в біді — завмирає?

Що робить невродливим,
Коли раптом приходить кохання,
Коли хочеться бути щасливим,
А в житті лиш самі сподівання?

Що робити старіючим,
Коли в юних вони влюбилися,
Як прожить не радіючи,
Коли весни — лише наснилися?

Що робити закоханим,
Коли зріє любов безодвітна,
Коли гостем непроханим
Вона в серці червоно квітне?

Я одні лише ліки знаю,
Вони здавна «поезія» звуться.
І приходять вірші на поміч,
Коли сльози дівочі ллються!

1959

БЕРІЗКА

Берізка на горбі вмирала від журби,
Від самоти, від злих вітрів і стужі...
І раптом березень такий натхненний, дужий
Прийшов до неї й вимовив: — Люби!

І враз вона відтала, ожила,
Заучерявилась, зробилась невпізнанна,
Сережки золотисті одягла,
І березень її назвав — моя кохана.

Вони кохалися, та березень пішов.
А до берізки інші залицялись,
Але вона на те лише сміялась
І ждала березня, щоб завітчатись знов.

БАЛАДА ПРО РАЙСЬКОГО ПТАХА

Мені приснився сон. Я не людина — птиця.
Я синя птиця із легенд і мрій,
Мені стежки прослала зоряниця,
Мене веде у далеч грозівій.

Мені самотньо. Я шукаю птаха,
Понад землею, стомлена, лечу,
Самотня, синя птиця — бідолаха,
Йй небо, й зорі, й вітер по плечу.

Земля, мов яблуко, попід крилом прозорим,
Ліси, моря, пісків дереворит,
Перед моїм натхненням, синім зором
Нова Гвінея, райський колорит.

І райський птах. Каскад пісень і барвів,
Червоне пір'я, довгий пишний хвіст...
Стою, здивована, в своєму незугар'ї,
А він танцює. Має добрий хист.

Він щось кричить чи то співа натхненно,
Твій райський птах! Бери його собі!
Ти ж — синя птиця, ти сама — камена,
В тобі всі фарби світу голубі.

І він тобі простягує любовно
Зелений дзьоб і фейерверк хвоста,
А ти стоїш, бажань неясних повна,
Блакитна птиця, тиха і проста.

Та раптом бачу — гілочка під птахом
Вся відшліфована, від танцю аж блищить.
На ній одній танцює бідолаха,
На ній лишé усе життя сидить.

На ній одній співа немудру пісню,
Одну-однісіньку усе життя, весь вік,
У тім раю блакитній птиці тісно,
Їй треба вітру, неба, синіх рік.

Мені згадався берег Подніпров'я,
І соловейко з безліччю рулад,
І сон-життя з великою любов'ю...
Я синя птиця — я лечу назад.

ДВІ ЛЮБОВІ

Бува любов ясна, як бірюза,
Як сон, прозора, чиста, як сльоза,
Вона вогнем жертвності горить
І творчості дає високу мить.

Із неї вік, немов з джерела, пий,
Вона сама — як перстень золотий,
Як в персні, в ній ні краю ні кінця...
О, як мені до серця саме ця,

Непримиренна, буйна, буря з бур,
Яка лама міщанства темний мур,
Вона завжди красива й молода,
На подвиг зве, мов дальня звізда.

А є любов, як хирлявий цвіток,
Вона з життя збира собі медок,
У джазах, в танцях губиться вона,
Фальшивить, як обірвана струна.

І я за ту, за іншу йшла завжди,
Щоб врятувать від збочень і біди.
Йй вірш мій, і натхнення, і снага,
Вона мені, як пісня, дорога.

1963

* *
*

Я стрічала жінку —
серце охолоне,
Полетіло світом —
перекотиполе...

А була ж вродлива,
чоловіка мала,
Все шукала щастя,
а яке — не знала.

І не знала, бідна,
що воно у тому,
Щоб віддати серце
у житті одному.

Щоб уміть любити
і уміть прощати,
У невірі — вірять,
в безнадії — ждати!

* *
*

О ти, новітня Мессаліна
З блудливим вогником в очах,
Твоя хода м'яка, тигрина,
І шаль пухова на плечах,
І муж під боком зело лисий,
І брів підбритих гострі списи,—
Все, все націлене на те,
Щоб упіймать в сільце мужчину
Так — ні для чого, без причини
Украсти в іншої святе.

І те, що інша, наче вазу,
Несе, щоб часом не розбить,—
Ти розіб'єш, зламаєш зразу,
Затопчеш в бруд в єдину мить.

Без співчуття і насолоди,
Встромивши кігті у серця,
Мов кішка, хтива від природи
Ї дурна, як божая вівця.

Ти переможно станеш збоку
Лисичкою, що вкрала мед,
І нечестивим зизим оком
Знов мітиш жертву наперед.

* *
*

Бува любов — мов сокіл на руці,
Злетить увись — і більше не вернути.
Чи полум'я на свіжій вітерці,—
Коли загасне — більше не роздути.

Та сокола у клітку не садить!
В неволі він не сокіл — просто птиця.
Хтось думає собі — яка різниця?
Безвихідність — любов'ю не зовить.

То був таким — хоч прикладай до ран,
То знову став як море в передгроззі.
Мені пора згорнутись, як мімозі,
Поки вирує дикий океан.

Минають грози й знову настають,
Щоб знову синь сіяла березнева.
Є після гроз — поламані дерева,
Мілких річок холодна каламуть.
Лишається прозора і ясна
Лиш океанів мудра глибина.

1960

* *

*

На далекому десь небосхилі
Прокидається пісня моя,
Б'є у берег дніпровий, у хвилі
Переливами солов'я.

Виливається в пісню дівочу,
Що весела й гірка одночас,
Я збагнути мелодію хочу,
Щоб нести її знову до вас.

А вона, невловима, як мрія.
— Отаку мене, — каже, — неси,
Щоб сплітались розпука й надія,
І веселі й гіркі голоси.

Лиш тому я солодкою буду,
Хто гіркоту всю вип'є до дна,
Лиш тоді я виходжу на люди,
Коли разом весела й сумна.

Як життя, що не має ладунку,
Бо щоденно ніхто не радів:
Випивайте гіркотного трунку,
Щоб відчутти солодкість медів.

* *
*

Я боюся очей, схожих на жовті фісташки,
Я боюся людей, що тримаються за портфель, як
за вічність,
Вони стають флюгерами, півниками на високому даху,
Кукурікають справно і повертаються завжди за
вітром.

Для них ніщо справедливість, ніжність, гуманність,
Всесвіт сходиться в їхньому я,
Вони обирають собі пуп землі
І розбивають об нього свої мідні лоби.

Вони безпощадні до слабого, елейні до дужого,
Вони топчуть троянди лиш тому, що вони не дуби,
І спалюють жолуді, мізерно думаючи,
Що дуби бояться, щоб діти не виростили вище батьків.

Я боюсь цих людей. Вони ростуть омелою на дубі,
Вони живляться його соками, талантом, славою,
Для них немає інших дерев у лісі,
Бо тільки при дубі вони почувають себе дужими.

Вони крутяться маленькими супутниками навколо
світил

І тому вважають себе світилами.
Я боюсь цих людей. Вони безжальні, і петандичні,
І сліпі, як космічні метеорити.

* *
*

Босоркане, босоркане,
Випив душу ти дівочу.
Чи ж у мене сили стане
Геть забудь відьомські очі.

Чорні очі, чорні вії,
І вуста, як чорна згуба,
Ті раптові вогневії,
Ті перестрічі нелюба.

Я б із горя утопилась
Або кинулася в звори,
Та любов мені наснилась
Недосяжна, як те море.

Линув хлопець на дарабі
Черемошем в ранній рані,
І розбіглись, повтікали
Твої біси препогані!

Хлопець той такий сміливий
І такий для мене любий,
Він погляне, я забуду
Босоркана-лісоруба.

Через кладку, через річку
Я легіника дістану,
Будеш згадувати довго
Свою зраду, босоркане.

* *
*

Життя навчило нас не брать на віру слово,
А перевірять його в горнилі днів і дій...
Відкрий його, і серцем зрозумій,—
Тоді вже істина — прийде обов'язково.

Вона важка... Її часом доп'ясти —
То треба серце збити в синяки...
І все ж іди...
Пильнуй, щоб не упасти
І правду, як офіру, не розп'ясти
В угоду їм, тупим, мов баняки.

Тож не спіши пекти для поколінь
Ті одописні вірші і поеми.
Лишають болі в серці ерітеми,
Та тільки рани — кличуть до прозорінь.

* *
*

Коли надійде осінь у житті,
Я попрошу від неї небагато:
Таких пісень востаннє заспівати,
Як ці сади осінні золоті.

Нехай слова прощальні пахнуть так,
Як листя саду, тихе і опале.
Тоді скажу: немарно я, однак,
Утіхи всі на пісню промін'яла.

ЗАПОВІТ СОБИ

Ні одного бездумного рядка,
Ні однієї мислі неживої,
Ні одного невистражданого слова
Не віддавай на строгий суд людей!

Дивись на читача, як на вершину,
Якої ти ще мусиш досягти.
Спиняй стихію думки і шукай
Слова, як зерна, гідні для посіву.

Будь широкою і не журись від того,
Що хтось у справжню ширість не повірить,
Знайдеться серце, що вбере слова,
Немов земля вбира дощу краплини.

1959

* *
*

По дніпровських дорогих прикметах
Ходить осінь в золотих наметах,
І збирає в запашні долоні
Від калини кетяги червоні.

Струшуючи яблука в корзину,
Розгина гілля зелену спину,
Підбирає груші-бергамоти,
У стіжки складає околоті.

А мені вона несе наснагу,
Лірики невипиту баклагу,
І слова тугі, немов горіхи,
Засипають юності огріхи.

ХІ. НЕЗАБУДКИ

ЛЕНІН У ПАРИЖІ

Він жив на вулиці Марі-Роз,
Рухливий і привітний росіянин,
І Францію він полюбив вже тому,
Що рівність, і братерство, і свобода,
Як мрії заповітні всіх людей,
Вона зуміла вибить на знаменах
І на фронтонах палаців і шкіл.

Як другий дім, він полюбив Париж
За кров Бастілії, за мужність Робесп'єра,
За те, що тут співав Ежен Потье,
За революції Французької вогонь,
Яку Великою прозвали у народі,
Але яка так мало дати змогла
Простим французам. Він стояв, бува,
Над Сеною і думав, що французи
Республіку взяли, як іграшку дитя,
Та не здійснили мрії заповітні:
«Свобода, рівність і братерство» — три завіти
Лишилися на крові барикад.
Він грав у шахи в скромному кафе,
В бібліотеку йшов національну,
Гортав томи і говорив з народом,
І то був, певне, в нього курс останній
Найвищих академій на землі.
Його назвали люди з Марі-Роз
«Мосье маленький в сірому кашкеті»,
І полюбили усмішку його,
І «ер» гаркаве, як бува в французів,

І те недоговорене, значиме
В його словах і мудрих, і прости́х.

О вулице священна Марі-Роз,
Коли б ти знала, хто ходив тоді
По каменях твоїх, ти б записала
І слово кожне Леніна, і рух,
І кожну думку, кинуту у душу
Прости́х французів. А так мовчиш собі,
Ховаючи велику таємницю.

* *
*

Задумався світ над Кафкою,
Над пошуками Дега,
Над предків моїх карафкою,
Яка й мені дорога.

Та знаю — дорожчі внукам
Революції червоні канни,
На ваших сльозах і муках
Юність планети повстане!

Скидає свої вериги
Сучасник премудрий мій,
І падають в безвість книги,
Ті — без облич і подій!

1966

КАРПАТСЬКА КАНТИЛЕНА

Я б хотіла вродитись між гір,
Між смерек, що співають пісні величальні
Карпатам,
Серед сосон — задумливих лір —
Я б хотіла гуцулкою стати.

Щоб мене ви стрічали біля бистрої Тиси і там,
Де Говерла, як стяг, підійма мальовничі кичери,
Я б виносила сонце назустріч тривожним вітрам
І заходила з Дзвінкою в Довбуша сині печери.

Я б замовила в зір найкрасивіший в світі кептар,
Срібним бісером вишила б я гуцульську собі
вишиванку,
Я мечів-блискавиць назбирала б у горах між хмар,
Щоб віддати легінику — хлопцю моєму Іванку.

За свічадо було б мені Око Морське * поміж гір,
А за стелю — небес голубі і бездонні намети,
Я б одержу свою не скидала довіку, повір,
І упала б зорею у глибини твої, Синевір,
Щоб про неї пісні написали найкращі поети.

1963

* Морське Око — народна назва озера Синевір на Карпатах.

БАНДУРИ

Спорохнівкою не розсипалась,
Хоч пройшла через сто століть!
Срібним голосом в люди вибилась,
Щоб народу своєму дзвеніть.

Не схилялася, не вихлялася
Між царів і цариць, гордовита,
Кобзарям попід голови клалася,
Полиновими слізьми вміта.

Твої струни, твої приструнки
Проспівали сто тисяч дум,
Обійшли усі села й висілки,
Увібравши печаль і сум.

Як дзвеніли копита ковані
Запорозьких козаків!
Слава роду твого не сплюндрована
Із далеких пливла віків.

Згайдамачену, захмельничену,
Де Нечаї та Гонти йшли,
Нами зроблену, не позичену
Козаки тебе в даль несли.

Ти залюблена, ніжна горлиця,
Україночка у вінку,
Коли хлопець до любки горнеться
Чи в огнистім пливе танку.

Не перейнята чуженицею,
Не повторена у віках,
Тихострунною, гордолицею
У моїх постаєш думках.

1965

ТРИПТИХ ПРО ДОВЖЕНКА

1. ДОВЖЕНКОВА ХАТА

Здрастуй, Соснице, горда колиско зелена!
Здрастуй, хато Довженкова, стріхо з соломи,
Ти очима дитинства дивилась на мене
І стелила доріжку до рідного дому.

Може, вітер і дощ символічні сьогодні,
Бо така була буряна доля Довженка,
Бо такі були роки тривожні народні
І Сашкова крута грозова доріженька.

Підіймайтесь, дівчата чернігівські й хлопчики,
Щоб не падать на фронті, не рити окопчики,
Щоб іти, як Сашко, по стежках між віками,
Якщо навіть стежки ті покриті тернами.

Бачу: Сосниця юних орлятوک виплескує,
Як Довженко, високих, розумних, вродливих,
У довженківськiм краю за синіми Деснами
Хай же більше вам днів випадає щасливих!

2. МРІЇ ДОВЖЕНКА

О серце стружене, розширюй береги,
Гори, і клич, і рвись в дорогу, нам відому,
І дай мені вогню, і дай симфоній грому,
Крещендо туч важких, і клекоту, й жаги.
Не стій, згорьоване!

Пали, а не в'яли,
І впавши — воскресай
і випікай злі тавра,

В тобі й сопілки плач, і дужий грім литаври
Для правди людської — не чорної хули!
О серце людськеє!
Пали, а не в'яли!

Коли замало слова, я у бій
Повів би музику з акордом ніжно-дужим
І кинув би в лице
німотним та байдужим,
Як виклик посередності тупій!

І я б усе, що не вдалось мені
Колись в натхненне слово перелити,
Сказав би в музиці тобі, трагічний світе,
Безсмертну правду в крові й пломені.
Всю — без угодництва,
без страху і прикрас,
Без потурання тупості нікчемній
Холодних неуків.
В її красі суворій і недремній,
Що підняла і виплекала нас.

Найвищу правду в світі! Ту, яка
Була і найскладніша,
найтрудніша,
Яка без позолоти — пломінка,
Яка життям і людяністю дише!

Я б вдарив по фасадництву тупім,
У темні канцелярії заглянув,
Приніс туди буремність океану,
Від зайвих папірців
очистив людський дім,
Не ждучи ні подяки, ні хвали.

О серце людськеє!
Пали, а не в'яли!

Із гімнами в серцях неохололих,
З патетикою зоряних сонат
Я б відтворив глісандо і тремоло
Бездумних душ, що тягнуть нас назад!

Усе, усе! Велике і нікчемне!
Героїку і дармоїдства суть
Поставив поруч би і осяйне і темне,
Якому ще осяяному бути!

Було б там все, що я не встиг сказати...
Тоді б я знав, що я немарно жив,
Що жив я так, як наувчала мати,
Твою любов, народе, заслужив!

Я ненавиджу смерть! Але коли помру,
То покладіть мене на вишгородських кручах,
І хай душа моя, весела і живуча,
Відкрита буде рідному Дніпру.

Хай в головах посадять куш каліни,
Щоб ми з одних джерел із віку в вік пили.
На камені хай висічуть єдине:
«О серце людськеє!
Пали, а не в'яли!»

3. ПЕРША ЛЕКЦІЯ ДОВЖЕНКА
В КІНОІНСТИТУТІ

— Чого сюди прийшли? — питаю вас.—
Які у вас є прагнення й надії,
Чи ви збагнули наш великий час,
Чи рідний вам політ високий мрії?

Чи ви ступали босі по ріллі
У ранній час, коли вона парує?
Чи рідний дух вам рідної землі,
Яка вас хлібом батьківським годує?

Чи знаєте, як пахне та земля,
Селянський борщ і чорна паляниця?
Чи вас манили, мов євшан, здаля
Отецька хата й зоряна криниця?

Чи що було у світі вам миліш,
Ніж матері порепані долоні?
Чи пасли ви у горобину ніч
Гривастих коней десь на оболоні?

Чи спали під дощем в осінню ніч,
Чи йшли босоніж прямо по грязюці?
Чи думали? Хто «ні» усе та «ні»,
То що ж тому робити у науці?

1961

БІОГРАФІЯ МУЖНОСТІ

Стояла жінка, пругка, як вітер;
Дівочі перса, погляд зоріє,
Спідничка з ситцю, дешевий світер,
А личком — неначе свята Марія.

А личком — мадонна, вустами — ружа,
Чи задеснянська червона калина.
І серце йому обпалила дуже
Ота Аеліта, ота дівчина.

Стрункі тополі у наших полі,
А ти б зійшла й за оту тополеньку;
Хіба ж Сашкові шукати долі,
А може б, ти і була за доленьку?

Який він є — ще і сам не відає.
Вродився хлопець, мов кінь неприборканий.
Такі, як він — згоряють болідами,
Чи ж зрозуміє його недоторкана?

Пішла за ним його тінню дівчина,
Як режисерова вірна десниця,
Як Аеліта ніким не вивчена,
Що може у мріях лише наснитися.

А Україна палала ватрою,
Яку, здавалось, згасить не можна,
І десь Ватутін схилявся над картою
В ночі гарячі, в дні тривожні.

Стояв Петрович, як дуб у болях
На перехресті доріг, між танками,
Питав бійців про рідні тополі
І про дівчат, що йшли полонянками.

Стояв з блокнотом, ридав з Кравчинами,
Із Орлюками тими у ранах,
І сам між ними здавався хлопчиною,
Між ветеранами — був ветераном.

Йому б осліпнути, немов Гомеру,
Йому б оглухнути, немов Бетховену,
У серця кров обмокнути пера,
Бо рідну землю його сплюндровано.

Справжній митець не покривить душею
Серед страждання, горя і сліз...
Землю його оплели траншеї,
Він її біль в своїм серці і ніс.

І посивів у годину люту,
Все Юліані слав листи,
Як вона ділить з ним осмоту,
Чорну трутизну його гіркоти.

Ні, не писав він ганебні оди,
Добре розгледів культу гниля,
Не відрікався від свого народу,
Сам був надійним, мов земля.

Рано, Петровичу, дуже рано
Прийшлося у роботі згоріть дотла,
Як ти ридала тоді, Юліано,
Як тебе звістка сумна пекла.

Де ж ота Сосниця, світла росниця?
Він возвеличив її, малу!
Зна Юліана: ніколи не проститься
Тим, хто на нього писав хулу.

Зна Юліана, скільки не здійснено
Задумів друга, добре зна,
Літ полум'яних стрічка не вивчена,
Дум не розкрита вся глибина.

Бачу я там, в задеснянській рані,
Слід Юліани, дівочий слід...
І оживає на білім екрані
Десен твоїх зачарований світ.

* *

*

Нехай між нас не буде ханжества,
А лише ходить щирість — добра мати.
І людяність нехай стає на чати
Для правди і любові торжества.

Топчи в собі ти заздрості кукіль,
Зазнайства чад і свар лиху хворобу,
Завжди прямим будь, чесним і хоробрим
Отам, де ходить людська потерпіль.

І пам'ятай, що легко нам усім
Буває сплутать щирість і підступність.
Оберігай же серця непідкупність
У кожному слові й поруку своїм!

1965

* *
*

О Нефертіті, ти не фараонша,
Ти просто дівчина, погорджена коханим,
Твоя краса, нетлінна і довічна,
Пережила царів і фараонів.

Але поетів ти зачарувала...
Ні, не красою! Тисячі красунь
Навколо них. Не мумій — а живих.
Вони про них не встигли проспівати,
А підняли тебе із порохів.

Чому? Вгадай, дружино фараона.
То не про тебе вірші, а про те,
Втаємене, загублене віками,
Як той Чумацький Шлях у вишині.

* *

*

Я стиглим яблуком впаду
На рідну землю. В проростанні,
У неймовірному чеканні
Своє призначення знайду.

Зійду я слідом доброти
В людських серцях. Зійду грозою,
Зійду дівочою сльозою,
Що може щастя вберегти.

Зійду я роздумом дівчати
Біля маленького струмка,
Що, вперше вийшовши із хати,
Своєї стежечки шука.

Зійду я ніжністю мужчини
До друга, дівчини й дружини,
Зійду барвінком біля хат,
Щоб заплели дівчата вліті
В пісні весільні, в зорепад,
У мрії юні, розмаїті.

Непримиренністю зійду
Я до лихих лакуз нікчемних,
І запобігливих, і чемних,
На них я громом упаду!

Це тільки мрії... так чи ні,
Чи проростуть слова, як треба,
Ввібравши щедрю ясність неба,
Про це судити не мені!

* *
*

Є люди — світильники, люди — творці,
Є ті, що впряглись у вічність.
Є люди — просто курні каганці.
І в цьому їх «історичність».

Є люди — генії. Їм дано вести,
І відкривати закони і тайни,
І світ підіймать до тії висоти,
Яка лиш для них звичайна.

1964

* *
*

Раби речей і бранці глупоти,
Не розставляйте сітей слабосилим!
Квартири ваші — то глухі могили,
Зеліяні в содомі маяти.

Я хочу жити просто, без прикрас,
Без тих гучних банкетів і лахміття,
Яке мені здається просто сміттям,
Що полонило нерозумних нас.

Хай будуть книги й друзі при столі,
Хай будуть пісня й мила вишиванка,
Хай людські болі, радощі й жалі
Заходять в хату з ранку і до ранку!

Нам є за що змагатись в красоті,
У сяєві своєї мислі й слова.
А інше все — дмухні — лише полова
Чи сухозлотиця у вбогому житті!

1965

БАЛАДА ПРО МЕХАНТРОПА

О, то була задача не легка:
Він — кібернетик, мусив відтворити
Себе в машині. Думка племінка
У механтропа, скромних габаритів,
Повинна блискавицями шугать,
Як у людини. Розум безпомильний
Повинен всіх величчям здивувать.

Це був двійник — блискучий і весильний.
Він з кібернетиком сідав разом за стіл
І грав у шахи. Він легко інтеграли
Вирішував премудрі. Разом вони грали
У підкидного дурня...

Все було як слід:

Переклади з англійської і навіть
Обчислення складних, космічних трас.
Він робота учив тепер лукавить
І говорити точно без прикрас.

І ось тоді Ізольді злотокосій
Він показать наважився свій труд,
І електронний мозок, той, що досі
Живився кодами, як велетенський спрут.
І здивувать Ізольду тим, що вміє
Той робот вже й поезії творить,
Обчислює, переклада, зоріє
І, як людина, може говорить.

І от прийшла Ізольда злотокоса
Так, як приходять мрія чи весна:
По перших травах, по блакитних росах
Заглянула до вченого вона.

Його двійник їй уклонився гречно,
Підніс букетик пролісків і склав
Красі дівочій свій сонет сердечний,
Ще й тричі руку їй поцілував.

Таким був точним розум електронний.
Він виявив себе, як поліглот,
Мов кладезь мудрості безмежний і бездонний,
Знавцем усіх орбіт і всіх широт.
Він так гордився тим, що невластиво
Йому, як людям помиляться, ні!
Був педантично точним. Горділиво
Розв'язував рівняння він складні.
Невтомним був і не просив спочину,
Натхненним, навіть ніжним будь умів,
Він перевершив тисячі умів
І, певно, вкрай зачарував дівчину.

Цілюючи Ізольду злотокосу,
Спитав учений: — Вірить а чи ні
Та, що прийшла по травах і по росах,
Що мусить лиш належати мені?

— Ти геніальний! — мовила. — А знає
Двійник оцей, що в нас батьки були,
Історію мого святого краю,
І битви ті, що в ньому відгули.
Чи знає він, чому оті могили,
Як наша слава, мріють вдалині,

Сміливців тих, що кров'ю окропили
Кохану землю в рідній стороні?

Але мовчав учений-кібернетик,
І електронний мозок теж мовчав.
Він знав усі орбіти, всі планети,
Та тільки краю рідного не знав.
І та, що йшла по травах і по росах,
Натхненниця його високих мрій,
Із стьождою блакитною у косах,
Погасла від нездійснених надій.
Вона пішла туди, де позичала
Веселка воду в тихому Дніпрі,
А з вуст її лилася і звучала
Безсмертна пісня наших матерів.

ПАМ'ЯТІ ВАНДИ

Смерть очищає серця від намулу,
Смерть загострює наші чуття.
Ми тебе бачили величну й заснулу,
Що назавжди пішла із життя.

Далека зараз від нас ти, як зорі,
Вже не віє ласкою з-під стомлених вій...
Гордая Вандо, ти човничком в морі
Плавала в бурі людській!

Птице із Польщі, зальотна доле,
Як ти тужила по тій землі.
Як ти проходила трупами всіяне поле!
З скорбної Польщі несла невимовні жалі.

Гордая Вандо! Як ти серця недолугі
Гнівом палила і кидала клич бойовий:
— Вставайте за Польщу, друзі мої і подруги,
Несіть їй визволення всі, хто живий!

Закохана в сонце, у вітер, в дніпрові плеса,
Суворим рибалкою йшла ти між нас у ніч,
Письменнице Польщі, моя дорога поетесо,
Тебе й козаки взяли б із собою на Січ!

...Стоїть твій портрет і дивиться так дитинно
На вінках, на трояндовій свіжій горі...
Донько Польщі і донько моєї України,
Про тебе колись складали б пісні кобзарі.

Мабуть, у нас душі трохи зчерствілі,
Розворуши їх, королівно боїв,
Жила ти й померла так, як вмирають смілі,
Щоб ніхто каменюкою кинуть услід не посмів.

Вставай же, висока, поруч із Лесею й Рильським,
Зірko із Польщі, що в леті згоріла крутім,
Бойовий комісарє чоловічого війська,
Ти ружою сходиш у серці моім.

* *
*

Я не хочу дрібних почуттів,
Я не хочу легеньких стежок,
Мені трудно буває в житті
Від пригладжених слів і думок.

Непомітно бере у полон
Нас міщанство у ближній сім'ї,
І мої поривання й твої
Тут зникають, мов привид чи сон.

Настиляжені жінка й дочка,
Закордонні стільці й килими...
Ми сідаємо грать в дурачка
І здається, що ми — це не ми.

І немає ні слова про те,
Ради чого тримаєм перо,
Між банальністю блідне святе
І нікчемним здається добро.

Так бездумно у цьому кутку,
Так безпечно тобі і мені,
Що пощо нам тривоги сумні
І незгоди якісь на віку.

Чи й собі отаке завести?
І забути, навіки забуть,

До якої з тобою мети
Ми хотіли ще вчора сягнути?

Геть з тобою на простір доріг,
До селянських солом'яних стріх,
І роби аж до смерті, що міг,
Щоб було й помирати не гріх!

Утікаймо від цих килимів,
Від обіймів міщанських квартир,
Від бездумних усмішок і слів
У трудну, непроторену шир!

ХВИЛИННІ НАСТРОЇ

Напинаю намет самоти,
Де я буду з людьми — а сама...
Де відходиш у далеч ти,
Де у серце приходить зима.

Буде в мене папір і перо,
Буде тиші — хоч відбавляй!
Буде горе, і буде добро,
А любові приходить край.

Буду я тікати від очей,
Буду я тікати від рук,
Від звичайних людських ночей,
Від кохання і від розлук.

Я до спокою довго йшла,
Я той спокій таки знайшла.
А бодай же йому, бодай,
Я вже сита ним через край.

Не для мене те, що для всіх,
Тиха хата і тихий сміх,
І симфонія губ золота,
Що було — те навек відліта.

Напинаю намет самоти,
Де зі мною — ніхто й усі...
Де відходиш у далеч ти
По сльозах, немов по росі.

Моя птице подніпровська, ти звила гніздечко —
Будуть діти, буде пісня, рідне щебетання...
У гніздо твоє зозуля поклала яєчко,
Вилупилось зозулятко зозулисте зрання.
Вилупилось, заходило з гнізда викидати
Пташенят твоїх маленьких на вітри холодні,
Заквила, заридала бідна птиця-мати:
Не дістати кволих діток з темної безодні.

Мати, мати... Чи осліпла? Над гніздом літає,
Ненажерливий, крикливий виплодок зозулі,
Що дістане — все горластий миттю поїдає.
Бідна нене, ти ж готуєш на великі гулі
Не синів своїх, не дочок, а цього заблуду,
Що достоту нажереться і тебе забуде.

А поки що він розсівся у гнізді, мов княжич,
А ти служиш, наче сину, тому нечестивцю.
Мати, мати, як же серце тобі не підкаже,
Що годуєш ти не сина, а дітей убивцю?

* *

*

«...Когда все накормлены, все убрано, я лежу вот так, вся пустая — ни одной строки! А утром рвусь к столу — и это изо дня в день...»

Марина Цветаева, Париж...

Я думала, що немічна була,
Коли мене хапав за горло побут
І я гойдалася в його тугій петлі
І вирватися з неї не могла...

Я ще була щасливою тоді,
Що народилась дівчиною. Нене,
Дурненька я і серце навіжене
Вважала даром в злиднях і нужді.

Жіночністю, дівочістю в той час
Я упиватись ще не перестала,
Та, боже, я так палко покохала,
Що із хребта мене струснув Пегас.

— Безумче! Задарма! Я вершник не такий.
Я повна ніжності, я квітну, мов агава.
Раз у житті я також маю право
Підняти келех любощів п'янкий.

Хай я його не вип'ю — пригублю
І вибухну порану квітом повним,
Рядком поета трепетно любовним:
Мій хлопчику, я так тебе люблю.

Оце і все... І прощавай, мій бог.
Та, інша, теж не втрималась на нуті,
Сім'ї й кохання збиті ланці куті,
І ночі жар, і кухні чад забуті,—
Ти знову бранка віршів і тривоги!

* *
*

Митець створив із мarmуру прекрасну Галатею.
Усе, чим жив і марив, в її красі знайшов,
Як у живу істоту, він закохався в неї,
І оживила мarmур ота палка любов.

Він одружився з нею. Але збагнув небавом:
Була його красуня холодна і дурна.
Митець побачив скоро, що біс із ним злукавив
І що йому потрібна зовсім не та жона.

Тоді він творить іншу — сердечну і розумну.
Закохується в неї і просить:
— Боже мій,
Ну оживи сей мarmур, бо стало мені сумно,
Бо з тою глупотою — бери хоч сам дурій.

І Саваоф великий вдиха життя у камінь.
Митець справля весілля, ясніша небовид.
Тепер вже він щасливий!
Йдуть роки за роками,
Та скоро й розум жінки художнику набрид.

Так і живе самотньо. А бог питає в нього:
— Скажи, що в світі вище — чи розум, чи краса? —
Митець йому говорить: — Цінніш за все — тривоги
І серця мого вічна, нев'януча яса!

* *

*

І хто ж те зна, як трудно
я жила,
І як скипали сльози, і як слово
Свинцем гарячим капало, і як
Його віддять я людям не могла.

Ну, як воно, мале, на цілий мур?
І глупота його топтала гречно.
Вмирало слово, тихе і сердечне,
Між чвар людських і
здичавілих бур.

І рук мені від болю не звести,
І не покликать вас, сильніших,
сміливіших,
Лежать в столі, націлені
в світи,
Ті, найдорожчі серцю, гнівні
вірші.

Ненадруковані, не вивчені в біді
Безвісні промені моєї
правди-нені,—
Ходить туди, де в січі б'ють
шалені
Мої вродливі діти молоді.

* *
*

Мені здавалося, коли ми стрінемось,
То буде буря!
Вдарить з неба грім...
То море спініться,
і ми у море кинемось
На зло усім, на завидки усім.

Мені здавалося,
коли на тебе гляну я,
Ударить блискавка —
і згоримо ми в ній...
Що назавжди
тужити перестану я,
Утоплена у ніжності твоїй.

Не вдарив грім, не спелила блискавка...
І я льодинкою
в твоїм вогні стою.
Холодний місяць плине в небі високо,
Оплакуючи молодість мою...

* *

*

Море нескінченності людського життя,
Море незбагненності — загадковий світ,
Звідки ти взялося, сонячне дитя,
Де ти спиниш, земле, вічний свій політ?

Тисячі учених думають щоденно,
Де життя початок, де йому кінець.
Піднялися в космос голубі антени,
Знову — помиляється й відкрива мудрець.

Тільки той ніколи зовсім не помилиться,
Хто в житті нічого не зумів відкрити,
Ковиляв утриманцем на догматичних милицях,
Заважав сміливим думати й творити.

ОДКРОВЕННЯ

Боюся пальми першості, вже раз
Того гіркого меду скоштувала,
Як на Олімпі у високих залах
Мене носив пришпорений Пегас.

О коню, коню, лучники услід
Пускали стріли, вмочені в кураре,
І на шляху стояли темні хмари
З дощами з жовчі і дрібних образ.

Залиште-бо у спокої мене,
Вступлю я вам золочене сидельце,
Собі ж залишу серце, тільки серце,
Хай світить всім — воно ж полум'яне.

СПІВЦЮ РЕВОЛЮЦІЇ

В. Сосюрі

Летіли коні... Ох, як же летіли коні!
Змилені... Стомлені... Дихали клетотом літ.
Ти народився, щоб зорі збирати червоні,
Щоб захистити чистий троянди цвіт.

Кулі свистіли. Вгору злітали багнети.
І за ідеї кров'ю платила рать.
Ти народився революційним поетом,
Щоб захистити лірики першу п'ядь.

Схилим знамена. Віршів твоїх знамена.
Хай прозвучить ніжний поета пеан.
Чорна кайма там, де ріка черлена,
Де прошумів дум голубий океан.

* *

*

Твій Київ — України Парфенон,
Його Печерська лавра — величава,
Поміж світил — тисячолітніх грон
Тут піднялась твоя свята Держава.

Тут предки твої мчали у віки
Крізь Золоті Ворота, в славу куті,
Прапрадіди твої і прабатьки
Своїх дітей хрестили у Славуті.

А Хортиця твоя — не просто Січ,
А вольниця українського народу,
Історія його гулких сторіч,
Якій ніяк не канути у воду.

Над Неңаситцем — голоси «Ракет»,
Минуле розмовляє із майбутнім,
І наш Тарас піднявсь поміж планет
Своїм кобзарським співом незабутнім.

Останній час, то зрілості пора...
Є зрілість у природи і в народу.
Зросли дубки біля мого двора,
Щоб берегти твою, Україно, вроду.

* *

*

Я справлю презву і підберу с п а с и б і,
Як срібні таляри на денцях вуст, очей.
Я віддавала серце вам по скибі,
Жила без днів, без ранків, без ночей.

Чи все пішло намарно? Жду одвіту.
Чи слово те, яким я дорожу,
Посіяло буйного зелен-квіту,
В людські серця знайшло свою стежу?

ТЕРНОВА ДОЛЯ

Драматична поема

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

Новопетрівський форт. Пустельний берег Каспійського моря. Навкруги пісок та дикий камінь — ні трави, ні дерева. Видно стіни укріплення. Солдатські казарми. Шевченко поволі виходить з казарми, сідає на уламку кам'яної стіни.

Шевченко

В казармі гамір, може, я хоч тут
На камені присяду та впишу
У захлавну книжечку ті думи,
Які мене і день і ніч гризуть.
Невже минуло десять довгих літ
Солдатчини, жорстокого заслання?
Раїм — не рай, і Орськ — не Вавілон...
Цей форт і Кос-Арал — усе мені
Вже остогидло тричі...
Коли язичник Август засилав
Овідія в Евскінський Понт далекий
До диких гетів — він не боронив
Йому ані писать, ні малювати.
А цар Микола, християнин-кат,
Поганина стократно перевершив.
(Виймає книжечку, пише).

З офіцерського корпусу виходить п'яний поручик. Побачивши, що Шевченко пише, він жартома і водночас немовби змовницьки свариться пальцем.

Поручик

А ви в самотності. До вас приходять муза...
Та я не бачив... Йй же богу, ні.
Ходімте краще, я вас познайомлю
Із офіцерами, що зараз прибули.
Еліта справжня, мушу вам сказати.

Поручик тягне за руку Шевченка до офіцерського корпусу. Рвучко відчиняє двері. Перед очима Шевченка постає безрадісне видовисько. Новоприбулі, молоденькі офіцери ки в червоних сорочках, розмістилися на розісланій кошмі. Перед ними — піввідрова сулія сивухи.

Поручик

Прошу, знайомтеся. Це рядовий Шевченко,
Солдатський наш художник і піт.

Перший офіцер

Поет, художник. Все це тут дурниці!
Ми, офіцери, прибули сюди
Служить царю й отечеству своєму.
По добрій волі сталося це чи ні,
Яке кому, скажіть, до цього діло?
Хай п'є із нами зараз, а за це
Поставить нам усім відро сивухи.

Другий офіцер

Чорт забирай. Придумано чудово.

Поручик тиче Шевченку склянку горілки.

Шевченко

Навіщо ви мене сюди тягнули?
Я п'ю лиш з друзями, а тут усі чужі.
(Виливає горілку).

Поручик

А він скупий. Злякався, що доведеться
Відро горілки ставить. Ти ж поглянь,
З ким я тебе сьогодні зазнайомив.
Новенькі офіцерики — всі з тих,
Що й батька рідного змінюють на сивуху.

Перший офіцер

Вже п'ють — так п'ють, гуляти — так гулять.

Шевченко

Не хочу я пиячити в цей час,
Бо жду якраз сподіваної волі,
Я легковажити ніяк не маю права.

Поручик

Тобі ж зробили честь. Солдата рядового
Покликали до офіцерів п'ють.

Шевченко

Можливо, й так, а пити я не хочу!
(Иде).

Перший офіцер

Гидуєш, значить... Високо злетів...
Його вже й офіцери недостойні!
Вернуть його. Гей, унтер-офіцере,
На гауптвахту хлопа.

Шевченко

Та за що ж?

Перший офіцер

За слово дерзке пану офіцеру.
Веди його, чого стоїш, як пень!

Унтер-офіцер веде Шевченка на гауптвахту.

Поручик

А як іде! Спустивши очі вниз.
Солдату треба бачить перед себе.
Ти чув про бравого солдата? То-то ж бо,
Люби царя, отечество і бога,
Сивуху пий...

Офіцери

Го-го-го!
І аквавіту також поважай!

Шевченко

Це дике беззаконня. Я про все
Повинен розповісти коменданту...

Поручик

А доки прийде комендант Усков,
Ти погодуєш біліх. Адью, мосьє.

Шевченка ведуть через двір укріплення до гауптвахти.
Вартовий відімкнув важкі двері, оббиті залізом,
вштовхнув туди Шевченка, знову зачинив їх і замкнув
на важкий замок. З-за дверей чути сумну пісню.

Та нема в світі гірш нікому,
Як сіромі молодому...
Іде багач, іде дукач,
П'ян шатається,
Над бідною голотою
Насміхається.

Вечоріє. Сонце поволі заходить за лінію моря, яку видно десь за стінами укріплення. Повз караульного солдата проходить Андрій Обеременко. Прислухається до пісні.

Обеременко (до вартового)

Чи знаєш ти, що зараз під замком
Сидить великий геній України —
Тарас Григорович Шевченко? Зрозумій,
Що нам його боготворити треба.

Солдат

Мені наказано — от я і стережу...
Я в караулі... Сам же знаєш — служба...

Обеременко (крізь двері)

Тарасе, не журіться, завтра я
Все розповім по правді коменданту.

В укріпленні темніє. На небі засвічуються зірки. Шевченко спить на цементній підлозі в карцері. Над Шевченком з'являється каторжанин Варнак з розірваними ланцюгами, як символ месниці-України.

Варнак

Я чув —
Благав ти смерті нині і ридав,
Ти ж обіцяв мене намалювати
Душі своєї фарбами всіма.
Невже ти хочеш смерті! І ніколи
Не оживу я десь на полотні,
Варнак закутий, стогін України...
Та я пірву колись ці кайдани.

Шевченко

Ні, сил нема терпіти. Краще смерть!
На серці в мене рани невігойні,
Рубці страждань. Рука Сарданапала
Мене гнітить...

З'являється Наливайко. Він приймає свою смерть в мідному бику, навколо якого палахкотить гаряче полум'я.

Наливайко

Гнітить, та не зламала
Твої волі. Важко і мені,
Я в мідному бику конаю у вогні.
За України долю. Чуєш, брате,
Мене за волю спалено живцем,
Тебе ж в Сибір загнали у солдати.

Видіння зникає. На його місці з'являється гнівний народний месник Гонта і його побратими, що освячують гайдамацькі ножі.

Гонта

Невже ти зламаний? Невже
Тебе скорила доля люта?
А в мене, чуєш, кінь ірже,
В кістки уїлись панські пута.
Мій побратиме, ти хотів
Мене колись намалювати...
Я вбив синів, своїх синів,
Щоб не померла наша мати,
Моя Вкраїнонька... Ходім,
Зведись, Тарасе, слізьми вмий.

Шевченко

О мій великий побратим,
Тебе ж немає, ти убитий.

Хотів тебе я змалювать,
Шукав могилу... Де могила?

Г о н т а

Мене звеліли порубать
І розвезти шматками тіло
По всій Україні, щоб, бува,
Десь не зійшли бунтарські очі.
А все ж зійшли, бо ожива
В твоїх піснях все те, що вночі
Ножі святило. Як вони
Паси із мене вирізали
Оті мостивії пани,
Немов із дуба лико драли.
О, мабуть, стане ременів
Кривавих тих підперезати
Усіх невольників-синів,
Усіх забритих у солдати...

Ш е в ч е н к о

Не муч мене, я й так в огні.
І золотої й дорогої
У мене долі вже нема,
І замість серця — люта крига,
І замість воленьки — хурдига,
Пустеля дика і німа.

На фоні білої сибірської пустелі з'являється Заліз-
няк, якого після придушення повстання було заслано
в Сибір. Закутий в кайдани, він конає в одиночній
камері.

З а л і з н я к

Я батогований царями,
Я люто битий канчуками

В Сибіру мучусь. Не корюсь.
Мій сину, йди до мене в гості,
У мене хата на помості,
Що і не снилася комусь...
О, стане ще того Сибіру
Для наших внуків і синів,
Ми несемо свою офіру
Для ще не пройдених віків.

Гонта і Залізник зникають так же раптово, як і з'явилися. На їхньому місці з'являється княжна Репніна — тонка, висока дівчина з великими розумними очима, правнучка останнього гетьмана України Кирила Розумовського.

Репніна

Коли б ви знали, як кохаю,
Як жду я вас із далини
І як ночами виглядаю...
Ви полонили думи й сни,
Кобзарю славний, я й писати
Заради вас розпочала...
Ще як взяли вас у солдати,
Гірку жалобу зодягла.

Шевченко (іронічно)

Якою смілою ви стали —
Я зовсім вас не пізнаю.
А то все Капніста питали,
І бідну душеньку мою
Своїми слізьми розпинали.
Нащо тоді в Яготині
Ви розкривали чисту душу
Наставнику?

Репніна

Простіть мені...
Мені здавалося, я мушу...

Шевченко

А вам би об'явить війну
Князівським звичаям і стати
Орлицею. Любов сумну
Ласкавим словом привітати.

Репніна

Яку любов? Невже і в вас
Була хоч іскорка до мене?

Шевченко

Так, був вогонь — та вчасно згас,
Залив я полум'я шалене.
А я вже вам і вірша написав
На Кос-Аралі — хочте, прочитаю?
Було случ'яї всі перебираю,
От і про вашу доленьку згадаю.
«Породила мене мати
У високих у палатах,
Шовком повила.
У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.
Убогого полюбила,
Мати заміж не пустила,
Осталася я.
У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати,
Недоля моя!»

Княжна Репніна гірко плаче.

Репніна

Я вам назвалася сестрою,
А у душі... О, грішна я,
Що мушу діяти з собою?
Любов до вас, немов змія,
Мою всю висотала волю,
Ви мій апостол і пророк,
Вже прийняла я стільки болю
Від тих невітшених думок.

Шевченко

Моя ти сестронько єдина,
Який коханий я тобі?
У мене є одна Україна,
Одна турбота далєбі:
До смерті встигнути скоріше
Все недороблене піднять,
Мої убогі діти-вірші
Україні-матінці віддять.
Забудь мене, тобі я вдячний
За всі турботи, за листи.
Тебе любив я, необачний,
Перегоріло все... прости...
А як згадаю, гірко стане,
Який у вас переполох
Тоді зчинився... Серце в'яне...
Вже й не лишали нас удвох!
Як полонянка, ти сиділа
В кімнаті матері-княгині...
Немов голубонька несміла...

Репніна

Простіть... Я так сумую нині...

Шевченко

Так, для потіхи, для забави
Мене позвали малювать
У палац князя... Боже правий,
Щоб ще раз бідному сказать
Тому художнику й піту,
Що він холоп — хай місце зна,
Мовляв, зухвало — вас любити,
Бо я — кріпак, а ви — княжна.

Репніна

Вас батько й мати поважали,
Згадайте дні в Яготині.

Шевченко

Вас віддали б за генерала,
За князя, може, а мені
На двері вказано поштиво,
Хоч я ще й фресок не скінчив...
Та я у тім не бачив дива,
Лиш ви були там диво з див,
Ваш дядько — князь Волконський славний —
Як декабрист пішов в Сибір.
А вам, такій правдивій, славній,
Став казематом княжий двір.
Я вас любив за розум чистий
І за бунтарський стрій думок,
За той священний, урочистий
Ясний дівочості вінок.
Мені вас жаль за ті ходіння
До бідних сиріт і людей,
Губились ви серед ідей,
Смирjali плоть гріхопадіння.

Така вродлива і відкрита
Була душа в вас, жаль мені,
Що марно стільки сліз пролито,
Що ви згоріли в тім вогні...
Що побоялись проти бурі
Піти на серця владний зов,
Я вас любив в ті дні похмурі
Й свою любов переборов...
Пішов свою шукати долю
Серед кріпачок, серед тих,
Хто, горя звідавши уволю,
Моїх згорьованих, простих
Долонь селянських не цурався.
Шукав, та так і не знайшов!
Пройшла повз мене та любов,
І я один як перст zostався.
Ви сколихнули глибочизну,
Але той племінь вчасно згас...
Чи зрозуміли ж ви хоч «Тризну»,
Яку я написав для вас?
Чи, може, сльози проливали
Ви так, знічев'я? Марний жаль...
Не здогадались і не знали,
Що в «Тризні» тій — моя печаль,
Моя оплакана судьбина,
Любов, не знайдена ніде.

Р е п н і н а

Я знаю, що моя провина
Моїм прокляттям упаде.
Так ось чому таким байдужим
Були ви часом! А мені
Було тоді так гірко, друже,
Так боляче в самотині.

Шевченко (іронічно)

Пишіть же знов наставникові
Ви Шарлю Ейнару листа
Про все, що взнали в цій розмові...

Репніна

Так, я наївна і проста
В Яготині тоді бувала,
Я, мов на сповіді, усім
Безгрішну душу виливала...

Шевченко

І все одно ударив грім?..

Репніна

Ви марите, Тарасе, добре знаю,
Що ви мені се не сказали б в очі,
Свою біду сама я пожинаю,
Сама страждаю довгі дні і ночі.

Шевченко

Чому ж прийшли ви в цю пустелю дику?
А вже й листів від вас давно немає,
Ніхто не чує серця мого крику,
Ніхто мене в чужині не згадає.

Репніна

Я вже писала графові Орлову
До Третього відділення. Шкодую...
Хотіла б я за вас замовить слово,
Могла ж накликать лиш немилість злую.
Мої і ваші там листи читали,
Всі почуття у них, як на долоні,

Мені загрозували вже й попереджали...
А ваш портрет, де сиві, сиві скроні,
Я ледь сховала... Я за вас в тривозі,
Не викликати б нової біди,
Мій лист до вас ще, певне, у дорозі...

Шевченко

Як холодно... Напитися б води...
Простіть мене, княжно, за дорікання.

Рєпніна

Для мене ви і нині, як раніш,
Моя любов єдина і остання.
І я напам'ять знаю кожен вірш,
Який ви залишили на Україні,
І ті, що вийшли в вашім «Кобзарі»,
Здалека шлю квиління вам чаїні,
Молюся вам, немов своїй зорі.

Шевченко (прокидається)

Всі марення зникають.

В темниці цій, немов у домовині,
Лише шкребуться миші і щури...
Який я сон тривожний бачив нині,
Княжна, і Гонта, й рідні кобзарі...
Ну, приверзеться ж справді.

Десь б'ють зорю.

(Виймає огризок олівця, кладе захляявну книжечку на коліно, пише).

«Благаю бога, щоб світало,
Мов волі, світу сонця жду.
Цвіркун замовкне; зорю б'ють.
Благаю бога, щоб смеркало,
Бо на позорище ведуть

Старого дурня муштровати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди б'ють».

За дверима чути голоси коменданта Ускова і поручика. В укріпленні світає. Бряжчать важкі залізні запори.

У с к о в

Поручику, яке ви мали право
На гауптвахту кинути Шевченка?

П о р у ч и к

Зневажить офіцерство він посмів.

У с к о в

Мені відомо все. Він вів себе достойно.

П о р у ч и к

Вас введено в оману.

У с к о в

Я велю
Його звільнить негайно!

П о р у ч и к

Втім, він мусить
Пробачення у мене попросить
За всі мені нанесені образи.

У с к о в (про себе)

О, цей свого доб'ється. Доведеться
Невинному Шевченку вибачатись.
(Виходить).

Поручик наказує вартовому відчинити двері. Заходить до Шевченка.

Поручик

Ну, щастя твоє, бідний живописцю,
Що за твоє здоров'я комендантша
Піклується так гречно. Але все ж
Ті нові офіцери вимагають,
Щоб за образу ти пробачення просив
У батька-командира.

Шевченко

Що й казати,
Мене вже тут нічого не здивує...
*(Взявши з підлоги свій парусиновий плащ,
накинув його на плечі, похмуро вийшов).*

Картина друга

Новопетрівський форт. Видно стіни укріплення, комендантський будинок. Вдалині — лінію моря. На передньому плані солдатська казарма в розрізі. Солдати розмістилися тут же на нарах, грають в орлянку, в карти, хтось бринькає на балалайці. Шевченко малює з натури свого друга Устима Недолю, який позує йому з оголеною спиною.

В казармі напівтемно, на шворді сушаться брудні солдатські онучі.

Голоси

Орел! Ні, рьошка. Виграв, брат, давай
Мені кісет з полтавським самосадом.
Ну ти диви. Цьому дурному хлопцу
Все випада орел. Я ставлю на сивуху.

Шевченко (в задумі)

Ще б в житті хоч раз
Поглянути на рідну Україну

Та на Дніпро-Славутич дорогий,
На спас Межигорський, на Дзвонкову криницю
Та з кобзарями разом заспівать...

Не до ля

Ось цю хоча би *(співає)*.
Ой не шуми, луже,
Зелений байраче,
Не плач, не журися,
Молодий козаче.

Шевченко

Я зніс цингу і лютий ревматизм,
Та це не все. Не раз тут розпинали
М'ятежну душу. І я, бува, ридав,
Неначе той Іов на гноєвищі.
Я не розгледів бездни, в котру впав,
Гадав, я маю дужу силу волі.
О ні! Була то гордість лиш сліпая.

В казарму входить поручик.

Ну от — ховай малярську справу і папір.
(Ховає малюнок під матрац).

Поручик

Шевченко, в караул! Хіба забув?

Обеременко

Звиняйте, пан поручик, я за нього...

Поручик

Розбагатів піт наш, вас купив.
Мені однаково. Була б лише заміна.

Обеременко

Я радий сам Тараса заступить.

Обеременко і поручик виходять.

1-й солдат

Семірку, туз... От, гаде клишоногий,
Везе тобі у карти.

2-й солдат

Не везе
Зате у молодичках. Не пристало
Захиснику отечества й престола
Тихенько пересмикувать тузи.
Не циган же... А дієш, наче циган.

Вбігає п'яний ефрейтор Чир. Голова у нього пер-
ев'язана. В руках недошита вінчальна сукня нареченої.

Єфрейтор

Майбутній свекор мій весілля поламав...
За що б ви думали? За те, що я в получку
Одержав три карбованці, а решту
Утримали у мене за сивуху.
Хіба ж я винен? Гляньте, як чубуком
Мене він потягнув... Ледь відкачали...
Ну я бігом до нашої кравчині
За шлюбним одягом... Оцеї муслин
Я дарував коханій нареченій.
Забрав і квит... Весілля ж поламали...
Приніс тобі, шановний виночерпій...
Міняю на горілку.

1-й солдат (кидаючи карти)

Тьху тобі,
Нащо мені жіноче одіяння?

Є ф р е й т о р

А віднесеш киргизочці якійсь
За ласки найсолодші й наймиліші...

1-й с о л д а т (*виймає з кишені пляшку*)

На пий, страдальцю, сукню ж забирай.

Є ф р е й т о р

Ну, під заклад за штоф сивухи, згоден?

1-й с о л д а т

Ну, пий вже, пий. З получки віддаси.

В казарму, як вихор, вривається наречена єфрейтора Чира.

Н а р е ч е н а

О безсоромнику. Вінчальний мій убор
У виночерпія міняєш на сивуху!

(Владно забирає сукню).

Дай сюди. Мені іще згодиться.
І не якийсь там п'яний мочеморда
Мене з охотою вестиме до вінця,
А офіцер достойний і поштивий.

(Вибігає, розмахуючи кулаками).

Ш е в ч е н к о

І де знайду я сили, щоб знести
Цей сон тяжкий, оці найбільші муки,
Ці п'яні голоси, і довгі дні розлуки,
І цей вертеп гидот і маяти?
Ні малювать, ні думать, ні писати...

О, гірших не придумаєш страждань,
Аніж загнать поета у солдати,
Віддать його для муштри і знущань...

У с т и м

Ти зажуривсь, Тарасе. Краще я
Твою любиму пісню заспіваю,
Згадаю степ херсонський і село,
З якого я утік від злого пана,
Червоного пустивши півня вслід
За покритку-Марисю. Так блукав
По світу білому без паспорту і ймення,
Аж доки не забрили у солдати.

Ш е в ч е н к о

Що ж, заспівай, Устиме дорогий,
Дідівської, козацької тієї...

У с т и м (співає)

Та забілили сніги, забілили білі
Ще й дібровонька...

На якусь мить всі в казармі затихли, захоплено слухаючи сумну козацьку мелодію. В казарму входить поручик.

П о р у ч и к

Знов розспівавсь? Забувсь, що вже пора
Пригнати амуніцію, що скоро
Прибуде батальйонний командир
І все повинно быть наготові?

Не до ля

Пробачте, пан-поручик. Кажуть всі,
Що вам передано пакет мій із грошима,
А гроші я і досі не одержав.

По р у ч и к

Який пакет? Що ти верзеш, солдате?

Не до ля

Я можу показати і конверт,
Який ви розпечатали учора
При свідках, власноручно.

По р у ч и к

Маячня!

Не до ля

Ось цей пакет. Мені його вручила
Коханка ваша, пані Евеліна.

По р у ч и к

Та як ти смієш, бидло! Ось тобі,
Щоб пам'ятав своє звання і місце.
(Б'є його по щоці).

Не до ля

Відповідаю тим же!
(Повертає ляпаса поручику. Сам з жахом
відступає).

Командир,
Що заплямив безчестям офіцерство,
Плювка солдатського достоїн.

Тьху тобі!

Поручик (витирає обличчя, люто)

Ну почекай. Тебе военний суд
Поставить під шпідрутени. Ти кров'ю
Заплатиш за образу. Будеш знать,
Як ображать поручика. Згною
Тебе по карцерах і в арештантських ротах.
Узять його. І під арешт, негайно!

Підбігає караульний. Бере Недолю за плечі. Виводить. Поручик виходить за ними.

2-й солдат

А офіцер же справді обібрав
Його, нетягу. Десять тих рублів
Прислав товариш бідному Устиму.
Поручик вийняв гроші і забув
Спалить конверта, замести сліди.

Шевченко

Та це ж не вперше. В мене взяв у борг,
А віддавать не хоче. Потім скаже —
Не позичав. Ой, жаль мені Устима.
Тому усе спливе, а цей за ляпаса
Потрапить до Сибіру, бідолаха.
А як співав, бувало. Аж душі
Ставало легше в пісні тій козацькій...
Ти народивсь, Устиме, кріпаком,
Солодкої забаг давно ти волі,
Та залетів в проклятий Едикуль...
І діяв ти, як лицар, а за те
Тебе страшна чекатиме покара.
Ні, я знайду управу. Я піду
До коменданта форту. Офіцеру
Знущатися отак над рядовим...

2-й солдат

Куди ви підете, Тарасе. Все дарма.
На них нема управи і не буде.

Шевченко

Ні, буде ще. Я вірю, прийде час,
Підіймуться новітні остряниці,
Заклекотить гаряча панська кров,
І згинуть всі царі і паненята.

2-й солдат

Ой, тихше говоріть. Такі слова...

Пробігаючи повз казарму, поручик побачив зборище солдат.

Поручик

А ви ще тут? Не бачите хіба,
Що всі давно на муштрі. Ой не раджу
Мітингувать і співчувать тому,
Кого годилося б на місці розстріляти...

Шевченко (про себе)

Корись, холопе, раз попав в солдати.

Поручик

На муштру всі! Кру-гом!
Ну, ну, давай. Ей, рядовий Шевченко,
Де виправка? Не перший рік солдат,
А все сугулиться, і крок, як у ведмедя...

Всі виходять з казарми.

Далі дія відбувається у дворі укріплення.

Шевченко

Я вчився на художника, либонь,
І виправка мені та ні до чого.

Поручик

Ах, на художника. Чи не тому
Кишені відстовбурчені в солдата,
Мов у попа. Показуй, що там є.

(Вивертає йому кишені).

Шевченко

Ну олівець, папір, старенький пензель...

Поручик

А-йй, в кишені. Сам же добре зна,
Що заборонено писати і малювати,
Що міг давно звання мати офіцерське,
Коли б отечество й царя ти поважав,
А так — не вивчився й на бравого солдата.

Шевченко

Я скоро йду в відставку. Що не вбили
За десять літ у голову мою,
Те на останку, мабуть, ні до чого...

Поручик

Мовчать! І шагом арш...
Я вас навчу порядку. Будеш знати,
Як возмутительніе віршики писати,
І як саму царицю називати
Засушеним опеньком. Смирно, ну!
Ать, два. Ать, два. Повище ногу.
Тягни носок, щоб входити зумів

В гостинну панську так, як подобає
Солдату царському. Ну ще: ать, два, давай.
Ложись, повзи. Чого стоїш, драбуго?
Підеш на гауптвахту. Ну, ложись!

Шевченко (*прихилившись до стіни казарми*)

О, де узяти сили, щоб стерпіть
Оте знущання дике...

З'являється Ускова.

Ускова

Пан поручик, вас
Сам комендант просив зайти до нього.

Поручик (*улесливо*)

Агато Омелянівню! Сто літ,
Здається, вас не бачив. Мов Аврора,
Ви раптом тут з'явились, і для нас
Аж посвітлішало навколо. Йй же богу.
Цілую ручку.

Ускова

Пан поручик зна,
Що комендант звелів послабить муштру
Художнику Шевченку?

Поручик

Вперше чую.
Але коли звелів пан комендант,
То хто ж посміє... Всі ми поважаєм
Його таланти. Та в списках він солдат...
Солдат і тільки... Але я готовий,
Іраклій Олександрович для нас

Неначе батько. Він сказав — закон...
Ну прощайте, я піду до нього...

(*Виходить*).

У с к о в а

Ех, натворив же горя ваш Устим.
Не здумайте просить за нього. Марно...
Ударить офіцера — та ж за це
Сибір у кращім разі. Можуть навіть
І розстрілять.

Ш е в ч е н к о

Навіщо так, Агато...
Всі знають, що поручик злодій сам...

У с к о в а

Молю вас. Не втручайтесь. І мерщій
Сховайте ваші вірші захалявні,
Спаліть листи всі зайві. Хтось доніс
Ізнов на вас. Можливо, буде обшук.

Ш е в ч е н к о

Коли скінчиться це? Проклята сторона!
Та ще й листів нема останнім часом.
Не пише ні Варвара Репніна,
Ні граф Толстой... Забули всі Тараса.
Так обіцяли всі, і всі забули...
Часом здається, я малярський хист
Вже розгубив... Лишилось серце чуле,
Та ще гіркії сльози, та ще ви,
Агато Омелянівно, хороша...

Ускова

Ну, не хиліте, друже, голови,
Приходьте на кладовище, я прошу...
Я так люблю ту мрійну тишину
І вашу щиросердню розмову...
Про України давню давнину...

Шевченко

Лише б не чуть цієї муштри знову,
З казарми вирватись хоч до тії верби,
Що посадив знічев'я на городі...
Куди не глянь — кругом одні раби,
Одні раби нікчемнії, та й годі...
Агато, любачу... З вами й по землі
Ходити легко... За дітьми сумую...

Ускова

Та будьте обережні. Люди злі.
Уже й про нас пустив хтось плітку злую.

Шевченко

І через них ви хочете позбавить
Мене найкращих марень і хвилин?

Ускова

Ні перед ким не хочеться лукавить,
Із справжніх друзів в мене ви один.

Шевченко

Іраклій Олександрович радіє,
Коли я вас розважу хоч на мить,
Хто чисту дружбу ганити посміє,
І дзвонкову криницю заплямить.

Невже хто справді зможе найсвятіше
Втоптати у багнюку? Ви ж дитя
Недавно поховали. У невітнім
Вас бачать горі. Тільки співчуття
Ваш тихий смуток може викликати,
І знають всі, що ви свята жона,
Що ви чудовий друг, прекрасна мати...

У с к о в а

Хай дурні плещуть. Не моя вина...

Картина третя

Сцена затемнюється. Промінь прожектора вихоплює шматок кладовища, дві могилки з хрестом. Над ними схилена в скорботі комендантша Агата Ускова. Шевченко сидить просто на землі, в глибокій задумі.

У с к о в а

Таке ж було, мов лялечка, хороше,
Хлоп'я кохане. І за які гріхи
Забрав його господь?

Ш е в ч е н к о

Я теж не можу
Забуть хлопчину. Бог не дав дітей
Мені, убогому, то людськими втішаюсь...
У засланні отут серед людей
Караюсь, мучуся, але не каюсь.

У с к о в а

І чом ви не женилися в свій час?

Ш е в ч е н к о

У мене вже і славна наречена

Була знайшлася... Міг давно Тарас
Уже б і діток мати. Та до мене
Бувала доля злою. Жартома
Дала хлоп'яті волю... Кріпакові —
Художню академію дала,
Та, обдуривши, наче варнакові,
Свободу кайданами повила.
У Києві мав живопису вчити
Своїх вкраїнців милих, а тепер...
Та як отак на світі жити
Вже краще б я давно помер.

У с к о в а (відводить його руки від обличчя)

Не мучтесь так, Тарасе, я благаю...
Ви ж нишком пишете, утіштесь вже тим.

Ш е в ч е н к о (підвівся з землі, згадав щось)

Оце «Естетику» я Лібельта читаю...
Як може він таке дурне плести:
Що для натхнення славного Вернета
Прив'язують до щогли. От дурні...
Неволя — смерть художника й поета!
Та дайте волю-воленьку мені,
І я мою Україну-сиротину
Намалював би в горі й гіркоті,
Не тільки біль і латану свитину,—
А й наші битви славні, золоті...
Не живописну ту Малоросію,
Яку дозволить панство. Я б хотів
Намалювати Гонту, Гамалію,
Микиту Швачку — славних тих синів
Від гордого повстанця Сиверина
До Сагайдачного, що воював Царград,—

Нехай у гromі встане Україна,
І я тому стократно буду рад.

У с к о в а

Мені вас жаль. М'ятежну вашу душу
Я розумію добре. В думках тих
Броджу навпомацки... Здогадуватись мушу...

Ш е в ч е н к о

Я прочитаю вірші з слів простих,
Які і камінь можуть пропалити,
Карають серце в вічному вогні.

(Читає).

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні чи ні,
Чи хто згадає чи забуде
Мене в снігу на чужині,
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І вас з собою заберу —
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.

(Знеможений сідає на пеньок).

У с к о в а *(дивиться на нього, мов зачарована)*

Це так прекрасно. Хай мені
Незрозуміло все, я знаю —
Оці слова полум'яні
Вам серце болем розривають.

Входить комендант У с к о в.

У с к о в

Пробач, Агаточко, що я
Затримавсь трохи. Стільки діла.
Така навколо крутія,
І так усе осточортіло...
Зовсім відбилися від рук
Ці офіцерики-п'янюги,
Гомора і содом навкруг,
Злодії всі та ледацюги...

Ш е в ч е н к о

А вже ті блудні сини —
То хоч ховайсь від них в городі,
Ох жаль, нема на них війни,
Від них біда одна, та й годі.

У с к о в а (схилилась над могилкою сина)

А незабудки вже цвітуть,
Оті, що ти садив з Тарасом...

(Втирає сльози).

У с к о в

Не побивайся так, забудь,
Вже стільки поминуло часу,
Як Дмитрик вмер, а бог же дав
Зате нам донечку хорошу...

У с к о в а

Він мертвий ще ріднішим став,
Ніяк забудь його не можу...

У с к о в

У нас Наталочка зроста
Тобі на втіху, моя мила...

(Цілує її).

Ш е в ч е н к о (в глибокому роздумі)

Ідуть літа, летять літа,
А з ними молодість і сила...
І вже не знаю, чи знайду
І я колись своє кохання,
Мою лебідку молоду,
В житті були одні прощання.

У с к о в

Ну порадійте, голубе Тарасе,
Іде городником коханий ваш Андрій.
У вас тепер доволі буде часу,
Ходіть туди для роздумів та мрій...
Збудуєте курінь і будете писати
І малювати там в самотині...

Ш е в ч е н к о

Я кращого не міг би і чекати...
Набридли вже казарми ті брудні.
Хоч би на мить побуть з самим собою,
З своїми думами, малярством і журбою.

У с к о в а

А наш город чи сад — таки оаза
Серед пустелі дикої.

Шевченко

Я й сам
Туди у свята бігаю щоразу,
Щоб дати простір горю і сльозам.

Усков .

Та вже недовго ждати...

Шевченко

О, коли
Помер Микола Перший, я чекав,
Що хоч з нагоди вшестя на престол
Вельможний син його мені нарешті
Свободу довгождану подарує.
Чекав, надіявся — і все, як бачте, всує!

Усков

Ще буде коронація, пождіть,
З цієї нагоди Олександр, можливо,
Добрішим стане.

Ускова

Ходять навіть слухи,
Що Федором Петровичем Толстим *
З нагоди коронації — цареві
Прошення подано, що Сераковський теж
Приклав немало сил, щоб схлопотати
Свободу вам, Тарасе.

Шевченко

Дяка їм.
Які то люди милі. Чи в житті

* Ф. П. Толстой — віце-президент Академії художеств.

Я відплачу за їх святу сердечність?
Але нема надії, ой, нема...
І Олександрю другому, напевне,
Відомий «Сон» мій і оті слова
Про матінку його — такі правдиві.
(*Читає*).

Так ось де рай! Уже нашо
Золотом облиті
Блюдолизи! аж ось і сам,
Високий, сердитий
Виступає; обок його
Цариця небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще на лихо, сердешне,
Хита головою.
Так оце ота богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяце, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам.

У с к о в

Тихіше, друже. Можуть мати уші
І ці хрести, могили і кущі.

Ш е в ч е н к о

Ой можуть, любі, де їх не ставало.
Отак мої сердешнії брати
З Кирила і Мефодія, бувало,
Почнуть про волю-воленьку плести,
А за стіною юда — ну нікчема —

Петров-студентик — тля собі і все,
Нова зізда нового Віфлеєма,
Хто думав, що нікчема донесе?
А от доніс. І десь, бач, животіє,
Вислужується, пнеться в фарисеї,
Пролита кров йому містечко гріє,
Диви й зросте з такого добродія
Прафос царя у золотій лівреї.

З подвір'я форту доносяться тривожні звуки солдатського барабана.

У с к о в

Я мушу йти. Це подано сигнал
Для дикої Зеленої алеї.
Шпіцрутени чекають на Устима.

Ш е в ч е н к о

Яка ганьба, і ви це допустили?

У с к о в

Не я, а батальйонний командир,
Якому я по чину підлягаю.

Ш е в ч е н к о

Нещасний друже мій, за що
Тебе жорстоко так скарають?

Звуки барабана стають все грізнішими.

У с к о в

А потім суд, а потім ще
Глуха Сибір неісходима.

Шевченко

Ні, я піду, я захищу
Свого коханого Устима.

Усков

Не смійте йти!
(Швидко виходить).

Шевченко

О друже мій,
Кати погріть схотіли руки,
Мій боже праведний, не дай
Хоч збожеволіти від муки.

(Впавши на землю, тяжко ридає).

Картина четверта

Гаряче літо 1857 року. Шевченко з Андрієм Обеременком сидять біля куреня на комендантському городі. Андрій Обеременко немолодий вже солдат, що з обличчя нагадує козака Мамаю, з вайлуватою ходою і неквапливою розмовою. На лиці в нього завжди спокійна, лагідна посмішка, на голові шапка-чабанка.

Шевченко

Як добре, що узнав я вас, Андрію,
Для мене ви тепер найкращий друг.

Обеременко

А я, Тарасе, вас не розумію:
Вам стільки від панів було наруг,
А біля вас все ляхи й офіцери,
І комендант вам начебто рідня...

Шевченко (задумливо)

І серед них є люди...

(Виходить на пагорб, оглядає море).

Я на берег

Тепер виходжу мало не щодня,

Усе човна поштового чекаю,

Який мені свободу сповістить.

А щодо ляхів, друже, я не знаю,

За що мені людей цих не любить?

Що бідний лях, що українець вбогий —

В обох є досить горя і турбот,

Обом тяжкі судилися дороги

І шлях один в Новопетрівський форт.

(Підходить до посаженої ним верби, яка буйно розрослася).

Бач, і верба вже виросла, Андрію,

З тієї палички убогої, що я

Ввіткнув у землю. Все ж не розумію,

Коли вина вже проститься моя.

У біблії є притча: розбишака

Просив анахорета відпустить

Йому гріхи. А той старий собака

Звелів бандиту костур посадить

І поливать. Коли ж він заквітує,

Тоді — розбійнику усі гріхи, що є

Відпустяться — і труд не буде всує,

Бо він ввійде у царство твоє.

І що ж ти думаєш? Минули довгі літа,

Анахорет прийшов на битий шлях,

Де костур був — стояла груша в квіті,

А той бандит з надією в очах

Все поливав її. І от у нього
Та палиця дала рясні плоди...

(Сумно).

...Я теж, як він, ввіткнув дубця сухого,
Давав йому джерельної води,
І виросла верба й зазеленіла,
А прощення гріхів нема й нема...

Обеременко

Я знаю, голубе, тобі це наболіло,
Кому ж до серця буде ця тюрма?
Та потерпіть, Тарасе, значно більше
Терпіли ви. Ну хай ще місяць, два...
Пишіть свої такі сердечні вірші,
А в них такі правдиві слова.
Читаєте — і хочеться ридати.

Шевченко

Ті словеса гіркі...
Медоточиві
Царям і лікторам крути,
А то Зевеси юродиві
Тебе зашлють під три чорти...
В таке багнище закаляють,
Що не відмиєшся повік,
І навіть друзі не узнають,
Що був ти справжній чоловік.

Безтурботна офіцерська компанія з'являється на другому кінці комендантського городу, з ними комендант і Агата Ускова. Вона з гідністю приймає залицяння офіцерів. Всі сідають за стіл під тінистим деревом і починають грати у штоса. Від них відокремлюється Усков і маленька Наташа, яка тягне батька збирати квіти.

Шевченко

І жінка ця була моїм кумиром,
Мадонною святою. А вона
Картярка й тільки. Як же, бідна, пнеться,
Щоб всім сподобатись. Нікчемна і дурна!
Як легко засліпити нас, убогих,
Усмішкою чи дотиком руки...
Готуйсь, Тарасе, ждуть тебе дороги,
І цур вам, цур, чужі, святі жінки,
Ті вірні Пенелопи й Андромахи..

Наташа (підбігає до Тараса Григоровича, дає йому китицю квітів, обіймає за шию)

Дідусю Горич, знову ви сумнений,
Я дуже скучила... А мама не пуска.

Шевченко

А я ось виліпив Наталочці маленькій
Із глини півника...

Усков (наближається до куреня)

Ідилія яка...
Ой треба вам, Тарасе, діток мати.

Шевченко

Порозумнішав дурень... Над Дніпром
Збудую я собі маленьку хату,
Та обсаджу ще вишнями, садком,
Та одружусь на бідній сиротині,
Нещасній, як і я... І розпочну
Безхмарні дні у тій малій хатині.

У с к о в

А я приніс вам добру новину.
Оце узнав, що запили ви, друже,
І вирішив перепустку вам дати
До Пітера самого. Тих байдужих,
Що ладні вас до Оренбурга гнати
Хоч пішки, хоч етапом, щоб високе
Начальство вам перепустку дало,
Я не боюсь... Та вже й пройшли всі строки...

Ш е в ч е н к о (бере перепустку)

Спасибі вам. Страшенно повезло
Цьому опальному, забутому Тарасу,
Що комендантом в нього саме ви...
Отож мерщій. Не буду гаять часу...
Мій шлях на Астрахань, а там і до Москви
Я через Нижній скоро завітаю.
Там Щепкін, друг мій вірний, Рєпніна,
А там, нарешті, й Пітер. Я не знаю,
Як дякувати вам... Ну хоч вина
Давайте вип'ємо. Є пляшечка чихиру...

У с к о в

Жаль розлучатись з вами, ви мені
Були, мов брат...

Цокаються чарками.

Ш е в ч е н к о

І під бокалів дзенькіт
Ми розлучаємось на довгі, довгі дні...

Сцена затемнюється. Видно борт рибальського судна.
Шевченко сходить на нього по трапу з невеличкою
валізкою в руках і похідним чайником, його проводжає

чимало старих друзів, рибалок з Новопетрівської слободи, офіцери, серед них комендант Усков з дружиною.

Обеременко (біжить по трапу за Шевченком)

Забули свою люльку. От візьміть...
Прощайте, голубе, дай боже вам довіку
Не повертатися у цю пустелю дику.

Шевченко (обіймає, цілує його)

Що ж, прощайте, славний чоловік,
Не треба сліз...

Голос з натовпу

Кобзарю наш великий!
Ми ваші вірші в серці несемо.
Оракуле України... Моїсею!

Рибалки

І славу вашу теж не продамо.

Шевченко

Хто це говорить?

Голоси з натовпу

Говорять прості люди.

Агата

Простіть, Тарасе, нас за сліпоту.

Усков

Пишіть нам, любий. Щастя вам в дорозі.

Шевченко

Спасибі вам усім за доброту,
Я з вами буду в радості й тривозі.
Мені ви так сердечно допомогли
Знести мою самотність і наругу.
Я радий, що не чую хоч хули
І кожному вклоняюся, як другу...
Прощайте всі... І ти, суворий форт,
Де стільки сліз моїх гірких пролито.
І берег дикий, і каспійський порт,
І ти, моя печаль несамовита...

Судно відпливає, зникає за обрієм.

Кінець першої дії.

ДІЯ ДРУГА

Картина перша

Кімната Шевченка в Нижньому Новгороді. Він чекає дозволу на право повернутися до Петербурга. Різдвяний вечір. В кімнаті Тараса холодно, нетоплено. Обережок дров так і лежить біля каміна. Шевченко, в накинутім на плечі кожусі, схилився над своїми «Неофітами». Дописує, править, читає вголос.

Шевченко

Я вас в вигнанні народив,
Мої стражденні «Неофіти»,
І вийшли ви, як диво з див,
Мої печальні думи-діти.

(Ходить по кімнаті, стиха читає фрагменти).

Оце таки утнув, Тарасе,
Йй-богу ж, добре далєбі!
Жаль, за візитами тобі
Лишається замало часу.
Отож сиди тепер у ніч
І прав дитя новорожденне,
Воно найтяжче і священне,
Як голос правди і сторіч.
(Читає вголос).

«Давно вже я сиджу в неволі,
Нєначе злодій взаперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті».

Воно і правда, в Нижнім цім,
Як у незамкнутій в'язниці...
Хоч є перо в руках, і дім,
І різні друзі, як годиться,

Але не вільно мчать туди,
В мою Україну любиму,
Де стогнуть рідні побратими
Від кріпосницької біди.
Для тебе Пітер під замком
І до Москви немає ходу,
Отож сиди, та жди погоди,
Немов на прив'язі Сірко.
Ачей збираються етапом
До Петербурга крізь сніги
Тебе погнати, як собаку,
Твої найтяжчі вороги.

У дворі чути голоси, дзвін бубонців. Рішучий стукіт у двері. Розчервонілий і обліплений снігом, з морозу входить знаменитий актор, сімдесятирічний Михайло Семенович Щепкін.

Щепкін

Ну от і я... Здоров, анахорете.

Шевченко

Мій друже дорогий, який щасливий день!

Обнімаються, чоломкаються.

Щепкін

Таки домчався крізь сніги-замети,
Удвох втнемо колядок та пісень.

Шевченко

Та вип'ємо горілочки на свято.

Щепкін

Та обійму ще раз тебе, як брата.

(Пильно вдивляється в обличчя Тараса).

На вулиці зустрів би, не впізнав...

Шевченко

Такий старий?

Щепкін

Та ще і з бородою...

Шевченко

Коли б ти знав, як ждав я, виглядав.

Щепкін *(жартома)*

Боявсь, проїду, може, стороною,

А то зашлють, бува, в Сибір...

Шевченко

Тепер це дуже просто, побратиме,

Вже я те знаю... Ти мені повір,

Там аж кишить сміливцями такими.

Не дарма ж, на прохання завітатъ,

Панько Куліш злякався. Пише прямо,

Що він помітний пан поміж панами

І краще йому в мене не будуть.

Кудеснику наш добрий, юнаком,

Я бачу, як раніше, ви zostались,

І навіть те, що з Герценом змагались,

Було вам продиктовано добром.

Щепкін

Полай старого дурня, думав я,
Поїду в Лондон Герцена врятую
Від одчайдушних кроків... Я не знав,
Що він розбудить воленьку святую,
Що видасть він «Полярну звезду»
І «Колокол» задзвонить малиново.
Я їх привіз тобі. Зажди знайду...

(Риється в саквояжі).

Сховав подалі щире вольне слово.

Шевченко

Михайле мій Семеновичу, п'ємо
За добре серце друга і за те,
Що ми об землю нашим горем б'ємо,
Нехай богилою воно не зацвіте.
Заворожи, мій волхве сивоусий,
Чи буду я в Україні, чи ні,
Бо я найбільше, голубе, боюся,
Померти в самоті на чужині...

Щепкін

Ми всі воюємо за тебе,
І вірю я, настане день,
Побачиш ти Вкраїни небо,
Своїх начуєшся пісень...

*(Хоче відвести важку для Шевченка розмову.
Виймає з баульчика книжку).*

А ось тобі і «Чарівник москаль»,
Зіграєм його в Нижньому на славу,
Нема Тетяни справжньої, на жаль...

Шевченко

Ні, є одна артистка... Їй же право!
Катрусею зоветься. Молоде,
А там таке веселе та співуче...

Щепкін

А як, бува, старого підведе?

Шевченко

Та що ти, ні! Вона і роль вже учить.
(Схвильовано гортає свій рукопис).

А я тобі й поему присвятив.
Її назвати хочу «Неофіти».

Щепкін

Я знаю, що не марно жив,
Раз довелось тебе зустріти...

Шевченко (читає з «Неофітів»)

«Возлюбленику муз і грацій,
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твій душі передаю».

Щепкін (захоплено)

Я радий з того, друже-брате,
Що в нас одна Україна-мати,
Що пив я з того джерела,
Де кладезь мудрості безсмертний,
Ну, а тепер не страшно вмерти —
Я знав України орла.
Та що орла — знав «Прометея»,

Того титана, що воскрес
І для України моєї,
А розпинав його Зевес...
Хай не Зевес, а цар нікчемний
Отой Миколка-гріходій,
Непросвіщенний тормоз темний,
Медвідь в короні золотій.

*Шевченко (сидів, тяжко опершись на руку,
потім немов стрепенувся)*

Ну кинь, Семеновичу, кинь,
У того Зевса чи Нерона
Уже хитається корона.
Ім Петропавловських твердинь
Замало буде, щоб вмістити
Апостолів нового світу!
Послухай краще, почитаю
Рядки гарячі з-під пера.
Глаголе мій, тебе вручаю
Братам для щастя і добра.

(Читає по пам'яті, ходячи по кімнаті).

...І син Алкід, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Гниє в неволі в кайданах,
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає,
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи теє... в Скіфію... І ти...
І чи одна ти? Божа мати,
І заступи нас і укрий!
Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,

Не катувалися в тюрмі
Або в далекій стороні,
В британських, гальських легіонах
Не муштрувались! О Нероне!
Нероне лютий!»

Спливає лойова свіча, а Тарас все читає. У вікно вже зазирає синій світанок, а друзі все не можуть відірватися один від одного. Нарешті — прочитана остання сторінка.

Щепкін

Це надзвичайно, Прометею,
Я плачу, сину мій, прости,
Над цею мудрістю твоєю,
Над словом правди й прямоти.
Чи ж не даремно твої музи
Дітей погнали в Сіракузи?
Усе тут ясно — хто й чому,
За що вбиває і мордує,
І де отой Нерон царює,
І що належиться йому.
А дух Миколки добре чуть
У того Декія із Риму.
Будь обережним, бо запруть
Тебе в Сибір неісходиму.

Шевченко

Я школу вольності пройшов
В тому солдатському засланні.
З-під п'яних царських підшов
Росії зводиться світання.
Читав Іскандера слова,
Вони мене кропили гнівом,
Не обережно — терпеливим

Вітчизни вибороть права,—
А гнівним месникам-синам
У невсипущому горінні —
Це значить нам із вами, нам
Доволі повзати на колінах!
Щоб нашій волі просвітлиться,
Щоб не плодитись кріпакам,
Зірвати царську багряницю
І батьківщини змити страм!

З а т е м н е н н я

Картина друга

Скромно обставлена кімната артистки Піунової в Нижньому Новгороді. Катя Піунова в чорному вечірньому платті сидить біля піаніно, розучує українську пісню, яку вона недавно чула від Шевченка.

Піунова

Він справді дивний... Щось таке дитяче,
Як в малюка. В очах любов палка,
А гляне із-під лоба, і неначе
Мене той погляд жаром обпіка.
А то бува старим і неприємним,
І чоботи у дьогті... І мовчить...
І цілий світ тоді здається темним.
Чи я б змогла такого полюбить?
Сама не відаю нічого і не знаю,
Люблю, коли він щось оповіда,
Коли пісень своїх мені співає...
А втім, дурниці...

я ще молода...

Я ще дитя... Мені шістнадцять років.
На сцені часто грала я любов,

Сама ж — теля...

Чиї ж це чути кроки?

Входить мати Піунової.

Мати

Ізнов Тарас Григорович прийшов.

Шевченко (входить з Щепкіним)

А я не сам... З актором знаменитим,
Вас треба б зазнайомити давно.

(До Щепкіна).

Катрусю ви повинні полюбити.

Щепкін

О, дівчина, як молоде вино.

Шевченко

На сцені, мов царівна. Всі у неї
Залюблені. Я грішний також в тім.

Мати

Спасибі вам, що завітали в дім
До Катерини скромної моєї.
Тим більше — всі ж ми вийшли з кріпаків.
Ще в князя Шаховського моя мати
Служила у театрі. З личаків
Ледь вилізла, а грала герцогиню
В якійсь французькій опері старій,
А потім королеву і княгиню...
Сам світлий князь вклонявся завжди їй.
Ще з двох років Катюшу як артистку

Виносили на сцену. В п'ять і в шість
Вона вже танцювала з справжнім хистом.
(До Щепкіна).

Сідайте, прошу. Катенько, наш гість
Послухав би твоїх пісень чудових...

Шевченко

Мо, заспіваєте, Катрусю, нам-таки?

Піунова (лукаво)

Про карі очі і про чорні брови?

Шевченко (захоплено)

У неї голос ніжний і п'яний.

Піунова (охоче і легко співає під власний
акомпанемент)

Карії очі, чорнії брови...
Темні, як нічка, ясні, як день,
Ой очі, очі, очі дівочі,
Де ж ви навчилися
Зводить людей?

Щепкін

Ваш голос камерний, в кімнаті цій
Звучить премило.

Піунова (ображено)

Не лише в кімнаті.

Шевченко

А, головне, співати легко їй,
І інтонації у неї — пребагаті.

Щепкін

Я вам привіз чудовий водевіль
Івана Котляревського.

Піунова

Я знаю...
Напевне, «Москаля чарівника»?
Я звідти навіть пісню вже співаю.

Щепкін

Із водевілю? О сестрице Феба!
Послухаємо з радістю ми вас.

Піунова (*співає пісню Тетяни з «Москаля-чарівника» Івана Котляревського, в деяких словах звучить російський акцент*)

«Ой не оттоль вітер віє, відкіль мені треба,
Виглядаю миленького з-під чужого неба...
Скажіть зірки, скажіть ясні, де він проживає,
Серце хоче вість подати, а куди не знає...»

Шевченко

У вимові, звичайно, є огріхи:
Співаєте «оттоль», а тут «відтіль»...

Піунова

От, бачите, ще призведу до сміху...

Щепкін (*жартома*)

На те ж ця річ і зветься — водевіль.
Я вірю, ви зіграєте Тетяну!

Піунова

Попробую, суперницям на зло!

Шевченко

О, то мені, я бачу, повезло:
Разом і роль ми вивчим бездоганно.
І місяця, Катрусю, не мине,
Як ви країночкою станете на славу.

Щепкін

Ви гляньте, як всміхається лукаво,
Боюсь, мала іще затьмить мене.
(*Иде до виходу*).

Ну, ви мені пробачте, я піду.
У мене тут побачення цікаве
З колишнім декабристом.

Мати

Просимо ласкаво,
Навідуйтеся до Катеньки частіш.
Такий артист — а їй потрібно вчитись.

Щепкін

У неї дар природній.

Мати

О, тим більш...

Щепкін

Тим більш — за неї нічого журитись,
Вона свого доб'ється. Тільки хай
Тараса слухає... Бо їй якраз бракує
Того, що в нього ллється через край...
(*До Катрусі*).

Бач, відвернулася, немовби і не чує.

Піунова

А я вже слухаю. Ми й Пушкіна із ним,
І Салтикова, й Гоголя читали,
І «Фауста»...

Щепкін

З Тарасом дорогим
Ви б суть мистецтва глибоко пізнали.

Піунова

Тарас Григорович хороший. Всі навкруг
Йому пророчать славу у майбутнім.

Мати

У нашім домі він найкращий друг.

Щепкін

Так, це талант. Але який могутній!

Шевченко

Все, що писав — то лише серця крик.

Щепкін

Він геній України, я те знаю,
Бо я напам'ять вірші ті читаю,
І люди плачуть... Геній-чарівник.
Карбуймо ці хвилини, ніби дар,
Що випада на нашу скромну долю:
Він той вогонь, що освітив неволю,
Гомер Вкраїни, серця володар.

(Одягає шубу).

Прощайте, любі, бо мені вже час...
(*Виходить*).

Мати йде його проводжати.

Шевченко

Юнак і все. І сімдесят, їй-богу,
Ніхто не дасть!

Піунова

І він заради вас
Пустився сам у цю важку дорогу.
Яка самопожертва!

Шевченко

Не кажіть,
Він мудрий, знає, як мені бракує
Людського серця. Як душа болить
Від того, що ніхто її не чує.

Піунова

А може, вам здається? Отоді,
Як ви читали вірші, я, признаюсь,
Вам заздрила...

Шевченко

Ви надто молоді,
А я люблю і слізьми обливаюсь.
Від того, що минули вже літа,
Коли я міг вам легко все сказати...

Піунова (*з острахом і цікавістю*)

Ви любите? О матінко свята,
Кого ж ви вже устигли покохати?

Шевченко

Питаєте? Невже таки для вас
Це таємниця?

Піунова (здогадуючись)

О, мовчить, не треба!

Шевченко

Я вас люблю, Катрусю, довгий час,
Життя свого не мислю вже без тебе...

Піунова (схвильовано)

Я бачила, я відчувала все...
Тарасе наш Григоровичу любий,
Я так боялась... Що нам принесе
Оте кохання... Може, тільки згубу?
О дайте хоч отямитись мені,
Були ви досі батьком, старшим другом...
Так довго ви жили собі одні,
Боролись з самотою, мов з недугом,
Там, в засланні, не бачили жінок,
Були в солдатчині, неначе у острозі.

Шевченко

Ви стали мрією усіх моїх думок.

Піунова

Я просто перша стрілась на дорозі.

Шевченко

Ні, не кажіть. Я полюбив ваш сміх,
Я кличу вас вечірньою зорею.
Я б так хотів, Катрусенько, при всіх
Назвати вас дружиною своєю.

Піунова (вражено)

Дружиною!? Це шлях без вороття...

(Задумалась).

Я не сподвижниця. Ви ж в горі посивілі...
І знаю я, що з вами йти в життя
Зовсім не те, що грати в водевілі.
Ви мрієте про свій коханий край.
Про Україну рідну, а для мене
Життя на сцені...

Шевченко

Мила моя, знай,
Твоє покликання для мене теж священне!
Не марно ж ми із Щепкіним раніш
У Харків написали. Добре знаю,
Що вивчиш ти і мову мого краю
Від українки справжньої не гірш.

Входить м а т и. Якийсь час панує важка мовчанка.

М а т и

Ви мовчите... Щось гість наш посмутнів.

Піунова (до Шевченка)

Я про заміжжя й думати боюся.

Шевченко

А хочеш, я спитаю у батьків.

(Рішуче підходить до матері).

Чи віддасте за мене ви Катрусю?

М а т и (вражена більше від Катрусі)

Катрусю? Ви жартуєте, либонь?
Йй ще шістнадцять літ. Вона ж дитина!
А вам за сорок. Боже вас боронь
Від тих нерівних шлюбів. Неодмінно
Почнуться ревності, і сварки, і плачі...
Катруся, звісно, власний розум має,
Та ми, старі,— вже терті калачі.
В нерівних шлюбах — щастя не буває.

П і у н о в а

Ну, мамо, ви так грубо... Власне, я...
Я ще подумаю... Це все, мов грім із неба...
(Вибігла з кімнати).

Ш е в ч е н к о (услід)

У вас в руках вся доленька моя.
(Витер сльозу).

М а т и

Отсе біда... А плакати б не треба...
Бо рано Катрі й думать про любов,
Не те, що про заміжжя й женихання...

Ш е в ч е н к о

Ну, прощавайте. Завтра буду знов.
У ній моя надія й сподівання.
(Виходить).

М а т и

От не угледіла. А все сама дурна.
Удвох збирались часто, щось учили.

Дівча вже на виданні. Хто їх зна,
Що діялося? Ох, немає сили
З цими дівчатами. Чи хто б подумав міг?
Та знала б я, то знатного вигнанця
І не пустила б навіть на поріг!
А то дурна ще повезла їх вранці
На санях прогулятися у ліс...

Входить Катруся.

Піунова

Матусю, люба, ти була різкою.

Мати

Ну, що мені робити із тобою,
Уже й Шевченка водиш ти за ніс.
Замало тобі тих молодиків,
Що під театром мерзнуть вечорами.

Піунова

Це зовсім інше...

Мати

Він давно згорів...
Признайся краще, щось було між вами?

Піунова

Було, матусю... Ой, були слова
Такі вродливі, і такі гарячі...
Від них крутилась в мене голова...
Не раз я бачила, як він від горя плаче,
Як він палає гнівом і вогнем,
А як він повідає про свободу,
А як він снить отим щасливим днем,
Коли підпишуть волю для народу...

М а т и

І тільки, доню. Ну, це не біда,
А ти не смій і думать про видання,
Кажи одне — що надто молода...

П і у н о в а

А що, як справді, мамо, це кохання?
А що, як я не просто від жалю
Про нього думаю в тривожні дні і ночі,
А може, мамо, я його люблю?
Люблю його такі печальні очі,
І розум, і упертість, і талант...

М а т и

О горенько... Коли узнає тато...
Та краще вже якийсь комедіант,
Ніж за опального виходити солдата.
Пропала вся кар'єра. Так і жди,
Що поженуть до Оренбурга знову.
В любові тій — нічого, крім біди!
Нужда уб'є артистку Піунову!
(Плаче).

Ти годувальниця єдина у сім'ї,
Подумала, на кого нас лишаєш?

П і у н о в а

Моя жорстока мамо, ти не знаєш,
Що в нім найвищі помисли мої...

М а т и

Ось прийде він — не пустимо і в дім,
Подумайте, женитись на дитині...

Піунова (зірко)

Я не господарка в малім житті моім...
Я годувальниця... А він для мене нині
Лиш спогад серця, зірка провідна...

Мати

Боїшся ти відмовити людині...

Піунова

І перед ним моя тяжка вина...
Хотіла я подобатись навмисне,
Кокетувала... То, було, почну
Його любиму українську пісню...
Чим окуплю тепер свою вину?
Тарасе, ой Тарасе, Піунова
У серці мужності доволі не знайшла.
Як Щепкін говорив? — Ви бачите орла...
І цей орел чекав одного слова!
Малого слова з вуст моїх. А я
Ні, я дрібна для подвигу в любові.
Прощайте очі, мрійні і шовкові...
Не по плечу мені судьба твоя!

Важко з плачем опустила голову на клавіші рояля. Вони обізвалися сумним, розпачливим стогоном.

Кінець другої дії.

ДІЯ ТРЕТЯ

Картина перша

Вузька, висока, переділена антресолями на два яруси кімната Шевченка в Петербурзькій Академії художеств. Внизу — майстерня, нагорі — ліжка і стіл. З нижньої до верхньої кімнати — круті сходи. Шевченко зайнятий гравіруванням на міді. Розмовляючи з своїм другом по засланню Зигмундом, Шевченко часто підіймається по сходах вгору за якоюсь дрібничкою.

Шевченко (стоячи на антресолях)

Ну, як тобі майстерня? До душі?
Кріпак Тарас аж на Парнас забрався...
Допомогли мені товариші,
Але найбільше граф Толстой старався.
Наш віце-президент доклав всіх сил,
Щоб в Академії художеств і для мене
Куток знайшовся.

Зигмунд

Вітер-легкокрил
Гуляє тут і задува шалено
Крізь щілини у вікнах.

Шевченко

Це дурниця!
Гравюру акватинта я штурмую,
Роблю, як віл. Ночами щось не спиться,
Все думаю та щось собі римую.
Сплю на етюдах, їм, немов бідак,
А все ж таки — щасливий я козак!

Зигмунд

Та бачу, бачу... Стіни всі у віршах,

А в хаті вогко й зимно, мов надворі.
Ой, бережись, Тарасе, знову гірше
У тебе із здоров'ям.

Шевченко

Ну й суворі
Ви, лікарі, буваєте, а в мене
Така жага до праці. Жаль бере
За тим життям загубленим, нужденним.

Зигмунд

Тобі привіт привіз я із Москви
Від Рєпніної меншої. Щось дивне
В цій княжни...

Шевченко

Ех, кажуть, вік живи
І дурнем вмреш... Було щось експансивне
В цієї дівчини ще десять літ назад,
І ореол страждання нелюдського...
Тепер зустрів — нема того нічого.
Поговорили якось невпопад.
Вона здалась холодною й святою,
Немов мадонна... І зовсім не та...
Мабуть, спливли за тихою водою
Ті бунтівні дівочії літа...

Зигмунд

Та цур йому. Забудь усе старе,
Почни життя спочатку.

Шевченко

Ну, звичайно,
Твердиню Петропавлівську воззри,

Пізнай її гидкі ганебні тайни
І пасторальні віршики твори.

Зигмунд

Та є пани, яким було б на руку,
Щоб ти забув, що ти кріпацький син.

Шевченко

Як козачком служив, як до дячка в науку
Пішов колись, як потім до сивин
На Кос-Аралі в Орську, в казематах
Терпів я глум, знущання не малі,
Щоб спокійніш царям і царенятам
Було ходить по матінці-землі.

Зигмунд

Тебе я хвилювати не хотів,
Тепер скажу: закрили «Слово» нині.

Шевченко

Бо надто захищали кріпаків.

Зигмунд

Редактор в Петропавлівській твердині.

Шевченко (обіймає Зигмунда)

Мої ви друзі вірні... Чи могли
Ми запобігти лиху? Ви поляки,
Ми українці — гноблені однако,
Б'ємося, як приборкані орли.

Зигмунд

Я хочу зазнайомити тебе
Із Чернишевським, друже... Це людина.

Яка у нього вдача соколина,
Любов до істини — без краю і без меж!
У «Современнику» віднайдеш ти собі
Тих одностумів, спільників завзятих,
Товаришів по духу й боротьбі,
З якими легше жить і працювати.

Шевченко

За це спасибі. Бо давно вже я
Ношу у серці бурю, а не смуток,
І муза нагорьована моя
Ступає вже на інший первопуток.
І «Колокол», і Герцен по мені,
Та тільки я буваю ще лютішим,
А по ночах народжуються вірші
В пекельному, кріпацькому вогні.

Зигмунд

То дай мені, Тарасе, вірші ті,
Що «Современник» хоче друкувати,
Сьогодні я повинен їм віддати
Поета думи мудрі і прості.

Шевченко дає йому вірші.

Шевченко

Спасибі вам, що помогли мені,
Коли я був в далекому засланні.

Зигмунд

То я ж піду, та тільки, друже мій,
Хоч бережи себе. А то дорвався до діла,
То все забув...

Шевченко

Не раз мені кортіло
Писать і малювати без кінця,
І ось тепер прийшла хвили́на ця.

Зигмунд

Бувай, Тарасе, ми ждемо тебе
У нашому м'ятежному ковчезі...

(Виходить).

Входить висока білява дівчина Ликера Полусмак.
На ній українська одежа, біла свитка, червоні чобітки,
голова пов'язана квітчастою хусткою.

Ликера

Добрідень, пане. Ледве відшукала...

Шевченко

Добрідень, де ти тут взялась така?

Ликера

Та панія мене з листом прислала...

(Подає лист).

Шевченко

А, пані Карташевська... Що ж, прийду.
Прийду, хоч би для того, щоб побачить
Твої, дівчино, очі. Як же звуть
Тебе, красуне?

Ликера

Гликерією...

Шевченко (зачудовано дивиться на неї)

Значить,

Це ти у Карташевських при столі
Прислужувала у вінку, в намисті,
В сорочці вишитій. Ці очі променисті
Лиш на українській родяться землі.

Ликера

Вгадали, на українській... Так і е!
Отой садок вишневий коло хати
Це в нас у Ніжині, і навчає мати,
І соловейко спати не дає...
А ми читали й плакали... Я нині
В людей хороших ніби, а проте —
Усе мені не так, як на Україні...
Не та зима, не так весна цвіте.

Шевченко

Не ті й дівчата... Як і ти, біляві,
Але очей тернових, як оці,
Шукати дарма...
Ну, посидь, лукава,
З рум'янком калиновим на лиці...

Ликера присіла на краєчок стільця, скинула з себе квітчасту хустку, оглядає кімнату.

Ликера

І господи... А хата ваша вкрай
Завалена бумагами якимись.
Скажіть мені лише — поприбирай —
І не пізнаєте... Підлогу б треба вимить,
Рукава б вам зашити. Як же так?
Ви ж важний пан, карету шлють за вами,

А вдягнений удома, мов кріпак,
І любите бувати з мужиками...

Шевченко зачаровано дивиться на її біляве волосся, за-
плетене в дві довгі коси з блакитними стрічками на
кінцях.

Шевченко

Оце б тебе таку намалювать.

Ликера

А як узнає пані... Це вже ні...

Шевченко

А може, справді будеш позувать
Отак, як є...

(Швидко малює).

Давно уже мені
Здавалося, що схожа ти, Гликеро,
На ту Оксаночку, яку кохав малим...
Ходжу і думаю, ну що це за химера,
Усе ж пройшло, розвіялось, як дим...
І от воскресло знову...

Ликера

Ну, піду я,
Бо будуть гримати...

Шевченко

Так скоро, зачекай!

Ликера

Я в них немов своя — а все ж бідную...

Шевченко

На мить здалось Тарасу, ніби рай
Ввійшов в мою засмучену кімнату
І сонечко засяяло мені...

Ликера

Ет, що то вам — письменний і багатий...

Шевченко

Та й засихаю сам на чужині.
А що багатства в мене — вуса сиві
Та ці малюнки й вірші — все, що є...

Ликера

Я бачила портрет, ви там такі вродливі...

Шевченко

Минулось політаннячко моє...
А я ж так мріяв вкупочці з коханням
Прожить життя... Узять таку, як ти,
Вишневу збрю. Марні сподівання,
Свій хрест самому вік мені нести.

Ликера

Ви, кажуть, знамениті. Вас шанують.
Я думала — от, щастя кріпаку.

Шевченко

Чужі, Гликеро, серця біль не чують,
А я такий самотній на віку.

Ликера

То ви ж приходьте. Буде ваш любимий
Борщ з карасями, раки у вині,

Вареники в сметані... Ви з моїми
Давно вже знаєтесь?

Шевченко

Та байдуже мені
Оті вареники... Послухай, чорнобрива...
Мені б у хату дівчину-зорю,
Щоб в неї мова щира, незрадлива...
А то ж один в своїм вогні згорю.

Ликера

Ну, я піду... А дівчина знайдеться,
За вас би кожна з радістю... Еге ж...

Шевченко

О ні, Ликеро, так тобі здається,
А тут дивися, сам собі й помреш.
Нема з ким сісти хліба з'їсти
І серця бідного зігрить...

Ликера

А по обіді будуть бандуристи...
Я ждатиму вас також... Ви ж прийдіть...
(Збирається йти).

Шевченко

І це ти пішки йшла?

Ликера

А що ж, у бричці, пане,
Шлють покоївку звати на обід?

Шевченко

А чом би й ні, коли, мов квітка гарна,
Коли їй тільки дев'ятнадцять літ?
Бери ось гроші, та найми підводу
І їдь додому — всім панам на зло...

Ликера (взяла гроші, здивовано розглядає папірець)

Та що ви, пане, та ж таких ізроду
В руках грошей у мене не було...

(Рішуче поклала гроші на стіл, блиснула на Шевченка карими очима і, не попрощавшись, вибігла).

Заграли скрипки їй услід, заголосили, і потемніло в Тарасовій кімнаті.

Шевченко

Образилась чи вже така цнотлива?..
Друга взяла б. А вдома, між своїх,
Була бідова надто й жартівлива
І все на кухні чувся її сміх.
Ет ви, дівчатонька... Отак у наймах, бідна,
І коси посічуться, і з очей
Той карий усміх зникне десь безслідно,
Загубиться серед чужих людей.

(Схилився на руки, замислився).

Входить Костомаров з широкою окладистою бородою. Знявши шляпу, зупиняється на порозі кімнати.

Костомаров

Здоров, Тарасе, скільки літ і зим?

Шевченко

Кого я маю честь у себе бачить?

К о с т о м а р о в

Не пізнаєш? Та я ж твій побратим...
Ну, придивись до мене. Що то значить
Тих десять літ. Невже не пізнаєш?
Згадай-но Київ, диспути пророчі,
Послухай голос мій... Невже змінились очі?

Шевченко пильно оглядає його з усіх боків, нарешті
здвигує плечима.

Ш е в ч е н к о

Не пізнаю. Та як тут розбереш,
Як з юнаків ми стали стариками...

К о с т о м а р о в

Згадай, як ми співали вечорами —
Та я ж любив тебе тоді без меж...
А пам'ятаєш ти «програму визволення»
Ще й ізбавителя пророчії слова:
«І уразумеєт істину і істина освободіт ви...»

Ш е в ч е н к о

То ви із братчиків? Не знаю — от дива!
Пробачте, ну не можу упізнати...
Не мучте більше. Хто ви й звідкіля?..

К о с т о м а р о в

Та Костомаров я... Удвох пішли за ґрати,
Як братчики...

Ш е в ч е н к о

Ой, розступись, земля,
Микола Йванович! Які ми стали!
(Обійняв і міцно притиснув до себе Костомаро-
ва. Несподівано заплакав).

Костомаров

Що ж зане перст есть — час руйнівна сила...
В останній раз ми бачились давно,
У Петропавловській... Хоч мало говорили,
Але були душею заодно.
Прощалися печально. У шинелі
Тебе солдати вивели у двір.
Були у тебе очі невеселі,
Хоч посміхавсь. О друже мій, повір,
У вікна ми дивились і ридали...
Ти скинув капелюха, витер піт
І сів на воза... О, коли б ми знали,
Що та солдатчина на десять довгих літ.
Я, мов дитя, заплакав у нестямі,
Бо знав, що шлях той буде нелегкий...

Шевченко

І занесло мій бідний слід снігами...

Костомаров

Я вірив, ми зустрінемось-таки...

Шевченко

Ех, жаль лише, що інші, мов кроти
Сховалися у нори і клялися
В своїй невинності...

Костомаров

Про кого говориш ти?

Шевченко

Про тих, із ким дороги розійшлися.

Костомаров

Ти все сидиш са́мітником в цих мурах,
Давай-бо пройдемо́сь, згадаєм давнину,
В кімнаті цій і сумно, і похмуро...

Шевченко

Я з радістю. Тут книжечку одну
Наш букініст пообіцяв дістати,
Ходімо купимо. До речі, ще скажу:
Твій труд «Хмельниччина» усім би треба знати.
Я прочитав його і бережу
У себе вдома. Вдячний тобі, друже,
Що ти здійснив такий потрібний труд,
Хоч де в чім я не згоден...

Костомаров

Та не дуже
Хоч критикуй. Бо критики вже тут
Так обскубли нещасного Миколу —
Хвала, й хула, і лаври, і вінки...

Шевченко

Ти, певне, й не чекав ніколи,
Що знаменитим зробишся таким.

Костомаров

Ну, та зрадлива слава вже з тобою,
Оракуле України... Тільки й чуть
Про тебе мову.

Шевченко

Мабуть, за журбою
Її під руки, бідную, ведуть.

К о с т о м а р о в

Пішли, Тарасе. Радуйся, козаче,
Що хоч тепер відійдеш від біди.

Ш е в ч е н к о

Та де вже там. Сибір за мною плаче
І жде мене у гості назавжди.

(Поклав ґравірувальну дошку, збирається йти).

К о с т о м а р о в

Куди ж отак, в оцій подертій блузі,
Забрудненій у фарби? Просто страм...

Ш е в ч е н к о

Ти що — соромишся? А кажеш — давні друзі!
Нехай це буде викликом панам!
Ходив Тарас в Ширяєва ще й гірше,
Співав на весь Хрещатик я пісні,
Читав на Невськiм в повний голос вірші,
Я — є плебей, все проститься мені!

(Виходить, зухвало і визивно дивлячись на Костомарова).

Костомаров, ніяковіючи, низує плечима на чергові Тарасові дивацтва і йде за ним.

Картина друга

Прибрана в українському стилі велика кімната з накритим для обіду столом посередині. Гості збираються на обід в української пані Соломії Карташевської. Гулак-Артемовський награв за роялем мелодію з своєї опери «Запорожець за Дунаєм», яку він зараз виношує. Разом з пані Карташевською наспівує впівголоса дует Одарки і Карася. Молода покоївка Ликера в

строгому українському одязі, з віночком червоних маків на голові і безліччю стрічок, порядкує за столом.

К а р т а ш е в с ь к а

Ця арія мені наснилась нині,
Яка мелодія, народний колорит!

К о с т о м а р о в

Семене, дай нарешті Україні
Ти справжню оперу, щоб здивувався світ.

Г у л а к

А це така і буде. Їй же право.
Сама на музику кладеться і зове
Мене моя Оксаночка ласкаво,
І мій Карась, здається, оживе
І вийде із віків, і заспіває,
І всім до серця прийдеться нехай.

За дверима звучить надзвичайно приємний жіночий голос:

Там за тихим за Дунаєм,
Де мій милий, рідний край,
Я тебе, тебе чекаю...

К а р т а ш е в с ь к а (виглянувши за двері)

Марієчка Маркович. Ви дивіться,
Лиш раз прослухала — і вже сама співа!

(Швидко йде їй назустріч).

Заходьте, наша радість!

Входить Марко Вовчок.

Марко Вовчок

Пісня-ласкавиця

Цю хату тихим сяйвом осява.
Із вікон чути — творить щось прекрасне
Семен Степанович...

Куліш

О наша зірко ясна,
Де ви з'являєтесь — все зразу ожива.

Карташевська

Це Писарева родичка. Сама
Великороска, вивчила ж, як рідну,
Малоросійську мову...

Костомаров

Творчість її гідно
У нас одно із перших місць займа.

Марко Вовчок (*вітається з усіма, підходить
до Гулака-Артемовського*)

Я щойно з України, там про вас
Легенди ходять. Всі чекають
Нової опери... Вітаю
І я вас з успіхом в цей час.

Гулак

Вітати з успіхом — ще рано,
Це ж перші арії.

Марко Вовчок

А все ж
Дует Петруся і Оксани
Вже полюбився нам без меж.

Я в Маріїнському в неділю
Не раз бувала, і скажу,
Що тими днями дорожу,
Як ви співаєте.

Г у л а к

Дозвілля
Тепер я більше полюбив,
Як імператорські підмостки,
Бо знаю, надто завинив
Своїй Україні. Відголоски
Її страждань сюди дійшли,
На крилах ладен я злітати
Туди, де в ярма запрягли
Моїх братів.

М а р к о В о в ч о к

А ви співати
Таки в Італії учились?

Г у л а к

Так, так, в Італії — п'ять літ...
Хохлу зробили люде милість,
То й роздививсь я трохи світ.
Бодай не бачить... Ми захланні
Раби нікчемні.

К а р т а ш е в с ь к а

Прошу вас
До столу, друзі, бо Тарас
Пішов на кухню.

Г у л а к

Непогані

Смаки у нього. Бачив я
Тут є чудесна покоївка...

К а р т а ш е в с ь к а

Це хто? Гликерія моя?
Та то ж одна біда не дівка!
А наш Тарас доки двірню
І кухарів не привітає,
Немов шановную рівню,
За стіл ніколи не сідає.
Вже, мабуть, треба так йому,
Недарма зветься він народним,
Як от Кольцов.

(Швидко виходить на кухню).

К о с т о м а р о в

Куди тому!
Поет сей, вельми благородний,
Зміг підладнатись під народ,
Шевченко ж — сам народ по суті,
Співець його важких гіркот
І перебендя на розпутті
Шляхів вселюдських.

М а р к о В о в ч о к

А мені
Він видавався завжди пророком.
Ще як вперше в глушині
Я прочитала ненароком
Його «Кобзар»... Які слова!
І кобза та національна
Народним голосом співа.
Це український Гарібальді...

К а р т а ш е в с ь к а

Пантелеймоне, прошу вас,
Розкрийте тайну: хто була
Та славна пані, що Тарасу
Все власне віно віддала?
Усі клейноди, всі фамільні
Коралі, персні, жемчуги...
Тепер з цим критись недоцільно,—
Та й ми ж бо вам не вороги.

К у л і ш

Була моя то наречена —
Барвінок Ганна. Так хотіла
Вона, сердечна, щоб на діло
Пішли клейноди ті священні.
Щоб міг поїхати Тарас
Побачити шедеври світу
І щоб віддав свою освіту
Для України і для нас.

К а р т а ш е в с ь к а

Які стремління благородні
В дружини вашої.

К у л і ш

На жаль,
Клейноди ті при ній сьогодні.
Не довелось йому тоді
Рембрандта чи Буонарроті
Картини бачить. Молоді
Згубив роки в солдатській роті.

Входить Шевченко. Всі обличчя повертаються в його бік.

Шевченко

Щось всі притихли, може, я
Примусив ждати вас, панове?
Добриденень всім.

Куліш

Зійшлися знову
Ми тут, немов одна сім'я...

Карташевська

Ви хтіли бачити, Тарасе,
Марко Вовчок? Так ось вона!

Шевченко (*швидко йде назустріч Марку Вовчку*)

О наша зіронько ясна,
Землі української окраса.

Карташевська

Мов україночка вродлива,
А що співає — соловей...
Така весела, жартівлива,
Ну, справжній скарб...

Шевченко

Серед людей
Не розгубить той скарб безцінний,
Бувало, й я дзвонив не раз
На рідній кобзі. Неодмінно
Ви заспіваєте для нас.
Та ось-таки з оцим артистом,
З Семеном нашим, втніть дует!

(*Підштовхує Гулака до рояля*).

Цей композитор і поет
Співать уміє з справжнім хистом.

К а р т а ш е в с ь к а

Коли вже Глінка відшукав
Серед церковної ватаги
Цей діамант, одшліфував —
То, значить, вартий він уваги!
Повіз у Пітер, сам навчав,
Послав в Італію учитись,
Ну, певне, вже він добре знав,
Чи варто з ним було возитись.

Гулак-Артемовський стиха награє свою пісню «Ой не шуми, луже».

Ш е в ч е н к о (до Марка Вовчка)

Спасибі, донечко, за те,
Що сколихнути ти зуміла
В моїй душі усе святе.

М а р к о В о в ч о к

Я так вас бачити хотіла...

Ш е в ч е н к о

Народні ті оповідання
Чимсь неповторним, дорогим
Для мене стали. Не остання
То буде пісня?

М а р к о В о в ч о к

О, яким
Мене дарунком привітали
Ви разом з друзями! Коли

Я вам віддячу? Принесли
Мені браслета — ледь не впала,
Коли узнала, що від вас,
А вже той «Сон» сто раз читала —
Священна правда без прикрас.

Гулак-Артемівський виконує арію з опери «Запорожець за Дунаєм». Марко Вовчок підходить до рояля, співає разом з ним. По закінченні її всі дружно плескають в долоні, лунають голоси: «О, це чудово! Браво! Браво!»

Куліш

То України-неньки глас.

Гулак

Тепер попросимо по праву:
Хай заспіває нам Тарас.

Десь взялася кобза, її передали Шевченкові. Він нехотя вдарив по струнах, здвигнув плечима, нарешті заспівав.

Шевченко

Ой зійди, зійди, зіронько та вечірняя,
Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірняя.

Голос в нього вже трохи хриплуватий, але дуже приємного тембру. Ликера визирнула з кухні, заглянула Шевченку своїми оксамитовими очима в саму душу, усміхнулася й знову сховалася.

Тарас закінчив співати, і всі зірвалися з місць, кинулися його цілувати, обнімати.

Шевченко

Тьху на вас! Мало сердегу не задушили в обіймах...

Гулак

Дай заспіваю, голубе, тобі
Я пісню ту, що написав учора,
Звучить у ній твоє велике горе,
Що випало на роки молоді.
Шевченку я й присвячую її.

Шевченко

Спасибі, друже, вдячний я навіки —
Ти допоміг мені в нужді великій,
Ще й гроші слав в далекій краї.

Гулак (*співає пісню, мелодію якої він присвятив
Шевченку*)

Стоїть явір над водою,
В воду похилився,
На козака негодонька,
Козак зажурився.

По закінченні пісні глибоко зворушений Шевченко обіймає і цілує Гулака-Артемівського.

Шевченко

Ти так мене розхвилював,
Незрадний друже мій, Семене,
Таку ти пісню склав для мене,
Що мало я не заривав.

Куліш

Мені здається, пісню цю
Псує мотив антинародний,
І дарувать неблагородно
Її народному співцю.

Г у л а к (зміряв його нищівним поглядом)

Пробачте, в музиці сей пан
Людина темна... Я прощаю...

(До Шевченка).

Жаль, що сьогодні йде «Руслан»

І я увечері співаю,

А то б ще слухав до півночі,

Тарасе, я твої слова,

Кобзарські думи ті пророчі,

Де наша правда ожива.

Ганджу Андибера сьогодні

Я вам лишаю. Завтра ж — ні.

Геть ці вечірки благородні,

Належать буде він мені.

Підемо, друже, на етюди...

Ш е в ч е н к о

О, це чудово! На весь день!

Та наспіваємось пісень...

Г у л а к (гречно уклоняється всім)

Ну, прощайте, добрі люди.

(Виходить).

Шевченко підходить до Марка Вовчка, виймає з кишені вірш.

Ш е в ч е н к о

Моя ти донечко, дозволь

Тобі вручить мою присвяту,

Ти, мов тополька між тополь,

Вродлива й розумом багата.

(Читає вголос).

Недавно я поза Уралом
Блукав і господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих.

Марко Вовчок (*зворушена, обіймає Шевченка*)

Спасибі, батьку. Я, на жаль,
Цих слів іще не заслужила,
Так мало я в житті зробила.

Шевченко

На мене кажуть — менестраль
На кшталт французький, невпопад...
Якщо з французьким чим рівняти —
То знаменита їх Жорж Занд
(Це мушу прямо я сказати)
Тобі, мій Довбуше в спідниці,
Не годна навіть і в служниці.
Шекспіре наш ти чорнобровий,
Пиши і голосу не збав,
Бо нам твоє потрібне слово
Не для розваги і забав...

Куліш

Вовчка ти так уже підняв,
Що далі нікуди...

Шевченко

Бо варто.

Куліш

Я «Інститутку» прочитав
І засмутився не на жарти:
Зовсім, зовсім це вже не те!

Шевченко

Та кинь, Паньку, для мене слово
Моєї донечки — святе.

Карташевська

Тепер пора вже і до столу,
Бо вичах борщ і карасі
Давно упріли.

Всі сідають до столу. Шевченко ходить по кімнаті важкими повільними кроками, дивлячись собі під ноги.

Шевченко

Босу й голу
Україну любимо ми всі.
Перед народом завинили
Ми бездіяльністю. Авжеж...
Отак зійшлись, поговорили,
У срібні кобзи подзвонили,
А більше з нас і не візьмеш!

Костомаров

Поезія завжди іде вперед
На сміливе відважне діло,
І гине одчайдушний той поет,
В якого серце кров'ю обкипіло.
За ним іде історія... Наук
За ним важкі складають фоліанти...

Шевченко

Сміливість, значить, не для чистих рук?
Які ж то вчені — то комедіанти!
Я знаю інших вчених. І мені
Посвідчить совість власна... Так, панове,
Вона встає, ота наука нова,
В людського серця праведнім вогні.

Марко Вовчок

Не треба, батьку...

Шевченко

Доню, помовчи...

Марко Вовчок

Не всі ж бо вас тут можуть зрозуміти...

Куліш

Ми знаємо, що України діти
Гуртуються, за правду стоючи.

Шевченко

Вона одна у Зигмунда й Вовчка,
У мене й Чернишевського, і спільна,
Як наша ждана воля неподільна
У кожного нетяги-кріпака.

Куліш

Освічені поміщики у нас,
На Україні себто, ладні дати
Ту волю кріпакам. Пощо ж, Тарас,
Зібравсь ти їх сьогодні воювати?

К о с т о м а р о в

Ми мусимо подбати всі в гурті,
Щоб ті селяни мали хоч освіту,
Коли підпишуть волю, щоб по світу
Не швендяли сліпими в маятті.

Ш е в ч е н к о

Дари данайські! Хто підпише вам
Ту справжню волю? Будемо до скону
Чекать ту новоявлену ікону
І кланятися власним паничам.

К а р т а ш е в с ь к а

Ну, годі вже, в нас вийшов не обід,
А диспут політичний. Всіх я прошу
Спочатку призволятися.

К о с т о м а р о в

Хороші
У вас пампушки... І борщ упрів як слід.
З сухими карасями ще матуся
Було колись варила.

К а р т а ш е в с ь к а

А вона
Була в вас також, кажуть, кріпосна?

К о с т о м а р о в

Ох, я про це і згадувать боюся.

Ликера вносить в глиняній полив'яній макітрі, прикрашеній українськими узорами, горою накладені ватеники.

К а р т а ш е в с ь к а

А це вареники в сметані,
Всіх прошу пригощатися, гречані...
Такі, як їли наші козаки.

Ш е в ч е н к о (*пожвавішав*)

Диви, справжнісінькі вареники, їй-богу!
Я прихоплю їх, мабуть, на дорогу.

К у л і ш

Разом із дівчиною, може?

Ш е в ч е н к о

Залюбки...

(*Дивиться на Ликеру закоханими очима*).

А чи ж вона погодиться? Скажи
Мені, Ликеро, чом це ти змарніла?

Л и к е р а

Бо хвора я, а в хаті стільки діла,
То стіл накрій, то до панів біжи.

К а р т а ш е в с ь к а (*грізно глянула на покоївку*)

Гликеро, дорогенька, а сметани
Подать забула.

(*До гостей*).

Ох і дівка — жах!

Шевченко

Ну, дівчина в вас зовсім непогана —
Та ще з яким рум'янцем на щоках!

Ликера блиснула на Шевченка очима, засміялась, за-
криваючи обличчя краечком фартушка, вибігла з кім-
нати.

Куліш

От бачите, Тарас вже закохався.

Шевченко

А що ж гадаєте? Візьму от і женюсь.

Карташевська

Тарасе, голубе, ну хто не женихався
До покоївок? Тільки щоб комусь
З панів на них женитись випадало,
Такого я не знаю. Ну бувало,
Що пан носив дарунки і лицявся,
А потім все, немов вода, спливало.

Шевченко

Вона із кріпосних?

Карташевська

Аякже, звісно!

Шевченко

Доб'юсь їй волі... Викуп дам за ню!

Куліш

Опам'ятайсь, Тарасе!

Шевченко

Ні, вже пізно,
Який я сам, таку беру й рідню.
А щоб усі колись ми мали волю,
Я й вірша втнув, та й прочитаю вам,
Поборемось з землею ми юдоллю
На радість нашим братам-кріпакам.
(Читає по пам'яті, ходячи по кімнаті).

Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приспав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру —
Та й заходиться вже будить.

Марко Вовчок

Гаряче слово огняне
Мене спалило й окрилило...
Неначе в дзвони задзвонило,
До дії кличучи мене.

Доки Шевченко читав, слуги з'юрмилися біля дверей, слухаючи вірш. Пані Карташевська злякано вибігла на кухню. Чути її верескливий голос: «Шевченко не для вас читав! Геть всі на кухню до роботи!»

Шевченко

Ні, се для них! Нехай ідуть
Всі кріпаки, усі підніжки,
Кріпацькі топчучи обніжки,
І очі вгору підведуть.

Куліш (дуже стурбований)

Опам'ятайся, випив ти,
Читаєш те, чого не треба,
А люди дивляться на тебе...

Шевченко

Хай дивляться, щоб понести
Свободи дух, не плазувати
Перед панами. У борні
Рости, і дихать, і вмирати
В чужій і рідній стороні.

Куліш

Безумцю, ти хоч розумієш
На що сокиру гостриш ту?
Дивись, Тарасе, пожалієш!

Шевченко

Гострю її на глупоту,
На тих, що мелють язиками,
Самі ж пани поміж панами —
Приспали воленьку святу.

Куліш

Ти в «Заповіті» пишеш навіть,
Що потече ворожа кров
У сине море...

Шевченко

Може, славить
Нам панську милість і любов?

Куліш

Водив пером ти і не відав,
Чию ти хочеш кров пролити,
Безумцю, а чийм Алкідам
Зібравсь обуха нагострить?

Шевченко

Я б різав все, що паном звалось,
Що людським горем упивалось,
Я б різав тих, що запрягли
Людей у ярма; кайданами
Батьківське слово повили
І суд вчинили над братами.

Костомаров (*втирає холодний піт з чола*)

А щур тобі! Сибір глуха
По тобі плаче. Я зникаю.

(*Виходить*).

Шевченко (*регоче вслід диявольським сміхом*)

Скажи, що ти мене не знаєш,
І будь подалі від гріха...

Куліш

Я друг тобі, я застеріг.

Шевченко

Безумець я чи юродивий,
А в книгах заячих твоїх
Народу не зібрати жнива...
Отсе і все... Отак, Паньку,
Хоч, може, правда й очі коле:

Не був сміливцем ти ніколи,
Хоч долю вибрав не легку...

К у л і ш

Тоді, коли наш новий цар
От-от всім волю має дати —
Пощо нам лаятись, кричати?

Ш е в ч е н к о

Не воля то, а для бездар
Пілюля в золоті. Омана!
Яка то воля без землі?
Це значить, знов іди до пана —
Роби за власні мозолі?

К у л і ш *(апелюючи до мовчазної Марка Вовчка)*

Хоч ви, Марусе, заступітесь.
Тарас неправий. Правда ж, ні?

М а р к о В о в ч о к

Від правди нікуди подітись,
З Шевченком згодна я вповні...

Ш е в ч е н к о

Її «Козачка» і «Одарка» —
То помста й клич, то буря й гнів,
Вони ненавидять панів...

К у л і ш

Ну добре, вип'ємо ще чарку,
Та вже й помиримось на тім,
А то мені вже млосно й жарко
Приймати блискавки і грім.

А все ж обом я раджу дружньо:
Моя редакторська рука
Вам так потрібна.

Марко Вовчок

Осоружна

Мені опіка вже така.
Що ж до Шевченка — він осібний
І самобутніший сльози...
Хіба ж редакція потрібна
Для блискавиці чи грози?

Обоє виходять.

Ликера внесла на срібній таці напої, поставила на стіл. Раптом схитнулася коло столу, впала непритомна. До неї кинулись Шевченко і Вовчок.

Шевченко

Втомилася, небога. Важко їй,
Коли дадуть ту волю — не діждеться.

Карташевська

Я випрошу у брата, він для вас
На все готовий.

Марко Вовчок

Так воно ведеться:

Ми всі добрішаєм, як передсмертний час
Проб'є над жертвою знущання і наруги...
Рум'янці ті зрадливі так цвіли,
Неначе маки в полі...

Карташевська

Хвору її вдруге

Оце брати з маєтку привезли...

Ликера (*розплющила очі, підвелася на лікті*)

Здалось, музики грають угорі
І всі пішли навколо танцювати...

Карташевська

Піди, спочинь, Ликеро, у палати.

(Допомагає їй встати).

Сухоти в неї, треба б лікарів...

(Разом з Шевченком відводить Ликеру до невеличкого ванькирчика. Радяться про щось тихо).

Я накажу, щоб запрягали коней.
Відразу ж і в лікарню відвезем.

(Тихо передає лакею наказ, стає біля Куліша так, щоб чути розмову Шевченка з Ликерою).

Шевченко

Тебе я у лікарню поміщу
Цієї ж хвилини.

Ликера

Я така убога...

Шевченко

Від всіх негод тебе я захищу.

Ликера

У мене пані надто, надто строга.
Коли б де іншу... Добру далєбі...
А мо' до вас? Усе ж поменше б діла.

Шевченко

Голубонько, коли б ти захотіла,
Я б оженився, серце, на тобі.

Ликера

О господи, невже таке можливо?
Я, кажуть, гарна... Тільки ж паничі
Сміються з нас... Багато того дива
По Пітеру блукає уночі.

Шевченко

Та я ж не пан. Повір, мужик, Гликеро,
І я люблю тебе ще з самої весни.

Ликера

Мабуть, тому такі хороші сни
Я бачила учора і тепера...
(Схилилася на спинку канапи, заснула).

Шевченко відходить до гостей.

Карташевська (йде йому назустріч, схвильована)

Ні, я не вірила своїм ушам, очам...
Ви і Гликерія — це помилка жорстока.
Ну, що в ній є? Лиш те, що кароока,
Сама ж дурна, лінива — просто страм.
До того ж легковажна. Чуть щодня,
Як до півночі з слугами регоче...
Тарасе, дорогий, я лиха вам не хочу,
А тільки вам Ликера не рівня.

Шевченко

А хто ж я сам? Давно наймитував?
І зволите сказати: котра пані

Не лає наймичку? Усі, мовляв, погані,
Усі ліниві, біс би їх побрав!

К у л і ш

О український барде, зрозумій,
Нікого вищого немає
На Україні зараз аніж ти,
Твоя зізда сьогодні вже сягає
Найбільшої у світі висоти.

Ш е в ч е н к о

Нікого й нижчого немає
За мене на Україні дорогій,
Бо кожен старець — є товариш мій...

К у л і ш

Зізда твоя в будучину сіяє.
І раптом наш козак-артист коханий,
Що на Дніпрі у палацах панів
Був славою своєю осіяний,
На наймиці женитись захотів...
Яко поет бажаний був завжди
Ти в кожному маєтку на Україні,
А що ж робить тій бідній сиротині,
Як знову ти заявишся туди?
Ликеру бачили на кухні, між двірни,
І раптом стане жінкою твоєю?

Ш е в ч е н к о

Повір, Паньку, що байдуже мені,
Як ті пани подумают про неї.

К а р т а ш е в с ь к а

Коли б знаття — звільнили б її ми

Від кухні і від чорної роботи,
За доньку видавали б між людьми...

Шевченко

Та ні до чого, пані, ті клопоти.
Ликеру я кохаю і беру
Таку, як бачу — наймичку убогу,
Щоб научити щастю і добру —
І киньте ви свою дурну тривогу.

(До Марка Вовчка).

У кого я поради поспитаю —
То се в моєї доні. Я тобі,
Марусенько, безмірно довіряю,
Жінок ти знаєш більше, далєбі.

Марко Вовчок

Вона мені нагадує чомусь
Одну мою майбутню героїню.
О батьку мій хороший, я боюсь
Збагне чи ні Тарасову святиню
Ця дівчина? Талант ваш, доброту
І серце, зоране гіркотами, як плугом.
Чи зможе стать поету справжнім другом,
Чи ваш вогонь не кане в пустоту?
А наймичка чи пані — по мені,
Була б людиною. Лиш серце безпомильно
Підкаже вам. Поради тут безсильні.
Є панії, є й наймички дурні,
А є кріпачки розумом багаті...

Шевченко

Так хочеться пожити у власній хаті,

Щоб потекли спокійні, тихі дні.
Куди ж мені ту панночку шиковну
В мою мужицьку хату над Дніпром?
Я сам кріпак, сірома чистокровний,
У люди вибивсь горем та пером.
Ликеру я повинен врятувати,
Щоб так, як Мотрі вашій, бідній їй
Не довелось покривдженій блукати
По цій землі холодній і чужій...
Отож я вирішив, і хай
Мені ніхто не заважає.

К а р т а ш е в с ь к а (підійшла до Ликери, підводить її з канапи)

Ну, коні вже запряжені, ходім,
Поїдеш у лікарню.

Л и к е р а (до Шевченка)

Прощавайте,
Та слів своїх, глядіть, не забувайте.
(Кинулася на груди Тарасу, заплакала).

Ш е в ч е н к о

Ось видужаєш, люба, і разом
Поїдемо з тобою на Україну,
Поставлю хату я і молоді
Там посаджу дерева. Як дитину
Тебе кохатиму... Чи любиш ти, скажи,
Як б'є Дніпро у берег, як талами
Весною пахне... Люба, край Дніпра ми
І жити будемо... Дивися ж, бережи
Своє здоров'ячко...

Л и к е р а

Ну, добре, берегтиму...

Про вас у серці згадку я нестиму...

А про заміжжя, як пани на те,

Бо я немов тополя серед поля —

Якщо накажуть — значить, їхня воля.

К а р т а ш е в с ь к а

Ходім, Гликеріє, це діло не просте.

Ликера уклонилася низенько, як годиться наймичці,
вийшла вслід за панею.

Ш е в ч е н к о (*йде їй проваджати*)

Рабиня бідна, й думати не може

Вона про власне щастя... Хоч кричи,

Свою убогу долю кленучи,

А просвіщенні праведники всюди

Забули вже, що то є також люди...

Кінець третьої дії.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина перша

Зима 1860 року. Холостяцька квартира Костомарова в Петербурзі. Велика кімната з венеціанським вікном завалена стосами старих газет і журналів. На високих, через всю стіну книжкових полицях книги розміщені недбало, абияк. Видно, що тут давно не порядкувала жіноча рука. На столі гора рукописів. Костомаров і Куліш, зручно розвалившись в фотелях, ведуть неквапливу розмову.

Куліш

Ох умруть в суєті нікчемній
Мої вірші і болі німі,
У сердець заблудившись пільмі,
Отже, всі сподівання даремні.

Костомаров

Про безсмертя нам думать не час,
Нас, можливо, ніхто й не оплаче.

Куліш

Щось давно не приходять Тарас
На вівторки ці наші гарячі.

Костомаров

Може, він, як Іона во чреві кітовім,
Десь в відділенні Третім сидить?

Куліш

В «Современнику» стрілись ми вчора на мить,
Був Шевченко при повнім здоров'ї.
Мені гірко, що добрі поради мої

Відкидає він часом брутально,
В «Современнику» друзів шукає своїх...

К о с т о м а р о в (*уципливо в тон Кулішу*)

Над тобою сміється безжально.

К у л і ш

Його вірші, як діток, я в світ виряджав.

К о с т о м а р о в

А буває, що учні кмітливі
Перевершують вчителя.

К у л і ш

Завжди бажав

Я добра його музі щасливій.
Нас забудуть, я знаю, а страдник Тарас
Перевершить сміливістю й славою нас...

К о с т о м а р о в

Ну що ж, судьбу не визнаєш наперед,
Учений трудиться весь вік, як черв безвісний,
А от приходять лірник чи поет
І заспіває думу а чи пісню —
І знають всі його, і славлять без кінця,
А вчений тільки чухається збоку,
Та пише ту історію-морочу
І славить сам поета і творця.

К у л і ш

І все ж я заспокоїтись не можу:
Тарас від нас відходить з кожним днем,
І друзі його теж мене тривожать,—

Вони даремно граються з вогнем.
Тарас вже раз обпікся, бідолаха,
А ці його нові товариші
Ще доведуть до кулі чи до плахи...
Я це сказав Тарасу від душі,
А він образився...
Так от я й сочинив таке творіння —
«Куліш у пеклі»... Може, почитать?
Це я, немовби після воскресіння,
Потрапив в пекло. Йду собі, аж глядь
На поводу у тих ретивих братій,
Ну Чернишевських й іже з ними,
Іде Тарас, а ті сміються, раді,
Що в них Шевченко ніби пристяжним.
За ними підтюпцем ота вовчиця хитра
Маркевичка *.

К о с т о м а р о в

Ну навіщо ж так?
У неї в голові, звичайно, вітер,
Бо молода. І сам же ти, однак,
За нею упадав. А одкоша отримав
І пасквілі складаєш їй услід.

К у л і ш

Вона до мене теж непримирима,
Хоч я її і витягнув на світ.
Оповідання правив, передмову
До них таку блискучу написав.

К о с т о м а р о в

Оповідання ті і так чудові.

* Марко Вовчок.

Куліш

Але ж до мене їх ніхто не знав.

Костомаров

Таланту опікунство ні до чого.

Куліш

Е, не кажіть. Талант зника-таки,
Якщо йому не вказано дороги
Чи вчасно не простягнуто руки.

А далі я пишу...

Костомаров

Прошу, не треба!

Там богохульство справжнє, хтось казав...

Куліш

Та я ж поеми ще нікому не читав
І вперше це розказую у тебе.

Костомаров

Нащо Вовчок поїхала від нас
В ті закордони дальні — я не знаю.
Її друкують тут і добре зустрічають,
Боюсь, щоб там її талант не згас.

Входить Шевченко.

Костомаров (*радісно*)

А ось і він... Про вовка, кажуть, мова...
І де се ти, Тарасе, пропадав?

Куліш

Мабуть, приворожила чорноброва?

Шевченко

Ні, я у Чернишевських гостював.
Взяли мене в полон і не пускали.

Куліш

За викуп твоїх родичів з неволі
Він взявся гаряче — там пишуть всім листи...

Костомаров

Читав я біографію, що ти
Надрукував недавно. Скільки болю
У ній сердечного. Заговорили всі
Про тебе зараз в Петербурзі.

Шевченко

Я вдячний, що хороші друзі
Готові рідним допомогти.

Костомаров

А як гірко кінчається твоя «Автобіографія»:
«Да, милостивый государь, они, мои братья и сестры, крепостные до сих пор!»

Куліш

А Добролюбов і собі
Надрукував її. Для чого?

Шевченко

Не соромно, Паньку, тобі
І в цьому ремствувати на нього?

Куліш

От за рецензію хорошу
На твій «Кобзар» я лиш радію.
Тут я поскаржитись не можу,
Тебе він добре розуміє.
Тут ви зійшлися на однім:
Пали і ріж панів неситих.

Шевченко

А що ж із ними ще робити?
Одна дорога їм усім.

Куліш

То і мене зви на тотеж,
Я також пан, маєток маю;
Отож я в тебе і питаю,
Чи і мене заріжеш теж?

Шевченко

Який ти пан? Як бачу я,
То і в пани ти не годишся,
Хоч правда, дуже хохоришся,—
А винна заздрісність твоя.
Купив маєток. Ну який
Поміщик з тебе до стобіса?
Боговідступник ти й гульвіса,
Нащо ж тобі ті батраки?
Гадаєш, я того не знаю,
Що маєш збитки лиш одні
Від батраків і від двірні,—
Тому й живим тебе лишаю —
Не хочу різати ніяк...
Який ти пан? Ти лиш лайдак!

К о с т о м а р о в

Хоч і не пан, а до людей,
Паньку, у тебе панська пиха,
Не знаю ще — коли і де —
Вона тобі наробить лиха.
Тебе ж, Тарасе, я прошу:
Не богохульствуй хоч у мене,
З дитинства в серці я ношу
Любов до господа священиу.

Ш е в ч е н к о (*напівжартівливо*)

Я клянусь,
Не буду тут ректи на бога
Свою хулу, а то боюсь,
Мені покажуть на порога...

Входять Чернишевський і Зигмунд.

Ч е р н и ш е в с ь к и й (*вітаючись з Костомаровим,
жартома*)

Немає бога, окрім бога,
І Миколай його пророк.

К о с т о м а р о в (*в тому ж жартівливому тоні*)

Ступивши чинно на порога,
Бунтарський отрок нам изрек.

З и г м у н д

Вони вже сперечалися, либонь,
Дивися, кожен сів окремо.
Елей і лід, вода й вогонь
І три сюжети для поеми.

К о с т о м а р о в

І все ж нам вкупі добре всім,
Бо в запереченні ми згодом
Те зерно істини находим
У всій небаченій красі.

Ч е р н и ш е в с ь к и й (тиснуци руку Шевченкові)

А знаєте, коли я йшов сюди,
Аж глядь, на небі коло цього дому
Узрів я зірку досі невідому —
Такої ще й не бачив я звізди.
Куди там Сіріусу й Арктуру — їй-богу,
Утре їм носа...

К у л і ш

Звісно, зірка ця
Над Костомаровим засяяла, небога...

К о с т о м а р о в

О ні — вона зійшла для нашого співця.
Над Кобзарем України засяяла,
Його ж не знають, де і посадить
Тепер у Петербурзі. А, бувало,
І голову не мав де прихилить.
А вже удома, на Україні,
Я тих легенд начувсь про Кобзаря...

Ч е р н и ш е в с ь к и й (так само врочисто)

Отже, нині
Зійшла Шевченкова зоря.

Ш е в ч е н к о (до Чернишевського)

З тією славою гіркою,
Шановний друже, щоб ти знав,

Ми і потрапимо з тобою,—
Куди Макар телят не гнав.

Чернишевський

Я говорив і буду говорити:
В Росії буде бунт обов'язково,
І я ще в Петропавлівці сидіти
Небавом буду — от моє вам слово!

Шевченко

Кому, кому — тобі ж не поминути
Тієї кам'яниці у житті.

Костомаров

То ж раджу поміркованішим бути
І не губити роки золоті.

Чернишевський

Професоре, хоч я молодший вас,
Нехай гарячий, може, ще надміру,
Але мовчати в цей суворий час
Не можу я. Шевченко свою ліру
Віддав народові. Він научив мене
Любить і ваш народ многострадальний,
І слово «Кобзаря» полум'яне
Для мене теж не раз було повчальним.

Куліш

Сказати важко, хто із вас раніш
Став закликать до бунту, до сокири,
Але до мене зась — Панько Куліш
Мав інші переконання і віру.
В питанні звільнення з кріпацтва кріпаків

Ми модуса вівенді * не знайдемо.
Ви — кличете до крові, ми — заждемо
Ну рік, ну два, ну, може, п'ять років.
В реформі я вповаю на царя,
Скажу ще й інше, маючи нагоду,
В Малоросії — власний шлях свободи:
Поміщики там знають «Кобзаря»,
І певен я, що волю для народу
Вони самі готові підписать.

Шевченко

Я з України щойно і не можу
Цього підтвердить. Раджу побувать
Й тобі, Паньку, на нашій Україні —
Яка там воля — злидні і біда,
Я сам ледь вирвався — а наш народ і нині
В своїх панів не менше пропада,
Ніж у чужих. Торгують кріпаками
І на собак міняють. Продають,
Немов биків. Пани ж поміж панами
Себе за добродіїв видають.

Чернишевський

Суворий час. І дуже важко нам
Шляхи шукати правди. Кожне серце
Ми завойовуем. Як жаль, що навіть Герцен
Повірів де в чому тим добреньким панам.
В січневім «Колоколі» пише він, на жаль,
До Олександра другого звертання,
І ця стаття, як попередня, рання
Знов сповнена надій і уповань
На те, що «височайшим повелінням»

* Modus vivendi — спільна мова (лат.).

Ми змінимо увесь державний стрій
Імперії російської.

Зигмунд

Спасіння

Не дасть народу царський лиходій.

Шевченко

Так, не спасе нас добрий цар,
Той кроткий, п'яний господар.
Ні, не дадуть пани захланні
Святої волі кріпакам,
Пора гострить сокири нам,
Щоб стяти голови вінчанні
Царям, всесвітнім шинкарям.

Чернишевський

То це ж і є, Тарасе, ті думки,
З якими йшов сьогодні я до тебе,
Нам Герцену листа писати треба
Від «руської людини» — хай таки
В своєму «Колоколі» лист цей надрукує,
Бо на царя надіється він всує.
Хай «Колокол» не до молебня кличе,
А б'є на сполох, б'є набат,
Щоб задрижав наш лютий кат.
Напишем прямо: не одне століття
Вже губить Русь надія на царів,
А їх пора вже вимести, як сміття!
І зробить це — лише народний гнів.

Шевченко

Я ще й пряміш сказать не побоюсь:
Ви до сокири кличете Русь!

Чернишевський

Підпишем всі?

(Якусь хвилину вагається, потім звертається до Куліша і Костомарова).

А може, й ви, панове?

Куліш

О ні, мене увольте...

Костомаров порпається в своїх книгах, не підіймаючи голови, немов не чує.

Шевченко

Точне слово,
І прямо в око б'є — я підпишу!

Чернишевський

А лист піде від «руської людини»...

Зигмунд *(бере листа, теж підписує)*

У мене з вами помисли єдині,
Мерщій відправити його я поспішу.

Чернишевський

У Герцена я вірю так, як в себе,
Він був і буде з нами заодно.

Костомаров *(підвів голову, він в чомусь вагається. Щоб висловити гостям співчуття, як гостподар — запрошує)*

Прошу, панове, випийте вино.

Чернишевський

Ні, зараз нам і пити, мабуть, не треба.

Шевченко (до Зигмунда)

Чув, друже, ти зібравсь в далеку путь,
То дуже прошу Герцену вручити.

(Дає нове видання Кобзаря).

А може, мій «Кобзар» хоть чим-небудь
Іскандеру зуміє пособити.

Зигмунд

Вручу обов'язково. Прощавай.

Шевченко

Я з вами йду, пройдемося над Невною,
Бо ніде мені дітися з журбою,
Вона із серця лється через край!

Виходять.

Картина друга

Кімната на Васильєвському острові в Петербурзі, в яку Шевченко перевіз свою наречену після того, як брати пані Карташевської дали їй волю. На стільцях недбало кинуті новісінькі оксамитові сукні. Лікєра приміряє кізлові черевики з шнурками. На голові в неї, як в нареченої за старим українським звичаєм, барвіста квітка з стьожками.

Лікєра

Тепер я вільна. Боже мій!
Яке то щастя волю мати,
І пана з панею не знати,
І стати панею самій.

Входить пані Карташевська. В руках у неї подарунок.

К а р т а ш е в с ь к а

Добрідень, доченько моя;
А я до тебе з подарунком,
Ну що ж, розкажуй, мила, як?

Л и к е р а (закрила обличчя руками, засоромилась)

Мов напилась якогось трунку,
Ходжу в тумані. Дивно все.
Тарас мені так догоджає,
То подарунок принесе,
То часом пісню заспіває.

Ввійшла жінка в хустинці, поставила обід в судках. Мовчки уклонилася, вийшла. Ликера зняла кришку з судка, попробувала обід: «Смачний».

Л и к е р а (гордовито)

Мені тепер несуть обід...
Тарас Григорович замовив
Вже й шлюбну сукню... Все як слід...
Учора навіть поздоровив
Із днем народження мене,
Приніс букет жоржин. Хороші!
На мене не жалкує гроші,
Казали, що скупий — дурне!

К а р т а ш е в с ь к а

Ну, любиш ти його чи ні?

Л и к е р а

Ой пані, я й сама не знаю...
Отсе сиджу, його чекаю,
А чомусь сумно так мені.
Йй-богу, кинула б усе

Й пішла б до вас найматись знову.
Оце сьогодні принесе
Він і каблучки. Вечорову
Замовив сукню. Як же я
Поміж пани піду, не знаю?..
Я вміла їсти подавать,
А як ступити, що сказать
Ніяк собі не уявляю.
Хай в гості він іде один,
Мені й згадать про те несила.

*(Раптом пожвавішала, взяла з стільця нову
одежину).*

А це вже я сама купила:
Шовковий білий козакин
В блискучих гудзиках, вуаль
І рукавички... Навіть жаль
Таке вдягати. Вся блакитна
Підбивка в ньому оксамитна,
З прорізами рукава... Дивина!

(Приміряє перед люстерком).

А шили в домі Андріє. Боюся,
Чи я не буду дивна і смішна,
Коли при нім як панна зодягнуся?

К а р т а ш е в с ь к а

А ти інтересантка. Мрієш ти,
Щоб стати панною, а він шукає
Безпосередності людської й простоти,
Якої саме в панночок немає.

Л и к е р а

Ну він полупанок, то й я
Повинна бути на панну схожа.

К а р т а ш е в с ь к а

Боюсь, обмеженість твоя
В житті Шевченку не pomoже.

Л и к е р а

Обмеженість... Хіба в тім винна я,
Що виросла у наймах, що науки
Були для вас? Що у роботі руки
Зробились ось якими...

(Показує свої великі напрацьовані руки).

К а р т а ш е в с ь к а

Вина то не твоя,
Але не пнишь у панни... Та ж однако
Йому ти не підходиш, не рівня!
Чи знаєш ти, що сам він сибіряка,
Що п'є горілку мало не щодня?
Та ти ж не розумієш ні рядочка
З його найглибших віршів і пісень!

Л и к е р а *(втративши рівновагу)*

Ні, заміж я піду, хай ваші дочки
З досади лопнуть!

К а р т а ш е в с ь к а

Ех, дурна, як пень!
Вони ж на нього моляться й жаліють,
Хоч теж, на жаль, не все ще розуміють.

Л и к е р а

Не бачила його я п'яним. Ви,
Коли посватавсь кухар, говорили,
Що теж не пара. Все самі розбили,

Немов нема своєї голови
У вашої Ликери... (Зухвало). От захочу
Піду за парикмахера... А все ж
Ще буду панною.

К а р т а ш е в с ь к а

Тебе не розбереш...
Нащо ж Тарасові ти голову морочиш?

Л и к е р а

Він бачив сам, як з слугами в святки
Кручу у вас на кухні чи в світлиці.
Ще й каже: «Дівчина аж любо подивиться,
Таку б за жінку взяв я залюбки».
А що ж робити дівчині? Дай біг
Побільше погулять, поки вродлива.
А вже, коли танцюю — власних ніг,
Бува, не чую... От коли щаслива!

К а р т а ш е в с ь к а

А як з солдатами регочеш під вікном,
Тоді тобі, мабуть, не до Тараса?..

Л и к е р а

Не зміните мене ви все одно,
Лишусь такою вже, як удалася...
Даремно заважаєте ви нам.
Якусь графиню сватали за нього,
Якась княжна писала із Москви.

К а р т а ш е в с ь к а

Йому, Ликеро, все те ні до чого...

Входить Шевченко, він збуджений, заклопотаний,
але радісний.

Шевченко

Ликеро, здрастуй, зіронько моя...

(Цілує Ликеру).

І вас вітаю, пані Соломіє...

Карташевська

А я, Тарасе, бачити вас мрію

У мене на вечірці, як колись...

Беріть Ликеру. Маю я й карету.

Шевченко

О пані Соломіє, по секрету

Скажу, що я самотником зробивсь.

Удвох з Ликерою вже й весело мені,

І молодість її вливає в груди силу,

Вона зробилась лагідна і мила,

Як їй брати прислали викупні.

Тепер, Ликеро, стала ти такою,

Як всі навколо люди — вільна птаха,

А то здавалась часом, бідолаха,

Немов прибитою.

Ликера

Бо дуже вже гіркою

Була у мене доля.

Карташевська

Прощавайте,

Якщо не хочете до мене на обід,

То далі нас, глядіть, не забувайте.

(Прощаючись з Шевченком, вийшла за двері, тихенько, щоб не чула Ликера, шепоче на вухо Тарасу Григоровичу).

Тарасе, ви сліпий. Той лицедій,
Якого найняли Гликері друзі ваші,
Лицяється до дівки. Боже мій,
Казала я, не звариш з нею каші!..

(Виходить).

Л и к е р а

Поїхала. Усе їй не як слід.
Усе їй знати треба та навчати,
А хто вона мені — сестра чи мати?

Ш е в ч е н к о

Ликеро, я й каблучки вже купив.
(Виймає обручальні каблучки).

Л и к е р а

Ой, золоті! Ще зроду не носила...
А де ж тут проба?
(Вдягає на палець, любується).

Ш е в ч е н к о

Ну, розкажуй, мила,
Чому тебе учитель той учив?

Л и к е р а

Манерам. Як поводитись на людях,
Як говорить, як руку подавать.

Ш е в ч е н к о

А може, ти з ним вчитися не будеш?
Я сам тобі все зможу розказать...
Та й зайве те. Одружимося з тобою

Йї поїдемо, Ликеро, на село.
Просту поставим хату над водою,
Щоб панського і духу не було
У хаті тій маленькій в Подніпров'ю,—
І будем жить собі та поживать
У згоді щирій, з доброю любов'ю.

Ликера

А вірші там ви будете писать?
Чи малювать? А то за що ж нам жити?

Шевченко

О, вірші ті — гіркий то хліб життя.
Садок би коло хати посадити,
Щоб вже сюди не мати вороття.

Ликера

Як, вже ніколи ми у Петербурзі
І жить не будемо? Це просто жах!
Я ж думала... Живуть же ваші друзі
На дачах — влітку, взимку — по містах.

Шевченко

Втомився я, і клімат цей суворий
Не по здоров'ю, хворому, мені.
Дніпро ночами сниться, сині гори,
Брати і сестри в відній стороні.

Ликера

Як сумно кажете. І де ж там зодягати
Цей козакин, шовкові сукні всі.
Купили б краще свитку ви до хати
Чи чоботи, щоб брьохать по росі.
Нащо ж купили ви тоді

Оці кізлові черевики,
Не дуже пані я велика —
То можна й босій по воді?!
Гадала, плахту набивну,
Де теліпаються подоли,
Як стану панею — ніколи
Вже більше я не зодягну.

(Відходить за ширму. Люто скидає з себе плахту і вишивану сорочку, зодягає шовковий козакин).

Шевченко

Нащо зняла ти плахту, люба,
Так хороше було у ній.

Ликера

Одежа ця проста і груба,
То личить наймицці у ній,
А не художника дружині,
Погляньте краще-бо, яка
Я в цім шовковім козакині.

Шевченко *(зажурено)*

Де й врода ділась та м'яка,
Він огрубив чоло дівоче...
І хто придумав цей фасон?

Ликера

Невже то лиш приснився сон,
Що бути панею я хочу,
Що стала панею... Омана!
В просту цю плахту набивну

Вдягають наймичку у пана,
А не поетову жону.

Шевченко

Ликеро, я не пізнаю —
Ще ти чи ні? О боже милий,
Що ми із сестрами зробили
У цьому панському раю.
Себе соромимось самі,
І всі у підпанки пнемося...
І як раби оті німі
Самі себе відречемося.
А я надіявся, що ти
Нестимеш мужньо нашу долю...

Ликера

Еге ж, пошліть мене гребти
Ще й жито панськеє по полю.
В покоях з ранніх я років,
Мене на панщину не гнали...
Коли б, дурна, я тільки знала,
Що знов вертатъ до мужиків
Ніколи б згоди не дала,
І шлюбу з вами я б не брала...

Шевченко (відступає від Ликери)

Такою ти завжди була,
Чи лиш тепер такою стала?
Чи я сліпим був довгі дні,
Що сам себе завів в оману,
Що бачив у тобі Оксану,—
Ту зірку в рідній стороні...
Мою Оксаночку. Вона
Зі мною вівці пасла, мила,

Ні, не була вона дурна
І так мене колись любила.

Ликера люто кидає під ноги нову одяжу.

Л и к е р а

Ну й геть усе. Усім на зло
Я не поїду на село!
З моєю вродою знайдуться
І в Петербурзі женихи,
А то із мене всі сміються,
Бо за які такі гріхи
Мені посватали старого
Ще й сибіряку.

Ш е в ч е н к о (з невимовним болем)

Я ж ні до чого
Тебе не силував... Прости...

(Охопивши голову руками, гірко).

О, скільки нам іще рости
До всього людського й земного...

Л и к е р а

Тепер я вільна. Де бажаю,
І жити буду. Хай вам грець.
Ви повідали про овець,
Про ту Оксаночку. Не знаю,
Що гарного в отарі тій,
У тім чужому панськiм полі,
Коли нема своєї долі.
Я йду, прощайте...

Шевченко (ірко)

Ні, постій
Ще хвилинку. Хай востанне
Побачу, як навик зника
Моя надія... Сподівання
Були даремні... Он яка
Ти, значить, справді... А мовчала,
Не говорила все сповна.

Ликера

Бо, справді, я була дурна
І вас, як пана, поважала.
(Виходить, навіть не оглянувшись).

Шевченко (розпачливо)

Моя надія безталанна!
Отак дівчаточка дурні,
Що в наймах вирости у пана
В чужій, далекій стороні,—
Вас і не тягне вже туди,
Де народилися й зростали,
По світу вас порозкидали
Для злої, лютої біди.
А я, дурний, вже так хотів
Й собі по-людському пожити...
Барвінок цвів і зеленів,
Його недосвітом побито,
Барвінок цвів і зеленів...

Картина третя

Кімната Шевченка в Академії художеств. 9 березня — день народження поета. Шевченко — тяжко хворий

лежить в ліжку на антресолях. Академічний сторож
Федір розпалює грубу.

Шевченко

Ох, дай напитися води,
А то вогнем стискає груди,
Так серце ние.

Федір (подає воду)

Від простуди
Буває всякої біди.

Шевченко

Ох, любий Федоре, коли б
Лише простуда. В серці болі,
Це почалося ще в неволі.

Федір

А ви спокійніше жили б,
А то вас все завжди хвилює...

Хтось стукає.

(Йде відчиняти).

Це лікар той, що вас лікує.

Входить Зигмунд.

Шевченко

Коханий Зигмунде, скажи,
Чи доживу я хоч до травня?

Зигмунд

Себе ти, друже, бережи.

Шевченко

Чи здійсниться надія давня,
Чи гляну я хоч здалека
На рідний Дніпр, на сині хвилі,
На України далі милі?

Зигмунд ставить на стіл подарунок — портрет Шевченка, заведений в рамку, обіймає Шевченка.

Зигмунд

Дай поздоровлю, милий друже,
Із днем народження. Кріпись...

Шевченко

Заслаб я, Зигмунде, щось дуже,
Не можу вже і підвестись...
Не вистача повітря в грудях,
Щось давить і пече вогнем,
Невже останнім буде днем
Мій день народження?

На людях

Мені так хочеться побути
У ці мої останні дні,
Невже помру я в чужині,
Всіма покинутий, забутий?

Зигмунд бере зі столу листи, читає.

Зигмунд

Ось пишуть друзі з батьківщини:
«Утни нам, орле-батьку, знов,
Як гомоніла Україна
І як текла ворожа кров».
...Чому ж забутий? Подивись —

Ось телеграми із Полтави,
Із Харкова.

Шевченко *(важко дихаючи)*

Там пахнуть трави,
Там Луг Великий був колись,
І мати Січ, і понизовий
Вітрець гуляв... Хоть відчини
Мені вікно, бодай прилине
Той любий вітер з України,
Із дорогої сторони.

*(Підводиться, відчиняє вікно, тримаючись за
груди, жадібно хапає свіже березневе повітря.
Тут же зайшовся важким кашлем).*

Зигмунд *(кладе його в ліжку)*

Ну що ж ти робиш, друже мій,
Ти ж тяжко хворий...

Шевченко *(гірко)*

Що ж побачив?
Лиш за Невою швайка та,
Ота ігла, якою значив
Сам цар мої сумні літа.
Була б та воля козаку,
Коли у голови ми слали
Ліси і гори, а вкривались
Широким степом. На віку
Всього було. Усе покрали
І під замки позамикали.

Зигмунд *(вислуховує серце Тараса)*

Не рівно б'ється, зрозумій,

Що хвилюватися не можна...
Себе хоч трохи пожалій.

Шевченко

Се аксіома непреложна...
Ох, серцеві не потурай!
Воно мене в Сибір водило,
Воно мене весь вік дурило,
Тепер стомилося украй.
На Україні ще пожив би,
А тут помру-таки, а жаль...
О, скорб моя, моя печаль,
Я вас у думи перелив би...

*(На якусь мить забувся, немов заснув.
До Зигмунда).*

Иди, мій друже, щось тепер
Мені вже важко й говорити,
Заснути б трохи, та спочити...

(Трохи підвівся і знову впав на подушку).

Та не забудь, коли б помер,
То поховайте на Вкраїні,
Як в «Заповіті»...

Шевченко знову забувся. Зигмунд потихеньку, навшпиньки виходить з кімнати. Федір підходить до Шевченка, зрізає гніт з воскової свічки. Приліг внизу на топчані. Шевченко зводиться, затискаючи зуби від важкого болю, і не може вже ні лягти, ні встати; так і сидить він на ліжку, впершись в нього руками; то світліть, то знов гасить свічку. Так жагуче захотілось йому дихнути степом України, що степ той прийшов сам до нього в останню хвилину його життя. Безкрай і розлогий, з виблюю могилою та Дніпром і широким шляхом, на якому з'явився Перебендя з кобзарем. Перебендя задзвонив у кобзу і заспівав українську думу.

Шевченко

То ти, Кобзарю? Вдар у струни!
Скажи мені, ще скільки літ
Ти дивувати будеш світ,
Нести із серця мого луни
Онукам нашим?..

Перебендя

Я гадаю,
Тому кінця не буде й краю...
Усе, Тарасе, все візьму,
Що вилив ти сльозами в муках,
Як скарб народу підйму
І рознесу по наших внуках,
По наших правнуках, що їх
Ти возвеличив віщим словом.

Шевченко

Моя Вкраїно чорноброва,
Не розгуби дітей моїх.
Так тяжко вистражданих, зрячих,
Я і тепер над ними плачу.
Скажи, Кобзарю, може, гріх,
Що я твою підслухав думу,
І записав, і оновив —
В рядки гарячі перелив
І сам згорів від того суму?

Кобзар

Так я ж — це ти, і ти — це я,
І доля наша — це твоя
Гіркая доля і неволя,

Як та могила серед поля,
Що в тихім сонечку сія.

В моїй струні дзвеніли битви,
А не до господа молитви,
В твоїй струні дзвеніли теж.
Тарасе-батьку, ти не вмреш,
Бо я не вмру — аж доки світу,
Тобі не буде переквіту!
Ти і в нащадках оживеш.

Тихо забриніли струни, і викотився окраєць гарячого сонця з-за горизонту. Розплющив очі Тарас і побачив, що то не сонце, а свіча догоряє на столі, як його життя. Годинник пробив чотири, і так захотілося йому зійти в майстерню і покласти останні мазки на картину. Шевченко зводиться з ліжка, кличе Федора.

Шевченко

Ти тут ще, Федоре?

Федір (прокинувшись)

Агов!

Шевченко

То позмагаюсь наостанку
І я із смертю. Прибери
Хоч трохи ліжко.

Федір (підіймається нагору)

Тут вітри
Ще гірше, як внизу, гуляють.
(Застеляє ліжко).

Шевченко, тримаючись за поручні, сходить східцями вниз.

Шевченко

А сили, сили десь втікають,
Нема чим дихать, груди тисне...
Прощай, мабуть, і ти, моя
Ще недоспівана пісне...

*(Похитнувся на останній сходинці, вхопившись
за серце, тихо зойкнув і впав).*

Федір кинувся до Шевченка, взяв за плечі, трохи підвів і захолов у німому здивуванні. Догоріла свічка. Знову десь далеко, в тумані, визирнув крайчик сонця, і безмежний степ України пройшов через Тарасову кімнату. Сліпий Перебендя, сидячи на тому шляху, заспівав Тарасів «Заповіт» — і вже вся Україна підхопила його скорбний, врочистий спів:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Україні милій...

Завіса.

МАРУСЯ ЧУРАЙ

Фрагменти з історичної феєрії

I

Не чурайтеся Чураївни, не чурайтеся,
В неї пісня зело вродлива.
Ходить, ходить Чураївна понад Ворсклою-рікою,
Не дівчина тобі — а диво!

Що коса — до пояса, а очі — тернини...
Срібна струна в два голоси —
Голос України.

Козаченьки чорноброві,
В годину навали
Сліпі вої-лірниченьки
Вам пісень складали.
А мелодію — удови:
Китайкою вкритий
Лежав батько, лежав милий,
Турчином убитий.

Голосили вдови, голосили віще.
Клалось, бралось на бандуру
Біля 'попелища.
З-під сивого вуса — вилітали птахи.
Як творили, як ридали
Співці-бідолахи.
З-під брови, як з хмари, — вилітали блиски,
Виростали бандуристи з самої колиски.

Із колиски України, з латаної дулі
Вилітали ластів'ята на великі гулі.

То не лірник розридався сивоусий,
Україно, Україно — слід коралю,
Таж ніхто тебе мовчати не примусить,
Тож приймай у гості пісню-кравлю.

Пісню-волю, Марусину з чорними бровами,
З гострим оком, з білим личком,
Слухай, мамо:

— Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька
Свої карі очі.

Підняли Чураївну на стремена,
Повезли Чураївну в Долину звитяги,
Зашуміли птахами хоругви-знамена,
Похилились перед нею козацькїї стяги.

На руках внесли в світлицю:
— Чураївно, вибирай!
Сто козаків, сто молодців!
Сто лицарів!
Сто стрільців!

Хлопці-запорожці молоді,
Сині шаровари — океан.
Чаєчками мчали по воді,
У Стамбулі набирали на жупан.

Там, де стала,— серед двору
зацвіла лілея.

І в а н І с к р а (виходить наперед)

І в бій вести! Вона цього достойна!

М а р у с я (до першого козака)

Ой парубійку вбогий, хто ж бо ти?

П е р ш и й к о з а к

Я запорожець, дівчино-козачко,
А в козака лише одна позначка —
Душа як вітер.

Друзі всі — брати.

Закон мій — воля. Батько — дикий степ.

А мати — Січ, де цар усім Ревучий.

Мої оселі — то дніпрові кручі.

Моя могила — спінений вертеп

Чи Ненаситець славний.

М а р у с я

Як говориш гарно, хлопче. Тільки де ж

Твої гаразди? В бирці вітер свище...

Для вас бої — то лиш хлоп'яче грище.

Походи ти на турків чи до Случі,

Щоб нахапать китайки на онучі.

Загинеш в січі — плач тоді весь вік,

Який же з тебе справді чоловік?

П е р ш и й к о з а к

Не підведу... Подамся в Трапезунд,

Здобуду кармазину на жупана

І виряджусь в справжнісінького пана.

Маруся (сумно)

Ну от, довірся бевзям отаким.

(З викликом).

Я б одружилась з воєм молодим,
До Сулими подібним чи до Бута.

Перший козак

Чого захтіла... Бут і Сулима...
Такі не родяться, красунечко, щодня,
Про них давно співають кобзарі,
Як і про твого батька Чурая.

(Співає).

Орлику, сизий орлику, молодий Чураю!
Ой забили ж тебе ляхи та в своєму краю.
Ой забили ж тебе ляхи із своїм гетьманом,
Із своїм гетьманом, що паном Степаном...

Маруся (вистерши сльози)

Піду за того, хто мені розкаже
Всю правду про татуся й Павлюка
І хто привів сміливців в військо враже...

Наперед виходить Іван Іскра, син легендарного
гетьмана Якова Острияниці.

Іскра

Я розкажу... Та правда, ой, важка...
Але потому можеш ти віддатись
Не Грицеві, який тебе коха,
Якого ти кохаєш... А побратись
Із Нечуйвітром в полі...

Маруся (сміється)

Що за жениха
Мені ти сватаєш? Ніяк не зрозумію...

Іскра

Для цього осідлаю я коня,
Ми в Дикий степ поїдемо, Маріє,
Туди, де вітер вітра здоганя,
Де на могилах квилить ковила
І маки завітвають на крові,
Де сходить сива рута України
Й з могил встають козацькі вартові.
Чи згодна ти?

Маруся

Чи згодна я, питаєш...
Кобзарські струни кинули мені
Євшану в серце. Як воно згорає
В святому материзни пламені...
Я йду з тобою...

Іскра

То ходім!

Чураївна незчулася, як разом з Іваном Іскрою опинилася біля Дівич-гори. Сива мати — Україна — бере її за руку, зодягає на неї свою серпанкову сукню, червоне, калинове намисто і сап'янці, знімає з неба золотого півмісяця і вінчає ним дівочу голівку.

Україна

Ну от і повінчала я тебе
З козацьким Нечуйвітром під горою.
Не станеш, Чураївно, ти тепер
Ні матір'ю, ні вірною жоною,

А — піснею з легенди... Йди й побач
Все, що мені судилося віками,
І заспівай, Марусю, чи заплач
Своїми калиновими піснями.

І с к р а

Поїдемо у гості до батьків,
І там для нас розверзнуться кургани.
Батьківська слава, слава козаків
Там перед нами з попелу постане.
Там встане Правда наша й поведе
Стежками битви батька Остряниці,
Шляхами битви батька Чурая
І Павлюковими гарячими шляхами,
Чи згодна ти?

М а р у с я

Іванку, друже, чомусь лячно так,
Все небо заткане гарячими зірками.

Іскра підводить до Марусі вороного коня вічності, обое підіймаються на стремена і мчать курними шляхами минулого. Їх зупиняють малинові дзвони Варшави. На синьо-чорному тлі неба — вогнисто-червоний вершник. Він закрив собою вежі Варшави. Поруч — прикутий ланцюгами до муру батько Марусі — Гордій Чурай.

Ч у р а й

Вже місяць, клятї, спати не дають
І б'ють у бубни. Вже Павлюк давно
Напевне спопелів на тім коні,
А я ж живий... Ох, спати, спати...

(Ледь skleпляє повіки і знову пробуджується від ударів в литаври).

М а р у с я (кидається до Чурая)

Батечку, за що?

За що тебе так мучать супостати?

Ч у р а й

Марійко, доню... Де взялася? Ох яка!

Мов квіт калини, ніжна і вродлива.

Не стій біля вогню, мерщій тікай

Від цього видива, цього страшного дива.

П а в л ю к (ледь чутним голосом, конаючи на розпеченому залізному коні)

Мені б води... Хоч крапельку води...

І вже б померти.

М а р у с я

Хто се?

Ч у р а й

Підійди...

Це гетьман голодраної України.

М а р у с я

То я води принісла із Дніпра.

(Дає Павлюку напитися).

Чому корона в тебе із заліза?

Чому вона червона, як зоря,

І слід від неї чорний на чолі?

Чому твій кінь із криці, із вогню?

Куди дороги стеляться для ню?

Голос польного гетьмана Речі Посполитої — пана Потоцького.

Потоцький

Він договір кураківський порвав
І вбив старшин козацьких, нами даних,
Він на Черкаси смів зробити наліт
І взяти там армату запорозьку,
Набрати поспільства до себе в козаки,
Він королем збиравсь, напевне, стать
Голоти української, України.
Нехай впаде на нього сто проклять
За дерзновенну мрію, хай надіне
Корону із заліза і помре!

Маруся

Куди ж він скаче, батьку?

Чурай

У віки!

Отак несе твої, Україно, муки,
Вінець важкий із вічного вогню.
Не королівства він хотів, а волі
Свому народу бідному бажав,
Лише козацьких вольностей і права
Самим собі старшину вибирать.

Павлюк

Спасибі за водицю із Дніпра,
Бо на вустах смагота вічна й спрага.
Прощайте, любі. Вже мені пора.

Маруся

В очах у нього світиться відвага.

Ч у р а й

А більше, наша мука вікова.
Вона й на тебе, доню, упаде.

У к р а ї н а

І будеш ти віднині одержима
Піснями і стражданнями моїми,
Аж доки ніч не змінить ясний день...

М а р у с я

То хто ж вас видав, батьку, розкажи.
Мав шаблю-блискавицю і коня,
І говорив матусі — краще смерть,
Аніж в полон до ворога потрапить.

Чурай підводиться.

Розступаються мури в'язниці. Чурай бере Марусю за руку і довго веде Диким полем, де лише курай та ковила, високі могили і гайвороння.

Ч у р а й

Отут був табір наш... Отут пани...
Ми билися не день, не два, Марусю,
Насправді ми могли перемогти,
За кожним з козаків — стояла правота,
Але...

(Сів на коня. В руках його, як зірниця, зблиснула шабля).

І с к р а

Он бачиш — батько поруч з Павлюком,
Як побратим, ні кроку не відходить,

Шалено креше шаблею навкруг,
Від страху розступаються жовніри.

Маруся

О що ж це, Йванку? Полум'я навкруг.
Ген, ген Мошни і синя Рось у зорях,
А звідки ж стільки попелу й вогню?

Іскра

Горять Кумейки... То звелів Павлюк
Їх запалить, щоб дим жовнірам в очі,
А вітер повернувся на своїх...

Голоси козаків

Ми сплнемо, о боже...

Маруся

Побралася із Нечуйвітром я,
Ну поверни ж, вітриську, на жовнірів,
Скарай найзлішого в шиковнім кунтуші...

Іскра

То сам Потоцький... Той, що над Дніпром
Розвішав голови козацькі, як макітри...

Павлюк *(стоячи на чолі козацького війська)*

Нас двадцять тисяч... Хлопці, уперед!
За вольності козацькі, за Україну!

Козацьке військо заходить вбік озброєного до зубів табору Потоцького. Адам Кисіль* сплескує руками, плаче з награним співчуттям до козаків.

* Комісар польського війська в справах козацьких.

Кисіль

О славні лицарі, хоробрі одновірці,
Нащо йдете на смерть, на короля,
А вам би нищить ворогів Христових,
Татарина і турка воювати...

Потоцький (дає команду стріляти)

Аве Марія. Ось вам ваш закон...
Здавайтеся і милості просіть!

Козаки

Ні, не здамося... Краще, як один,
Тут покладемо голови козацькі.

Потоцький

То запалить їм сіно на возах,
Нехай згорить фураж, і підірветься порох.

Страшний вибух розкидав і змішав усе в козацькому таборі. Козаки чорні, закіптюжені, як потурнаки, мало не падають з ніг.

Перший козак

Горять вози й голоблі, як свічки,
І табору, вважайте, не лишилось.

Павлюк

Хапайте хто що може, козаки,
Голоблі, дуги, шкворні і до бою!
На ляхів! До останнього помрем,
А ворогам у руки не дамося.

Маруся (закрила обличчя руками)

Батечку, тримайсь...
Упав з коня, напевне, порубали
Його жовніри польські на шматки...
Не знала я, татусю, що отак
Дається наша слава й перемога.
О, січа ця кривава... Сил нема...
(Непритомніє).

Різанина триває до ночі. Коли Маруся приходить до пам'яті, над Россю вже сходить сонце.

Маруся

Безмежне поле трупами укрите,
А де сніги біліли — кров горить.
А де ж татусь коханий? Де Павлюк?

Іскра

Намовив Гуня хлопців відступити
До Боровиці, сили зберегти...
Скидан й Чечуга встигли утекти.
Дізнались, що Потоцький вимагає,
Щоб видали старшин всі козаки,
Тоді їх польний обіця простити.

Маруся

За що простити?

Іскра

А хоч би за те,
Що розуму набратися хотіли,
Додуматись, що можуть і самі
Порядкувать у себе на Україні.
Ходім туди... Побачиш ворохобню

У таборі козацькому. Збагнеш,
Які ми ще підніжки королеві.

Вони довго йдуть полем і болотами, усіяними трупами козаків і їх коней. Натикаючися на мертві тіла, відрубані руки чи ноги, Маруся лячно скрикує. В очах у неї жах. Серед мертвих вона шукає батька.

І с к р а

Ні, батька тут немає. Він — живий.
В гурті козацькому він захищає друга,
Хоч кров у нього з рани цебенить.

М а р у с я (кинулася до батька)

О батечку, давай перев'яжу
Тобі жорстоку рану.

(Рве хустину, перев'язує батькові скривавлену голову).

Ч у р а й

Марусенько, ти ж матері скажи,
Що бились ми, як личить козакам,
Але було несила.

Марусю відтісняють реєстрові козаки. Вони збуджені, злі, згубили віру в перемогу. Звинувачують Павлюка, що він подався на Січ, зносився з татарами, упустивши слушний момент для битви, дав Потоцькому можливість підійти аж до Росії.

Г о л о с и к о з а к і в

Універсал Потоцького прибув,
А разом з ним послання Киселя...

Всі кинулися читати універсал.

Маруся .

Як довго лист читають. Що у нім?

Іскра

Потоцький обіцяє їх простить,
Якщо старшину видадуть козацьку.

Павлюк

Не вірте ви словам медоточивим.
Козацька правда — шабля і похід.

Чурай

Дурив уже Потоцький вас не раз,
Невже ж не знаєте — він слова не тримає.

Перший козак

Із-під Кумейок вивів Гуня нас,
Його обрати раджу за старшого,
А Павлюка, і Злого, й Чурая
Ми видамо, як вимага Потоцький,
І цим своє врятуємо життя...

Другий козак

А що ж, хай зна Павлюк, що нас,
Нереєстровців, підбивав даремно.
Не зважив сил своїх, висиджував на Січі
І стільки покотилося голів!

Гуня

Ціною зради взяти старшинство?
За кого ви вважаєте мене?
Ні, козаки, не підкорюсь я вам!
Ціною крові власних ватажків
Ви хочете купити собі життя?

Маруся

О слава тобі, Дмитре, у віках
За чесність, за хоробрість і відвагу.

Голоси

Ловить його мерщій, а то втече,
З Хвилоненком дмухнув він до Дніпра.

Маруся

О боже... Трісла крига на Дніпрі,
Те поспільство убоге потопилосьь.

Іскра

Та врятувався Гуня... Бачив він,
Немов провидець, що його чекає.
Він втік на Запоріжжя, щоб вершить
Свою правдиву справу і надалі.

Голоси

Виписчики розбіглись... Не впустіть
Хоч Павлюка, Томиленка і Злого.
Гей, ковалю! Закуй в кайдани їх,
Відведемо Потоцькому на суд.

Маруся

Що робите, нещасні? Як же так?
Самі себе ви куєте в кайдани.

Козак з молотом

Зійди з дороги, дівчино, мені
Наказано. Я тільки виконавець.

Маруся

Своїх братів. О, посоромсь, козаче.
Таж в тебе червоніє голова
Від сорому. Ні оселедця цього,
Ні шличка, ні одягу козацького не годен
Носити ти, драбуго нерозумний.

Козак (*опустивши очі*)

Мені наказано.

Маруся

А як тобі накажуть:
Візьми кохану неньку і закуй
Її в кайдани вічні і важкі...
Ти теж послухаєш?

Козак

Бо я не хочу вмерти...

Ніхто не чує Марусю. Козаки силою ведуть Павлюка,
Томиленка, Злого, Чурая, заковують їх в кайдани.

Маруся

А батька, батька рідного не дам!

Козак з молотом

А геть ти, навіжена...
А збирався
Я одружитися з тобою. Мати горе...

Маруся

На когось ніби схожий хлопець цей
Із козаків полтавських? Гей, Іванку,
Чи не полтавський часом це козак?

І с к р а

Тобі здалося, люба... Коби наш,
Він не посмів би глянути нам в вічі...

М а р у с я

Невже нема сміливця ні одного?

З л и й

Коб міг, я б горло ницим перегриз.
Що робите, злиденники? Ждете,
Що шляхта подарує вам свободу?
Ніхто, ніхто нам воленьки не дасть,
Доки не візьмем власними руками.
Підписуйтеся підніжками, служіть
Короні лядській, мріть в морських походах
І продавайте скованих братів!
Прокляття вам за зраду!

Реєстрові викидають мирне знамено і посилають до
Потоцького послів.

Р е є с т р о в і

Хай скажуть, що готові ми просить
У короля уклінно милосердя
І видати бунтарських заправил.

М а р у с я (кидається до батька)

Татусю, дорогий... Ти бився, як орел.
Не винен ти, що всіх їх одурили.

Ч у р а й

Ну, що поробиш. Дикі, як степи.
Ще в нас неграмотні гетьмани і старшини,
Ще ми ніяк не можем зрозуміть,

Що можем мать свою державу й славу,
А не служит — то лядським паничам,
То туркові, то хану, то Молдові.
Сипнув грошей Жолкевський між братву
І видали нещасні старшину
Із сміливим, завзятим Сулимою,
Що зруйнував їм Кодак. А пани
Сміливого за те четвертували
Й розвішали на мурах у Варшаві...
Прощай, Марусю. Чуеш, в бубон б'ють
Козацькі довбиші, скликають всіх на раду.

Реєстрові козаки штовхають в спину закованих в кайдани старшин на чолі з Павлюком, ведуть їх до Потоцького.

Потоцький

Підніжки королівські, бунтарі!
Ви зрадили, нікчеми, короля,
І Речі Посполитій завинили,
Цим втратили ви вольності й права
Самим із себе старших вибирати,
Ви втратили хоругви, і гармати,
Й козацьке ймення. Діти бунтарів
Тепер не будуть зватись козаками,
А правувати вами буде той,
Кого король призначить або сейм.
Кладіть бунчук, печать і булаву,
Кладіть клейноди, всі козацькі знаки
І присягніть на вірність королю!

Маруся

Кладуть нещасні... О, яка ганеба!
Невже й присягнуть? Боже... О зайці!
О зайці ви нікчемні, недостойні

Звання козацького... Ілянь, прослався дим.
Попалено чайки козацькі ними,
Вони ж горілку цмолять і танцюють
Так безтурботно й хвацько козачка...

Іскра

О, не журись, Маріє. Серед них
Писав листа присяги королеві
І присягав — Богдан Хмельницький теж...
Та він злама присягу й пожене
Те гонорове панство аж до Львова.

Іскра і Чураївна сідають на коней і вчвал їдуть додому.
Назустріч їм, ніби нічого страшного не трапилося, їдуть
п'яні козаки, виряджені в святкову одіж, несуть бунчук
під білим знаменом з двома хвостами на рогатині,
грають на сопілках, б'ють в бубни, славлять свого ново-
го, призначеного Потоцьким, начальника Ільяша Кара-
їмовича.

Маруся

Тьху, зрадники! Невже байдуже вам,
Що вже Потоцький вируша на Ніжин,
Саджа на палі ваших земляків,
Не верби виростають на шляху,
А частокіл замучених холопів...

Іскра

На вітер ці слова... Вони тепер в полоні
Медів і самогону, і для них
Слова згубили зміст і гостроту.

Маруся

Тікаймо, Йванку, звідси, знаю я
Над Ворсклою таке чудесне зілля,
Що киди в сон... О, де б дістать цикути,

Щоб замішати її на вашій чорній зраді
І напоїти підлих. Щоб по них
Вродились інші, сміливі сини,
Які б по праву звалились козаками.

II

Високий мальовничий берег Ворскли. Свято Івана Купала. Всюди палають купальські вогні. Маруся з своєю подругою Оксаною, донькою осавула Федора Вишняка, Ганною, Іваном Іскрою та ватагою хлопців сидять на дубках біля Марусиного дворища.

Маруся (*стиха награв на бандурі і наспівує пісню*).

В кінці греблі шумлять верби,
Що я їй насадила,
Нема ж мого миленького,
Що я їй полюбила...

Оксана

Вже розійшлася пісня ця чудова,
Яку Маруся склала, по Україні.
Співають і не знають, що сиджу
Я з славною пісняркою тією
І що піснярка та чомусь сумна,
А лихові не можем ми зарадить.

Перший хлопець

На Івана на Купала обирають
Найкращу дівчину в селі на королівну.
Вона тоді співає всім пісень
І посміхається, а їй за те дарують
Вінок з червоних маків польових.

Ми зрання ще домовились: вінок
По праву ми зодягнемо Марусі.

(Зодягає Марусі на голову вінок з червоних маків).

Г а н н а (ображено)

Ви ж нас не поспитали... Та хіба
Одна Маруся вміє тут співати?
Її ворожка вчила чарувати,
І ви усі під чарами її.

І с к р а

Я справді зачарований давно
Марусею, пісняркою Полтави,
І, правду кажучи, ніде я не стрічав
Ні в Києві, ні поміж пань Варшави
Ні голосу такого, ні краси,
Ані такої русої коси...
Ні вірності дівочої такої.

М а р у с я

О, краще б, Галю, зроду не любить,
Аніж страждать, як я оце страждаю.
Як маки ті червоні, облетить
Колись мое кохання, я те знаю.

Г а н н а (тихо)

Схоже, ще не зна вона того,
Що Гриць мене посватав...

М а р у с я

Бандуроньку до рук я узяла,
Щоб оспівать кохання незрадливе.
Отож співаю я... Співаю, співаю...

Так весело мені, що хоч у гріб.
На струнах долю всю перебираю,
Ще й заробляю матері на хліб.

О к с а н а

Ми любим ті пісні, що ти складаєш.
Але подумай і про себе. Скільки літ
Ні усміху, ні щастя, ні цілунку,
Все Гриця ждеш. А він забув тебе.

М а р у с я

Як повернувся з походу, завітав.
Якимсь був дивним, все чогось боявся.
Так холодно в уста поцілував.
І більше не приходив. Чи обмовив
Мене хтось із подружок перед ним?

Г а н н а (до хлопців)

О господи, давно ж бо кожен зна,
Що Чураївна зроду навіжена,
А на піснях тих втратила вона
Останній розум свій, а може, ще й спізналась
З потурнаком чи дідьком, щоб до сліз
Її пісні смутили і проймали.

На іншому кінці вулиці з'являється Г р и ц ь в пишному кармазиновому кунтуші в супроводі джур свого батька, хорунжого Полтавського полку.

М а р у с я

Побачив нас і повернув назад.
Вже й не підходить навіть Гриць до мене.
Мабуть, гадає й він, що навіжена
Його кохана. Що отой мій спів
Нечиста сила в серце поселила,

Що знаюсь я із відьмами й вони
Дали мені оту пісенну силу.

Г а н н а

Біжімо всі туди. Хай упада
Тут Іскра біля кралечки своєї,
Мені набридли вічні сльози ці.
У свято треба пити й веселитись.

(Вибігає).

За Ганною біжить вся молодь. Лишаються лише Маруся, Оксана та Іван Іскра.

О к с а н а

Я б його, негідника, на частки розірвала.

М а р у с я

Усі мені не хочуть щось сказати...

І с к р а

Забудь Грицька. Повір, що недостойн
Він чистої любові українки,
Що зрадив він твою святу любов
І землю ту, яка його вродила.
Під Берестечком Гриць злякався біди,
Все хитро зважив й передався ляхам
Слідом за Крисою, що перший присягнув
Кривавому Потоцькому служити.

М а р у с я

Невже це правда? Чому не сказав
Мені цього раніше ти, Іванку?

І с к р а

Боявся я, що звалить тебе з ніг
Недобра звістка ця. Ти сприйняла так тяжко
Розгром під Берестечком. Та Богдан
Збирає вже нові полки на помсту,
І я піду, щоб битись до останку.
Ти знать й найтяжче мусиш, те, що Гриць
Засватав Галю, доньку осаула,
Щоб із хорунжим, батечком своїм,
Прикрити власну зраду і ганебу.

М а р у с я

Так ось та правда, що її мені
Так вперто не хотіли говорити.
Я стільки літ чекала, і ніхто
Не смів Марусю навіть цілувати...

І с к р а

Ти знаєш, що кохаю я тебе.
Хотів би я, щоб ти мені сказала,
Що будеш ждати мене... Або, коли захочеш,
Дружиною щасливий буду взять
Тебе, моя полтавко кароока,
Ти будеш нам співати там пісень,
Вселяти віру в нашу перемогу
І радувать козацькїї серця.

М а р у с я

Хіба не ти, Іванку, повелів
Мені побратися із Нечуйвітром в полі?
Таж мати Україна у степу
Мені серпанок свій подарувала,

І присягнули потім ми удвох
Служити їй, як діти, до загину?

І с к р а

Ми подамось до Богуна в загін,
Його я полюбив під Берестечком,
Де проявив він сміливість свою
І врятував у скрутї від загину.

М а р у с я (думаючи про своє)

То значить — сон у руку. Не дарма
Там, під Кумейками, в одного з козаків
Були такі ж, як в Гриця, чорні очі,
І вуса, й ніс... Та зараз певна я,
Що то була якась його подоба.
І він кував татуса в кайдани.

І с к р а

Щось з нею діється... Вона — як не своя...

М а р у с я

Не розумію, Йванку, як же я
Тоді іще не розпізнала Гриця
І як я дозволяла вечорами
Йому мене так палко обіймать
І цілувать вуста... А потім ждати...

ждати...

А руки ці колись тримали тата
І Павлюка, а може, й Сулиму...

І с к р а

Ти плутаєш усе. Йди відпочинь.
Та хочу я, щоб ти запам'ятала,

Що маеш друга вірного навів.
Що б не було, а я не відступлюся.

Маруся

Хіба не чув ти, Йванку, як клялась
Я в полі чистому серед могил високих.
Що зрадника із світу ізведу?
Гриць і не зна того, що я Україна
І що сьогодні я в вінку з червоних маків.

*(Схопилася за вінок, а він вже з самих сухих
маківок).*

Ой господи... А маки облетіли...
*(Не тямлячи себе, зривається з місця, біжить
в луги за цукutoю).*

Кінець першого **образка**.

ЗМІСТ

До берегів поезії й краси. *В. Іванисенко* 5

ВІРШІ

І. Д е р е в о м о ї х с п о д і в а н ь

«Намалюйте свободу...»	15
Дерево моїх сподівань	16
«Мов позолочені пілюлі, є слова...»	18
Бажання	19
Евксінський Понт	20
«Люби життя у боротьбі щоденній...»	22
Пантеон великих	23
Ріг безсмертя	25
Хвала байдужості	26
Діалог вічної жіночості з Роденом	27
Смерть Рембрандта	28
Із циклу «Портрети митців»	30
«Умирають поети так...»	33
Реріх на Україні	35
Про плагіати	36
Останнє побачення Гейне з Венерою Мілос- ською	37
Анхіл Марін	38
«О кленові долоні, я ступаю на вас...»	40
Притча про бездушну поезію	41
«Князю, князю, гей, Бояне...»	44
Сопілка і барабан	45
Верба	46
«Я радію, що маю свій унікальний сад»	47
Колоскове	48
Посмертне слово Борканюка, задушене петлею	50
«Вилупилося із яйця неповторності...»	51
На руїнах Херсонеса	52
Про ерудицію	53

Слава в борг	54
Монолог поезії	55
«Фантазіє людини, не скудній!»	56
Пісня Леонтовича	57
Лисенкові	58
«У всіх століттях Моцарти були...»	59
Кажани	60
«Обивателя злить, коли чимсь ти не схожий на нього...»	61
Янтарі душі	62
«Зелене житечко зійшло...»	63
«Піду селом, де квітнуть вишні...»	64
Біла чайка	65
«Є гармонія в ялиці...»	66
«Славлю каву, геніальний напитек життя...»	67
«Висихає чорнило...»	68

II. Червоні маки

«Підківками срібними ходить зимний вечір...»	69
«Прилетіли гуси, гуси чи то лебеді...»	70
Лебеділі лебідоньки	71
«Наче мама на великдень в хаті...»	72
«Я сьогодні уперше зняла фартушок...»	73
Червоні маки	74
Перше кохання	75
«Я віночок сплету із ромашок...»	77
«Кажуть, юність нерозсудлива, тривожна...»	78
«Шість стихій за мною ходить...»	79
Освідчення	81
«Підбирала я ключі до серця...»	82
«Поїзд гукне, і я попрощаюсь з тобою...»	83
Дівоча пісня	84
«Скибка дині чарджуйської — місяць в без- донному небі...»	85
«Не шукайте розрив-травиці...»	86
«Вийми, мамо, хустку мені з скрині...»	87
Тополі	88
«День мій зацвів, як лілея...»	89
«Знову, тату, ідеш на село...»	90
«Ми, малі, збирали колосочки...»	91
В студентському гуртожитку	93

На шляхах війни	94
«Буває, від хати далеко-далеко...»	96
Криниця мого дитинства	97

III. Нові береги

«Я бачила: береза крізь каску проросла...»	98
«Ми топим кораблі»	99
«Я — сестра жалібниці...»	100
«Над нами шуліками їхні важкі «месер-шміти»...»	101
«Лист не знайшов адресата...»	102
«Зацвітає Кассандра»	104
Плач Ярославни	105
Теплушка	108
«Лебідка згортає крила...»	110
«І я писала теж про солов'їв...»	111
«В той день сухар останній розділила...»	112
«Не хочу я бути довговічною, вічною...»	113
«Сосна сама заживляє рани...»	114
«Був день важкий, і горобина ніч»	115
«Море, нове, небачене море...»	116
«Барвінок зацвів — то земля віддала мені очі твої»	117
Живі Джіоконди	118
«Не дивися на мене — я не сорока...»	120
«На Мойці десь твоя кімната...»	121
Попід гору оту піду	122
«Мене в шавлії ти купала і в любистку...»	124
«Моє дитинство встало з-за долини...»	125
Пам'ятник матросу	126
О краснодонська юнь!	128
Клятва	130
Слово гуцулки	131
На орлиній вишині	133
«Я не хочу відбитим промінням світить...»	134
«Мати серце таке ж, як і в тебе, палке і гаряче...»	135
Вдова	136
«Я собі придумала кохання...»	137
«Чистоту своїх дум...»	138

IV. Щоб мовчали гармати

Мертві попереджають	139
Реквієм	140
Біля пам'ятника «Битви народів»	142
«Йде боротьба між народами...»	143
Щоб мовчали гармати	144
Братові-партизанові	145
Дуб Гете	147
Голос серця	149
Раймонда Дьен	151
Про що співає гавайська гітара	152
«Ейслебен, місто в Саксонії...»	154
Ніч інженера Курта	155
«Юність моя, сонце, вогнем розіп'яте...»	161
Алея героїв	163
На Мамаєвін кургані	164
«Перлино півдня!»	165
«Пролісок»	167
«Лебедю, лебедю, птице високого злету...»	169

V. Братерство

Чорногорія	170
Югославії	171
Зустрічі з молдавськими поетами	172
Грузії	173
Дерево оле	175
Відкриття пам'ятника Лесі Українці в Сурамі	176
Землі латвійській	178
Повниця	180
Ave sol!	182
Свято Ліго	184
«Білорусь, Білорусь!»	185

Зимові проліски

«Ой надворі заметіль зимова...»	186
«У чім краса твоя, не знаю...»	187
«Я все віддавала тобі: минуле й прийдешнє...»	188
«Не весен первоцвіт, не осінь золотокудра...»	189

«Ой рум'янки мої, рум'янки...»	190
Дорога	191
«Куди мені дітись від себе самої...»	193
Березовий сік	194
«Я спалила мости за собою...»	196
Обручка	197
«Я віддаю на суд свої творіння...»	198

VI. Калиновий кетяг

Вічне джерело	199
«Поезіє, мій чистий едельвейсе...»	201
Гілочка з Шевченкової верби	202
Донька Прометія	204
Квітка ломикамінь	207
Земля	209
Іде, гуде зелений шум	211
Народе мій	213
Франко і Леся в Карпатах	214
Обламали червону калину	215
Зів'яле листя	216
Пляшка морської води	218
Чаклунка слова	220
Гост	222
Балада про матір	223
Матері, що подарувала нам «Рушничка»	225
Пісня запорожців	227
Дума про кошового Івана Сірка	229
Дума про Роксоляну	232
Пісня про козацькі чайки	238
«Я бачила у небі журавлів...»	239

Сильніше смерті

«Минуло стільки літ у самоті...»	240
Ти був би моєю піснею	241
Мрія	242
«Вітер у шибку стукне...»	244
«Ранку, я серджусь на тебе...»	245
Віра	246
А серце не камінь	247

«Облітають на вітрі клени...»	249
«То не мед я пила, не слив'янку...»	250
«І я підняла б сьогодні щастя бездонний келих...»	251
Медитація	254
«Ти — злиток сонця...»	255

VII. Квіт папороті

Вічний вогонь	256
Україні	258
«Ти не вернешся, юність моя комсомольська...»	260
Пам'ять серця	261
Квітка горіння	263
«Палає Гус...»	266
Ми — комуністи	267
Бесіда з африканцем	268
Дуб на Хортиці	270
«Син забув свою матір»	271

Дівич-гора

«Люблю тебе далеко вдалині...»	272
«Ти мене кличеш...»	273
Дівич-гора	274
«Хай мені насниться...»	277
«Одружуся я з мрією смілою, чистою...»	278
«Не спохмурюй свої брови...»	279
«Я, мов німфа Каліпсо...»	280
«Візьміть у мене все, та не беріть любові...»	281
Едельвейс — квітка кохання (Пісня)	282
«Коли я бачу іншу в самоті...»	283
«В Кончі-Заспі загорілись клени...»	284
«Пролетіли роки, наче коні...»	285

VIII. Гніздо голубки

Гніздо голубки	286
Пролог трагедії і перемоги	287

Троянда Белоянніса	289
Мадонна на ґратах	291
Око дракона	292
Чекають мертві	293
Делегатка віку кам'яного	295
Жінка в чорному	296
Дівчина з Долини Глечиків	298
Ластівка без гнізда	299
«Вони стоять — не люди, муляжі...»	300
Чорна ріка	301
Чорна Кіпріда	303
«Пурпурові серця»	304
На руїнах будинку Гейне	306
Серце Шопена	307
Біля скульптури жінки	308
Портрет дівчини	309
Господиня	310
О, як ви рано постаріли...	311
Про шуби із леопарда і знаменитих жінок світу	313
Солдату вічності	315
«Люблю я ранок»	317

ІХ. Пісня і хліб

Як пахне хліб	318
Балада про хліб	319
«Вічний художнику, де ти?»	322
«Хочеш мови пізнати скарбницю...»	323
Балада про поета	324
Український хліб-сіль	326
Коли плачуть слова...	328
«З гнізда малі злетіли солов'ята...»	330
«Я бачила якось ворожія...»	331
Рильський дарує селу Романівці піаніно	332
Народження поета	333
Лист з України	335
Поединок	337
Не бійтеся яскравих кольорів	339
Кредо	340
Монолог абстракціоніста	341

Сивашська балада	343
Величальна короваю	346
«Бережи любов глибоку...»	347
Надвечірня рапсодія	348
«Коли тебе чекаю я вночі...»	350
«Ти любиш землю, де зростав...»	351
Зерно	352
Гаряче слово	353
«Так гарно пишуть тепер поетеси...»	354
Засвічую всі маяки далекі	355

Х. Вірю людині

«Я не хочу Кассандрою бути...»	356
Замки	358
Балада про крицю, яка не хотіла вбивати	359
«Я не стрічала чесноти гладенької...»	361
Злодій	362
«Живе одинока людина...»	363
«Ростуть дівчата, мов гриби...»	364
Старшим	365
Моди	366
Елегія до зір	367
Матері поета	368
Легенда про янтар	369
Коли людину стрінете в путі	370
«Стояла у лісі береза висока, співуча...»	371
«Коли він молодий...»	373
Чому буває так	374
«Що робить невродливим...»	376
Берізка	377
Балада про райського птаха	378
Дві любові	380
«Я стрічала жінку — серце охолоне...»	381
«О ти, новітня Мессаліна...»	382
«Бува любов — мов сокіл на руці...»	383
«На далекому десь небосхилі...»	384
«Я боюся очей, схожих на жовті фісташки...»	385
«Босоркане, босоркане...»	386
«Життя навчило нас не брать на віру слово...»	387
«Коли надійде осінь у житті...»	388

Заповіт собі	389
«По дніпровських дорогах прикметах...»	390

ХІ. Н е з а б у д к и

Ленін у Парижі	391
«Задумався світ над Кафкою...»	393
Карпатська кантілена	394
Бандурі	395
Триптих про Довженка	397
Біографія мужності	401
«Нехай між нас не буде ханжества...»	404
«О Нефертіті, ти не фараонша...»	405
«Я стиглим яблуком впаду...»	406
«Є люди — світильники, люди — творці...»	407
«Раби речей і бранці глупоти...»	408
Балада про механтропа	409
Пам'яті Ванди	412
«Я не хочу дрібних почуттів...»	414
Хвилинні настрої	416
Зозулин син	417
«Я думала, що німічна була...»	418
«Митець створив із мармуру прекрасну Галатею...»	420
«І хто ж те зна, як трудно я жила...»	421
«Мені здавалося, коли ми стрінемось...»	422
«Море нескінченності людського життя...»	423
Балада про місячне сяйво	424
Одкровення	425
Співцю революції	426
«Твій Київ — України Парфенон...»	427
«Я справлю перезву і підберу сп а с и б і...»	428

ПОЕМИ

Тернова доля. Драматична поема	431
Маруся Чурай (Фрагменти з історичної феєрії)	565

• JHONSON

3 A 5 A W I T A

